

Carpații

Redactor: Traian Popescu

Marasesti 6 August 1917

de Pamfil Seicaru

18, am trăit, numai acele momente sunt permanent prezente în conștiința noastră. Cerna, Jiu, Olt, Arges, Mărești, Mărești, Cerna, Ciresoala, Târgu-Ocna...

Au trecut patruzeci de ani. Imi revine mie sarcina să evoc ceace este azi istorie. Ajunge o mică concentrare ca să retrăiesc toate acele momente și, în perspectiva anilor, să desprind și senzații lor profunde. Retrace momentul de intensă emoție când mi s'a comunicat, în acea zi însoțita de August 1916, că peste câteva ore vom fi în stare de războiu cu Austro-Ungaria. O primă tresărire de bucurie, brusc scurtată de un sentiment de adâncă seriozitate. Regimentul 17 Mehedinți, străns în careu pe platoul de lângă Turnu-Severin: pe fețele tuturor era zăgărită o solemnitate care acoperea turburarea sufletească. Colonelul Tăutu a rostit o scurtă cuvântare, fără nici o retorică; emoția nu era în cuvinte, ci în pauza dintre cuvinte; amestec de severitate militară și bunățate părintească.

Porneam în patetica aventură a războiului, porneam în necunoscut. În adâncurile sufletului nostru se îngheață adânc o întrebare pe care nimeni nu avea curajul s'o formuleze: câți ne vom mai întoarce? Impresionant gestul soldaților și ofițerilor, după ce colonelul a terminat cuvântarea: toți, fără excepție, și-au făcut semnul crucii.

Tot acel complex de sentimente confuze pe care le încercăm înainte de a lua primul contact cu inamicul, înainte de a auzi cele dintâi gloanțe suerând pe la urechi, amuțesc printr'un act de voință. De-alungul războiului, teama de moarte nu ne părăsește, dar o dominăm ajutați și de deprinderile noastră cu pericolele ce ne pândeau la tot pasul. În primele două luni succesele ne sporeau curajul; la începutul lui Octombrie, un batalion din care făceam și eu parte, a fost trimis de la Cernăuți unde era sectorul regimentului 17 Mehedintzi, la Jiu-

Nu mai aveam în fața noastră unitățile austriace și ungare, ci trupele de elită ale armatei germane. Spărseră frontul și ajunseseră până la Tg. Jiu. Am atacat satul Rasovița la prânz, iar când seara a început să coboare umbrele ei de taină, linia germană era în retragere dezordonată. Tăcerea nopții era spintecată de strigătele răniților români și germani; o ploaie deasă, măruntă, acompania aceste chemări desperate: "mă frate, nu mă lăsa": "bitte, Sanität".

Plecăt cu o patrulă să fac legătura cu regimentul 18 (Gorj), pe șoseaua dintre Rasovița și Urziceni, la tot pasul mă împiedicam de un mort. Poate sentimentul de desneajde pe care îl încercam nu ar fi avut atâta covârșitoare tristețe, făcând involuntarele mătăni lângă trupurile morților de care mă împiedicam în noapte, dacă singurătatea, gemetele răniților nu ar fi fost acompaniate de acel susurat monoton al ploii reci de Octombrie. Eram în noaptea lui 14 Octombrie. Două zile mai târziu, atacam deasupra satului Vai de Ei, pe muntele Leșu, surprinzând un batalion din regimentul bavarez 22, Furst von Hohenzollern.

Ne găseam în prima fază a războiului când, încă nu eram răsiți de superioritatea numerică și tehnică a trupelor germane. Atacurile germane se repetau din ce în ce mai masive, dibaci calculate; ne înlecetam pe poziții și rostogoliți, ne propteam pe alte înălțimi ca să stăvim puhoiul inamic. Cedam cu greu fiecare bucată de pământ dar împotrivirea noastră era zadarnică.

de pământ, dar împotrivirea noastră era zadarnică. Şi am început retragerea atunci când atacurile nu mai aveau elan, nu mai aveau acea svâcnitură a optimismului; ştiam că rezistenţa pe o poziţie va dura doar atât cât va fi necesar să acoperim retragerea altor unităţi sau să începem desprinderea din luptă a altora. Provizorat, rezistenţe înscrise în planul de ansamblu al retragerii, popasuri de învingi cari caută în acţiunea de retragere un îndreptar al situaţiei dramatice.

De la Jiu la Protuș am făcut retragerea fără ca suferențele noastre cotropite de amărăciune să fi simțit mângâierea unei victorii. Cine poate bănuî cât eroism se risipește într-o retragere? Inamicul păstrează, continuu, inițiativa și superioritatea moralului; raporturile rămân permanente aceleași în tot timpul unei retrageri: inamicul este sigur că te va da peste cap și rezistența pe care o opui nu are respirație de durată, iar tu ești tot atât de sigur că vei primi ordin să folosești întunericul nopții ca să ocupi noi poziții. Orbecăiam în noapte și în zori poposeam; fără un cât de scurt răgaz de odihnă, începeam să săpăm tranșee, știind, totuși, că nu ne vor folosi decât o singură zi.

Nimic mai umilitor decât neputința de a te împotrivi înaintării cotropitoare a inamicului; știi că satele, orașele pe care le lași în urmă vor intra în stăpânirea lui. Retragera a continuat, demoralizantă, istovitoare, fără putința de a înfrisa cel puțin o iluzie dătătoare de speranță pentru viitor. Numai că aceste rezistenți efemere mănă o armată efectivă, unităților se împănău și prierii sunt obligați să facă sforțări uriașe pentru a nu pierde ascendenții asupra soldaților. Evoc acele zile de sfâșioare, umilitoare retrageri care au început în luna Noiembrie și s'au terminat după Crăciun.

Fiecare dintre noi ne-am fi putut însuși dureroasa mărturisire făcută de Taine într-o scrisoare, după dezastrul Franței din 1870: "Sunt zile în care am suferit ca o rană; nu știam că ne iubim așa de mult patria!"

În această dramatică retragere, când adesea simțeam
ca o datorie să înfiripăm o iluzie, ne-a fost dat nu nu-

Biserică de altădată, ce cîntor mi te-a scos în cale,
Cu zarzării din curtea veche și năpădită de urzici,
Cu coperiș lăsat pe-o rână, în margine de mahalale.
Și turnul mîngăiat în aripi de raze și de rîndunici?

Cu chipul ștears în zăgăvăleală, Matei și Marcu, Ion și Luca, Evangheliști de pe vremuri, tuspătru predică'n pustiu; Amurgul doar și toamna, singuri, dau să pătrundă prin fulea Grădinii Domnului, pe care azi credincioșii n'o mai știu.

Biserica de altădată, din nou primește să-ți calc pragul.
Ca'n noaptea primăverii mele, cu zarzării'nfloriți pe Cer.
In somnul veșnic bunu-ți preot de mult și-a părăsit [toiașul

Și intru Domnul odihnește bătrânul său paraclicer.

Stau singur în amurg de toamnă, azi, singur eu, cu patimi
[multe]

Si ajungi nu mai toaca seara prin suflet si prin mahala.

Și nimeni nu mai toacă seara prin suflet și prin mână.
Nu-i nimeni să se roage'n tindă și Taina nimeni s'o as- [culte

Nu-i nimeni să se roage nimeni și nimeni [culte
și să se roage să arde Sfânt lângă Sfânt, stea lângă

Și la icoane să aprindă Sfânt lângă Sfânt, stea lângă [stea..

mai să cunoaștem pe țăranul român, dar să ne identificăm cu el, să acceptăm lecția de înțelepciune a rezistenței lui morale când se prăvale asupra lui nenorocirile. Atunci am înțeles marea lecție politică a nației noastre de țărani; adevăratul lui patriotism fără fraze, fără declamații retorice îi comandă să întrezărească mai rău cu sânge rece. Temperamentul solid și calm al țăranului român înfruntă vitregiile fără clătănarea secuierii lui credinței în dreptatea izbânditoare până la sfârșit. Iși dă cineva seama mai bine de valoarea nației lui când se abate asupra ei puhoiul nenorocirilor. În această lungă, tristă, sfâșietoare retragere am putut să străngem imagini întremătoare care să ne mângâie sufletul nostru chinuit de durere, de umilință. Soldații cu care ne propTEAM ca să mai întârziem înaintarea vrăjmașului erau țărani; în urma noastră lăsam satele în care rămăneau țărani, în orașe erau fii sau nepoți de țărani și în toți tresărea experiența milenară a neamului ca o întremătoare rezervă morală a vremurilor de restrînge.

Iarna 1916-1917 a fost cumpănită: retragerea în Moldova o făcuserăm încovoiați sub greaua povară a înfrângerii suferite. Ca și în izbucnirea „gerul nu ar fi fost suficient, s'a instalat și tifosul exantematic, odată cu trupele rușei. Pe front, în tranșee tifosul exantematic nu și făcuse pustiitoarea lui apariție, dar în spatele frontului, la centrele de instrucție, la părțile sedentare făcea prapăd. Era suficient ca tifosul exantematic să și facă apariția într'un sat, ca după două luni satul să rămână pustiu; numai urletul câinilor amintea că pe acolo trăisera oameni. La centrul de instrucție al armatei a II-a, unde am fost trimis la sfârșitul lui Ianuarie 1917 ca să deprindem mânăuirea mitralierelor franceze, am cunoscut ce însemnă prapădul tifosului exantematic. Zilnic, căruțele duceau la cimitir soldați și ofițeri morți după o scurtă boală. Cei cari isbuteau să scape păreau fantome, aveau în priviri ca un rest de nebunie. Tineretea organismului înlesnea întremarea convalescenților.

Când caldura primăverii a isgonit frigul, a topit zăpada și a încolțit iarba, am început să capete viață și unitățile rămașe de tifosul exantematic. La regimente, noile contingente care veneau de la centrele de instrucție, de la părțile sedentare aduceau, odată cu chipurile lor voioase, și un freacă de tinerete, de optimism. Nici azi n'um'i pot da seama cum a reîncut armata română, cum s'au putut reconstitui din sfărâături acele regimente menite să și nimbze de glorie mândrele lor steaguri. Fusesem martori ai unui miracol, asistasem la ridicarea nației deorbită la pământ și aveam să fim părtași la ceace ni se părea interzis: să învingem un adversar care pe toate câmpurile de bătăie ale Europei se menținea neînving.

FĂCEAM parte din armata II-a a generalului Averescu. Eram în regimentul 17 Infanterie, comandând o companie de mitraliere, când în zorii unei zile de Iulie am atacat înălțimile de la Măraști. Trupele germane executaseră lucrări de fortificație cu obicinuita lor perfecție tehnică. Adăpostite în cazematele de beton armate puteau rezista celui mai intens bombardament de artilerie. Aceste înălțimi fortificate au fost luate cu asalt într-un vijelios atac al regimentelor de infanterie, linia inexpugnabilă pătrunsă adânc și, ca apele care au reușit să rupă găzazurile și se revarsă impetuoase, unitățile noastre au înaintat pe la Câmpuri spre Soveja. Ce grăbiți eram! Atunci când am intrat în Soveja, țărânilor băbiiți eram! Atunci când am intrat în Soveja, țărânilor băbiiți nu le veneau să creadă că eram ostași români. Li s-a spusese de Germani că nu mai exista o armată românească, iar în Moldova nu mai era decât oastea rusească. Revăd pe acei țărâni cari își stergeau cu mâneca cămașii lacrimile de bucurie; revăd pe bătrânica cu capul învâluit în maramă, apropiindu-se de noi ca să se convingă că suntem. Într-adevăr, ostași români, învingători.

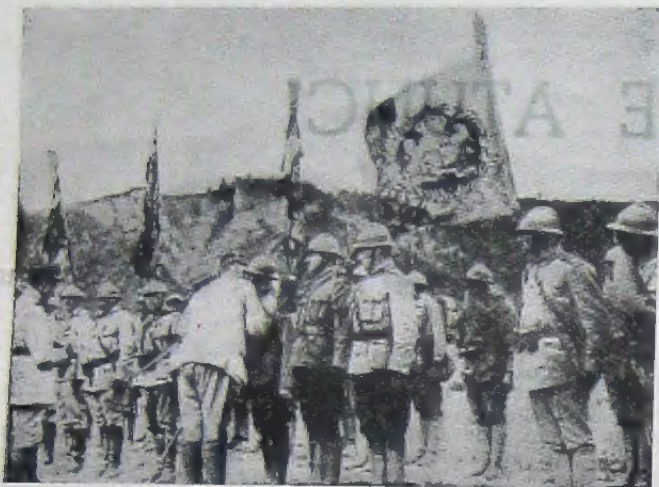
Peste Soveja, în sus pe valea Putnei spre Șoimă Neagră, ne-am așezat în munții Vrancei. Ne uitam cu priviri lăcom pe hartă și speculam cu gândul trecerea prin Nereju spre Penteleu ca să cădem pe valea Buzăului în spatele frontului german. Auzisem că această manevră îndrăznească era concepută de generalul Averescu. Cu aprinsă imaginație a tinereții am trăit acest plan ca o realitate în devenire. Într-o zi, înaintarea noastră a în-

(Urmeaza pag. 2.)

ION PILLAT

celat. Nu întâmpinasem o rezistență prea înverșunată din partea inamicului, însă divizia I-a a trebuit să mărșăluiească fără oprire spre a forma rezerva flancului drept al armatei I-a. Armata germană concentrase 12 divizii și ataca la Mărășești. Mai târziu ne-am dat seama de importanța decisivă a luptei de la Mărășești din faptul că împăratul Wilhelm al II-a asistase, de pe cota 1001, la desfășurarea bătăliei.

Din Martie 1917 a început descompunerea armatei rusești, după abdicarea țarului. Noi ignoram că la Petrograd se constituise Sovietul lucrătorilor și al soldaților cari, în ziua de 14 Martie, prin Prikazul (ordonanța) No. 1 dădea indicații cum "să se procedeze imediat la alegerea de comitete compuse din reprezentanți aleși ai soldaților". Articolul 6 suprima salutul militar. Patru zile după promulgarea Prikazului No. 1, amiralul Niepenin, comandantul mării Baltice, era asasinat la Helsingfors. Spiritul vechii armate, autoritatea marelui Cartier general (Stavka) dispăruseră. Ce puteam ști noi pe frontul Moldovei din cursul revoluției bolșevice? În Aprilie, la Momiș, am auzit pentru prima oară cuvântul SOVIET. Așteptam să fie schimbat regimentul nostru de un regiment rusesc. Și o noapte întreagă nu ne-am miș-

Generalul Berthelot decorând ofițeri și soldați.

cat, până ce s'a decis sovietul de soldați să intre în tranșee. Ludendorff în Memoriile lui, desvăluie cum Statul-major german a folosit grupul Lenin, trimis în Rusia în vagoane plumbuite, spre a descompune armata rusească. În acea vreme noi nu știam nimic; constatasem doar că după abdicarea țarului disciplina în armata rusească dispăruse, anarhi, a era atotstăpânitoare. Calculul Statului-major german nu fusese greșit: rezistența unităților rusești era extrem de redusă și cedau imediat la cel mai neînsemnat atac german.

Vigoarea atacului de la Mărășești, calitatea trupelor, valoarea comandamentului românesc, a surprins comandamentul german care atribuia armatei române, în primăvara anului 1917, un rol mai mult simbolic. Dar strălucita victorie de la Mărășești nu și putea produce efectul dorit decât păstrându-se intactă linia Siretului, astfel ca manevra concepută de generalul Averescu să se realizeze. Alegerea Mărășeștilor ca punct de atac corespundea unui plan german mult mai amplu, depășind ca obiectiv Moldova: se urmărea cucerirea Ucrainei. Odată rupt frontul de pe Siret, trupele germane ar fi putut înainta în susul Siretului și al Prutului și s'ar fi revărsat peste Nistru și peste Bug în Ucraina.

Pe linia armatei I-a alternau unitățile românești și cele rusești. Un atac puternic, susținut de un intens bombardament de artilerie germană, ar fi avut ca prim rezultat dezordinea trupelor rusești. În măsura în care violența atacului infanteriei germane era precedată de vijelia bombardamentului de artilerie, trupele rusești, surprinse de panică, s'ar fi risipit, ar fi golit tranșeele și ar fi sdruncinat, în același timp, moralul trupelor românești. În aprecierea Statului-major german, chiar dacă unitățile românești nu s'ar fi contaminat de panica unităților rusești care ar fi luat-o la goană, rezervele armatei I-a și ale armatei a II-a erau așa de reduse încât, n'ar fi putut să țină cumpănă presiunii atacurilor germane: ruperea frontului și invazia în Moldova erau date ca sigure.

Fără îndoială că înaltul comandament rusesc dispunea în Moldova de trei corpuri de armată ca masă de manevră și ar fi putut să le concentreze în orice punct al frontului. În realitate, aceste rezerve nu mai reprezentau nici o valoare combativă, deoarece toate unitățile aveau moralul sdrănuțit de propaganda bolșevică, așa cum o pădure este desfrunzită de omizi. Ceace dădea caracterul dramatic al situației, era faptul că Ludendorff, șeful Marelui Stat-major, cunoștea bine situația trupelor rusești și cât de adâncă era descompunerea unităților prin intensa propagandă bolșevică. Fiecare Kerenski își închipuia că putea reface moralul armatei rusești ținând discursuri. Dar generalii ruși nu și mai făceau nici o iluzie, pentru ei era evidentă decăderea ar-

Mărășești

matei lor, iar victoria germană o considerau inevitabilă. Rezumat pe aceste certitudini, înaltul comandament german a elaborat planul bătăliei de la Mărășești. Ruperea frontului ar fi deschis poarta Moldovei și prin înaintarea în Ucraina, întreg frontul rusesc s'ar fi prăbușit. Cât de siguri erau Germanii de victorie o arată faptul că împăratul Wilhelm al II-a a vrut să prezideze această bătălie cu consecințe hotărâtoare pentru tot frontul de Est.

Dar toate exactele, minuțioasele calcule ale Statului-major-german, au fost răsturnate de ceace nu prevăzuse: rezistența biruitoare a armatei românești. Fiecare unitate, fiecare soldat a făcut una cu pământul Moldovei. Mărășeștii au fost pentru Germani un nou Verdun.

COMANDANTUL armatei întâia era generalul Cristescu. Necontestat, în afară de generalul Averescu, era una dintre cele mai strălucite capacități militare ale armatei noastre. Ostaș până în cele mai mici manifestări; respingea cu desigur ostentatia publicității, cum respingea și familiaritatea cu lumea politică. Generalul Cristescu a avut, dintre militari, cele mai puține relații în presă și în politică; el s'a impus, urcând toată erarhia militară, numai prin marea lui calitate. Muncitor, tăcut, inteligentă organizatoare, de un curaj moral cum rar se găsește la cei cari urcă în erarhia militară, generalul Cristescu medita de îndelung planul unei ofensive care trebuia să aibă, ca prim obiectiv, spargerea frontului pe Siret, între Tecuci și Galați, iar prin spărtura făcută să se înainteze spre câmpia Munteniei. Astăzi ne dăm seama că ofensiva de la Mărășești, ruperea frontului, înaintarea armatei a II-a spre izvoarele Putnei și pătrunderea tot mai adânc în munții Vrancei, erau conjugate cu spărtura frontului german de pe Siret, pe care o concepușe comandantul armatei I-a.

Generalul Cristescu își grupase diviziile destinate atacului pe Siret, între Bălcești și Măxineni. Aripa dreaptă a armatei întâia se rezima pe armata a patra rusă comandată de generalul Ragosa și se întindea până la Putna, de unde începea armata a doua a generalului Averescu. Cu aceste patru armate, două românești și două rusești, trebuia să se execute marea ofensivă destinată să scoată războiul din imobilitatea tranșeele și să oblige trupele germano-turco-bulgare să evacueze întreaga Muntenie, de unde ar fi trebuit să se retragă, pentru regroupare, în Bulgaria.

Generalul Averescu avea misiunea să sfărme linia Mărășești și printr-o vertiginoasă înaintare să execute o operație de învăluire a flancului stâng al armatei inamice. Planul ofensivei a fost ținut secret în așa măsură, încât comandantul german a fost surprins, iar intensitatea și durata bombardamentului de artilerie I-a arătat precis că trupele române erau pregătite o mare ofensivă. Câteva recunoașteri ale aviației române au semnalat prezența diviziilor germane de întărire între Buzău și Ploiești, la o distanță de 100 km. de linia frontului.

Ofensiva armatei a doua a generalului Averescu s'a desfășurat așa cum era prevăzut; diviziile bavareze au fost imbrâncite grație atacurilor vijelioase, iar armata română a înaintat continuu; zeci de baterii, sute de mitraliere și mii de prizonieri formau trofee, Armata rusă comandată de generalul Ragosa, cu toate că nu a luat parte la atac, așa cum era prevăzut, a înlesnit acțiunea generalului Averescu numai prin faptul că a rămas neclintită pe poziția pe care o ocupase.

Cu trei ore înainte de a se produce atacul, când bombardamentul de artilerie făcea să se cutremure văzduhul. În noaptea de 25 Iulie, generalul Cerbatcev, comandantul suprem al tuturor trupelor rusești în Moldova și Basarabia, a comunicat acest ordin venit de la Kerenski: "Trupele rusești nu vor mai ataca; două treimi din trupele de pe front vor fi retrase". Deci, generalul Cristescu rămânea numai cu 7 divizii românești. Kerenski era doar un avocat cu elocința facilă și nominal deținea postul de generalism; în înaltul Stat-major rus existau numeroși generali cari doreau o victorie germană asupra Rusiei revoluționare. Nu încapă îndoială că ei determinaseră pe Kerenski să paralizeze ofensiva de pe frontul român, ei comunicaseră Germanilor retragerea efectivelor. Aviația noastră a informat că generalul Mackensen își îndrepta grosul forțelor spre Mărășești. Era de așteptat atacul german pe curând. Când artileria germană a început să și reverse focul asupra tranșeele, două divizii rusești, surprinse de panică, au părăsit tranșeele, provocând o dezordine totală în spatele frontului. Ordinul generalului Cristescu a fost categoric: mitralierele fugarilor.

Calm, fără să se lase dezorientat de replica lui Mackensen care căuta să exploateze cu succes defecțiunea rusă, generalul Cristescu a subțiat frontul, lăsând în tranșee, de la Cosmești, Ivesți spre Galați, o simplă linie de avangardă: un om la treizeci de metri. În preajma Mărășeștilor erau grămadite patru divizii care trebuiau să susțină trupele angajate în luptă. Operația de concentrare s'a făcut într-o ordine desăvârșită. Când artileria ger-

mană a încetat, s'a produs atacul trupelor germane susținute de câteva divizii turcești și bulgare. În tot timpul luptei de la Mărășești proporția a fost un Român față de 3 atacanți. Masa compactă a diviziilor inamice atacă fără întrerupere, neținând seama de marile pierderi pe care le produceau mitralierele și puștile mitraliere ale noastre. Violența atacului german răspundea desperării apărării românești. Printre ruinele fabricii de zahăr, generalul Rasoviceanu cu regimentul 9 de Vânători făcea prăpăd în rândurile inamicului; satul Doaga a trecut de cinci ori în mâna Germanilor, ca până la urmă să rămână în stăpânirea Romanilor. Regimentele 8 Buzău și 9 Râmnic au pierdut, în această tragică dispută, două treimi din efectivele lor. În centrul bătăliei de la Mărășești, regimentul 12 Cantemir a fost decimat. Pe mitralieră, cu capul ciuruit de gloanțe, căpitanul Ignat stătea ca o sguduitoare mătură în îndărjiri cu care lup-tase. Regimentul 32 Mircea cel Bătrân, regimentul Prahovenilor, se găsea în rezervă, atunci când Rușii au început să fugă. Ofițerii și soldații n'au mai avut timp să și imbrace tunicile și numai în cămăși, s'au svârșit în luptă. Colonelul Malamuceanu, care îi comanda, a des-

Regele Ferdinand decorând drapelul unei unități.

lănțuit iureșul atacului. Și Mackensen continua să svârșe divizii după divizii, lovind mereu în același punct central: Mărășești. Îndărătnică replică a mândriei germane ofensate de formidabila rezistență a Romanilor.

Pierderile germane au fost imense ca și pierderile noastre în fața zădărniciilor atacurilor. Mackensen a fost obligat să renunțe. Înaltul comandament german, însă o compensație înfrângerii suferite la Mărășești: Rușii au fost bătuti în Galiția și forțele germane au înaintat prin Kamenetz-Podolsk spre Ucraina. Rușii au avut și ei o mică satisfacție: la cererea lui Cerbatcev, s'a luat comanda generalului Cristescu în ziua de 12 August și a fost numit în locul lui, generalul Eremia Grigorescu.

Bătălia de la Mărășești a fost dusă exclusiv de armata română. Rușii ne-au trădat și aici, ca în tot timpul războiului. Este unica lor consecvență.

Deoarece guvernul republicii populare române a invitat misiunea Berthelot să participe la serbările aniversării a 40 de ani de la victoria de la Mărășești, voi aduce o mătură franceză, aceea a domnului Lecour-Gayet, membru al Institutului, membru al Academiei franceze, care scrie în prefața cărții "Cu armata română" de Mihail Sturdza, publicată în 1918 în editura Hachette: "Avem sub ochi telegrama din Iulie 1916 prin care statul-major rus cerea armatei române să intervină "acum sau niciodată", angajându-se să facă transportarea fără întârziere în România a tot materialului de război necesar. Niciodată, în nici un moment, Rusia n'a făcut nimic ca să susțină o armată și un popor care dăduseră completă crezare cuvântului ei. După ce a fost trădată de Rusia țaristă, România a fost din nou trădată de Rusia bolșevică". Academicianul francez Lecour-Gayet pune la punct minciunile rusești.

MĂRĂȘEȘTI. Mărăști, Coșna, Cireșoia, Oituz, Târgul-Ocna, nume pe care să le repetăm ca pe o rugăciune în clipe de tragică îndoială și să credem cu tărie în destinul neamului românesc.

Curând vom vedea pe Ruși plecând așa cum au mai plecat din țara noastră. De aceasta să nu ne îndoim. Ni se cere însă tăria credinței celor cari au luptat la Mărășești. Patetica lor rezistență să ne fie pildă întremătoare de speranțe. Dealungul vitregei noastre istorii Daco-romanii au rămas pe pământul lor, iar vrăjmașii au plecat așa cum au venit.

Mărășeștii de totdeauna ai destinului românesc...

HOGEA CANTEMIR

de St. Georgescu-Olenin

La două sate de Murfatlar în drum spre Constanța, unde, privind de pe o culme căscioarele tălărești din sat, se ridică maret un castel cu terase și colonade, ciocoiul își făcuse mare parte din moșie și și-o rotunjea în fie-care an, cumpărând cu sula, pământ de la tătari, cu prețul hotărât de ei: zece lei hectarul. Un tatar rămăsese cu pământul lui—cinzeci de hectare de *milk sahib*—adică stăpân deplin, de pe vremea turcilor—în mijlocul moșiei ciocoiului. Ținea tatarul la ogorul lui, ca la ochii din cap

și nu a vrut să-l vânză, cu toate ademenirile și amenințările ciocoiului; dar ciocoiul iscusit și fără inimă, a găsit el alt mijloc să puie mâna pe pământul ce-i sta în cale: când tatarul își semăna pământul, ciocoiul lăsa izlaz împrejur și mai făcea și *tamazilac*—prăsilă și creștere de vite—și bietul tatar nu se mai alegea cu nimic, din toată munca și semănătura lui, fiindcă se îngrășau din ea vitele ciocoiului. Dacă tatarul lăsa locul izlaz, atunci ciocoiul semăna jur-imprejur și mai trântia și un

brâu de porumb, să aiba semănătură pe picioare, toată vara până toamna târziu și nu lăsa pe tatar să treacă nici o oale măcar, la pascut, pe izlaz. Degeaba îl dăscălia Hoga Cantemir pe tatar, spunându-i că are *tekialif*—adică servitute, cum spun avocații—și legea îi dă dreptul să treacă vitele, la izlazul lui și peste pământul ciocoiului. Tatarul însă învățase din pățania altora, că mai

Hogea Cantemir

ușor moi cremenea decât inima ciocoiului și-i răspundea amărât și fără vlagă, Hogii, că așa e voia lui Allah și de geaba s-ar mai pune el contra cu ciocoiul. Istovit de împotrivire zadarnică, și-a vândut pământul ciocoiului, cu prețul hotărât de el, care preț s-a dovedit a fi mai mic decât al celor ce-l vânduseră pământul de bună voie.

Atât mai rămăsese acum din călăreții neînvinși, care stăpâniseră lumea, de la Marea Japoniei la Marea Adriatică și de la Oceanul Înghețat la Oceanul Indian: o mână de plugari liniștiți, cinstiți și resemnați. —Allah nu mai vrea cu noi", spuneau ei la orice împotrivire a soartei și la orice nedreptate omenească. Singura rămășiță de virtute, din virtuțile războinice de altă dată, nu mai trăia decât în patima lor pentru cai de călărie: tătarul, chiar sărac, cu căscioara dărăpanată și vite de muncă slabănoage, avea mai întotdeauna un cal de călărie frumos și de soi, pe care-l îngrijea ca pe ochii din cap; iar la nunțile tătarești și la întrecerile călare, între ei sau cu rumânii, pe izlazul satului, la Murfatlar și mai cu seamă la alergările de pe hipodromul de la Anadolioi, de lângă Constanța, apărea câte un stol de călăreți tătari, însuflețiți și năvalnici, ca străbunii lor, din armile lui Genghis-Khan și Batu-Khan.

CÂND Hogea Cantemir părăsise Crimul, Dobrogea noastră făcea parte din împărăția turcească, sub obăduirea Sultanului Mahmud al doilea. Odinioară puternică, de robie neamuri și țări și îngrozită creștinătatea, ajungând cu ostile până la Viena nemților, împărăția turcească scăpătase acum de partea cealaltă a culmii și roasă ca de un rac lăuntric, abia își mai ducea zilele. Omul bolnav —cum le plăcea muscalilor s'o numiască, pândindu-i moartea, cu gândul ascuns să pună mâna pe partea cea mai mare din moștenire, cum făcuse cu Leșii—se încapătănase să trăiască. Mai mult încă, nu numai că nu vroia să-și dea mai repede sufletul, dar încerca chiar să-și scuture lăncezeala și să se ridice din nou pe picioare.

Ca o vijelie, așa cum îi fusese și urcarea pe tron, începuse Sultanul Mahmud al doilea, ajutat de vizirul său, necrutorul Mustafa Bairactar, să facă tot felul de reforme, cu gândul ca să schimbe din temelii împărăția subrezită și să-i dea sânge proaspăt și viață nouă. A croit noui drumuri în împărăție, a înființat *menziluri* și *gium-brucuri* —poște și vâmi—și a trimis la Curțile împărătești din Apus, *murahazi*, așa cum și ele trimisese la Stambul, ambasadori; dar mai ales, a vrut să prefacă și să întocmiască ostile turcești, după chipul și asemănarea celor apusene. Uitase însă—după cum spunea Hogea Cantemir—că fără voia lui Allah nu se usucă nici un fir de iarbă de pe ceai și nu se mișcă nici o frunză, în întinsele codrului. Soarta i-a fost dusmana lui Mahmud: războaie fără noroc, impriva muscalilor, cărora noi rumânii le-am plătit gloaba cea mai dureroasă, fiindcă atunci ni s-a smuls Basarabia, trup din trupul nostru și răscoală și răsmerie ale sărbilor și grecilor. Ca și cum nu era de ajuns împotrivirea oamenilor, începuseră să cadă și pacostele asupra împărăției: focul cel mare din Pera, molimă de holeră și ciurma și cutremure de pământ, în care musulmanii bătrâni vedeau mânia lui Allah, deslănuțită de fărâdelegile Sultanului, cum numiau ei reformele lui.

Hogea Cantemir venise la Stambul, la curte, după urcarea pe tron a lui Abdul-Medgid, fiul și urmașul lui Mahmud al doilea. *Tanzimatul*, adică reforma, cum se chema vremea nouă a prefacerilor, și-a urmat cursul său și noul Sultan, mai încrezător în soarta și roadele lui, l-a numit *khairie tanzimat*, adică reforma fericită. Fiul a mers mai departe, pe drumul croit de tată: sub obăduirea lui Abdul-Medgid, ghiaurii din împărăție au fost socotiți de-opotrivă cu musulmanii. S-au schimbat dările, căutându-se să se înlăture strâmbătățile și hatărurile, s-a întocmit armata în chipul aceleia din țările Apusului, primindu-se în ea și ghiauri. Apoi s-au dat porunci strasnice, ca să nu se mai ia omului nimic cu japca și nici să i se mai tale capul, fără judecată, nici chiar de pașale și naziri și s-a adunat sfat mare de oameni luminați, ca să facă legi noi. Bani vechi au fost schimbați cu alții, bătuți atunci la tarapanaua Sultanului. Atunci a ieșit banul mare de argint, *medgidie*, după numele lui și bani de hârtie, cărora li se spunea *kaimie*.

Reformele lui Abdul-Medgid erau prea însemnate, ca să fie făcute printr-o *iradea* sau *firman*, cum se numiau Domnitorii în Țările noastre; ori printr-un *buturuld*, care era scris în întregime de *calemgiu* și numai semnat de Sultan. Ele au fost poruncite printr-un *hat-i-serif* și un *hat-i-hümayun*, în cuprinsul cărora scrisese și Sultanul câte-va rânduri, cu mâna lui, iar pe margini încheiasse cu o poruncă: *mugibinge amel oluna*, adică, pe turcește, așa să fie. Această, în chip de promulgare și sancționare, cum se spune acum de cărturari.

În Dobrogea însă, binefacerile *tanzimatului* sosiau cu întârziere, fărâmițate și dijmuite de slujbași împărătești ori nu mai sosiau neam. Vorbisă lumea că acum a venit *khairie tanzimat*, dar nimeni nu știa deslușit, cum o mai fi și asta. Se zvonea că la Stambul se schimbă orânduirii și dregătorii, dar aici tot *topraciul*, care împărțea la oameni, pentru lucru în dijmă, pământul împărătesc și *tahsidarul*, care lua omului haraciul, erau stăpâni săteli și tot în felul de altă dată, dar și cu omenia de atunci, împărțeau pământul ori luau birul. Viața de toate zilele și portul oamenilor nu se schimbaseră cu nimic, afară de al *Aianuh* de la *Kiustenge*—al Prefectului de la Constanța, cum am spune acum. Acesta începuse să se poarte în *stambulincă*—o redingie la două rânduri de nasturi și cu pulpana lungă, de-i bătea genuchii, numită ast-fel, fiindcă la Stambul o purtau, din porunca Sultanului, toți dregătorii. Încălța botine nemțești, cu elastic pe glezne, avea pantaloni tot nemțești, în locul salvarilor, iar pe cap, fes roșu, cu ciucur negru, în loc de cealma. Dacă își schimbaseră *aiandul* portul, năraul îi rămăsese același: *beilicul* Țării și *ciubuc parasi*—cum am zice, birul pentru oi și paralele pentru ciubucul lui, adică *accessoriile*—tot el le hotărâ și de când cu *tanzimatul*, le mai și măriase încă și le lua și de la lume, care nu le plătește până atunci. Veniseră în Dobrogea și bani de hârtie, dar lumea îi privia cu neîncredere și primia mai bucuros, când vindea miei și lăna toamna, *babanele*—ole bătrâne, ajunse sterpe—vechile lire de aur și *medgidile* noi, de argint. Vreme îndelungată de atunci, când Dobrogea era de mulți ani rumânească, bătrânii, tătari și rumâni, din Murfatlar, mai păstrau pe fundul aspitului *medgidii* și când le puneau alături de piesele noastre de

cinci lei și vedeau că *medgidile* sunt mai mari și mai grele, deși tot cinci lei mergeau, cătinău din cap nedumeriți și spuneau că asta o fi din pricină că Sultanul turcesc e mai bogat și are împărăție mai mare decât Regele Carol întâiul, al nostru, fiindcă, alt-fel nu ar pune Sultanul argint mai mult, în banii lui. Adeverata pricină însă era că la turci, pe vremea aceea și banii de argint, aidoma celor de aur, aveau în ei metal, în prețul cât scria pe ei, adică—după cum spun cărturarii și zarafii—"turcii adoptaseră sistemul bimetalist și atât moneda de aur, cât și cea de argint, aveau valoare intrinsecă".

Mai mult însă decât *tanzimatul*, care nu a fost pricină de mare pricoseală și bucurie pentru dobrogenii de pe vremea aceea, Sultanul Abdul-Medgid a făcut Dobrogei un dar ce nu se va irosi și nu se va uita, în vecii vecilor: a pus temelia unui târg, la mai puțin de trei sferturi de poșta, la apus de Murfatlar, *Medgidie* numit, după numele lui.

Aici a clădit și o geamie măreață, înzestrată cu un bogat *vacuf*—cu dănie mănăstirească după cum spunem noi—iar spre podoba locașului și slava lui Allah, i-a dăruit covoare persienești de mare preț. Ca și Murfatlarul, *Medgidia* e cheia Dobrogei, fiindcă ori unde ai vrea să te duci sau să te întorci, trebuie să dai prin locurile acelea. Dacă Sultanul Abdul-Medgid nu a ales Murfatlarul, sat mare, vechi și bogat, spre care drumurile vin mai ușor, locurile sunt mai sănătoase și apa e mai bună, asta e numai din pricină că a vrut să-și lege numele de un târg nou, întemeiat de el, fiindcă pe vremea aceea, nu se schimbau numele târgurilor, nici ale clădirilor, care purtau tot timpul, numele celor ce le întemeiaseră sau le zidiseră.

Când vorbă de *tanzimat*, Hogea Cantemir nu era prea mulțumit de atâtea reforme și libertăți. Prea veniseră multe și dintr-o dată și nu toate la vremea lor, cum s-a dovedit mai târziu și mai cu seamă, fiindcă se dădăna vechea alcătuire, înainte de a fi putut pune o alta nouă în locul ei.

—Bre, ciogiuc Istipan!—îmi spunea el mângâindu-mă—asta nu bun estem, frâu lung la cal și voie mult la om dam. Om nesilit, ce trebuim, nu facem; ama bucuros ce oprit estem, facem. Om, cum cămila estem: dacă *devegi*—cămilarul, cum s-ar zice—la cămila întrebam, cât povară ducem vrem, cămila, un bob de mei, ama coje de la el scotem, răspundem; ama dacă *devegi* cu strămurare cămila împungem, cămila în genuchi cădem și cât la *devegi* dorință estem, încercăm". Bun asta baie și primenit estem"—urma Hogea Cantemir, vrând să-mi arate că nu trebuie să lezezi lucrul vechi și prost, până nu ai gata un altul nou și bun "ama până sapun și camăse curat nu avem, unghii tăiem nu treuim".

—Ama bre, Hogea Cantemir Effendi, îi răspundeam eu cu hotărâre în glas, trebuia *tanzimat*, să prefacă împărăția din temelii. Reforme trebuiau, peste tot, de sus și până jos, că alt-fel împărăția mergea la pierire. Rumânia noastră are și ea nevoie de mari reforme și noi, care acum suntem la școală, o vom prefăce, de nu o vom mai recunoaște", sfârșeam eu cu însufiețire.

—Bre, ciogiuc Istipan!—urma Hogea Cantemir, căutând să-mi domolisască avântul pentru reforme cu orice preț, *tanzimat* asta cum doftorie estem: potrivim după bola, trebuim, ama și după bolnav potrivim. Nu tot doftorie leac estem este și sănătate, dăm. Mult vreme pentru *tanzimat* treuim și greu mergem. Sultan Abdul-Medgid și Sultan Abdul-Aziz *tanzimat* dăm la ei, ama *irade* și *firman* nu destul estem, *buturuld* nu destul estem, *hat-i-serif* și *hat-i-hümayun* nu destul estem".

—Poate că nu aveam oameni învățați, să înfăptuiască reformele!—întrebam eu, căpe vremea aceea nu se pomenia de *tehnicieni* și *consilieri tehnici*.

—Asta nu *zarar* estem"—adică nu era nici o pagubă—spunea Hogea. "Fie-care om la loc al lui estem, treaba ibrigim mergem; dar dacă învățat mare estem și nu la loc de la el punem, giaba "tanzimat", giaba *irade* și *firman*, giaba *buturuld*, giaba *hat-i-serif* și *hat-i-hümayun*. Uite, bre, ciogiuc Istipan, ce întâmplare atunci estem"—urmă sfătoș Hogea Cantemir: "Un zi, Sultan cu *murahaz*—cu ambasadorul—înglez, un alt zi, cu *murahaz* franc, un alt zi cu *murahaz* alaman vorbim, când *murahaz* la Sultan, la Ildiz-Kiosk, cu scrisore de la rege de la el venim. Și asta *murahaz* la Sultan spunem, la țara de la ele, la *Inglez memeleketi*, la *Fransa*, la *German memaliki* școle înalte estem, unde tot ce pe lume și în cer și sub pământ și sub apa estem, învățăm. Tot fel de *marafet* și mașinării învățăm. Este un, *saian harabasi*—cum am zice, *caruța diavolului*—la el ctemăm. Singur asta pe șina de fier, cu foc și abur mergem și după el cincizeci de haraba, cu om și calabălăc, tragem. Alt *marafet* estem, scris pe sârma, de la inglez la franc și la alaman, cât spunem *Allah akbar*, mergem. Școala de doftor estem, tăiem om, tăiem inima la purice și școala de inginer și de ofiter și tot fel școle și mult alt mașinării și *marafet* estem la ele.

—*Buturum*—multumesc—Sultan la *murahaz* spunem, asta la mine treuim. Vizir chemăm; asta vizir, când copil estem la el *icloglan*—adică paj, copil de casă—la Sarai estem, prieten de la Sultan el estem. Bre, Idriz, la el Sultan spunem, la *Inglez memeleketi*, la *Fransa*, la *German memaliki*, câte un suta băiat trimetem, la școle de la ghiaur învățăm, doftor de om și dobitoc, inginer, arhitect, ofiter la tun și la corabie facem și alt *marafet* de la ghiaur învățăm. Nume de la ele la mine dăm, la *tefter* fie-care la nume și învățăm unde ele mergem, scriem. Un an trecem, doi an trecem, mult an trecem. Sultan la Vizir poruncim, tote tânăr Stambul întorcem, *emicile*—adică în slujbe—punem la ele. Ama bre, ciogiuc Istipan, cu tânăr învățat la școle înalte, mai rău treaba mergem.

—Cum asta facem, bre? Sultan spunem; Vizir chemăm și dacă pus *emicile*, asta tânăr, întrebăm la el.

—Așa cum Luminat Padisah poruncim, Vizir răspundem.

—*Ascolsum sana*—bravo ție, adică—Sultan la Vizir spunem. *Otur bacalam*—stai jos, să vedem—și Sultan *tefter* scotem și la Vizir întrebăm:

—Unde acum Achmet Haki Mehmet estem?

—Achmet Haki Mehmet? spunem Vizir și *tefter* de la el scotem, căutăm și la Sultan răspundem:

—Achmet Haki Mehmet acum comandir la *Top-Hane*—la Arsenal—estem."

—Cum bre? Sultan miram. La *tefter* scriem, Achmet Haki Mehmet la Fransa învățăm, doftor de om el facem. Sultan, poate greșit scriem *tefter* credem și mai departe Vizir întrebam: "ama Regeb Murtaza unde el acum estem?"

—Regeb Murtaza, Vizir răspundem, la Edrine—la Adrianopol—la el trimetem, asta molima urât, holera și ciurma stingem."

—Cum asta, bre? Incrunat Sultan spunem; la *tefter* scriem, Regeb Murtaza *Garman memaliki* trimetem, inginer învățăm la el, șose facem, pod facem, *șaitan harabasi*—caruța disvolului, adică trenuri și cai ferate—facem. Sultan mai departe *tefter* căutăm și Vizir întrebam: "ama Sorium Abduraman, unde el acum estem?"

—Sorium Abduraman, Vizir răspundem, *bașa* la *gium-bruc* la el estem, că ala *urum*, ala *ermen* și a la *cifut* mult *caciarma* și *matrapazlac* acolo, la ei facem—adică pe Sorium Abduraman l-a numit Șeful Vămilei, din pricină că grecii, armenii și ovreii au făcut acolo mari contra-bande și lucruri necinstite."

—Cum asta, bre. Sultan mult mirat strigăm, la *tefter* scriem, Sorium Abduraman la *Inglez memeleketi* învățăm, capitan corabia cu tun facem; ama dacă Moscova batem la *Kara Deniz*, *capudan-pasa* facem la el"—adică dacă bate pe ruși în Marea Neagră, îi face amiral.

Sultan, cu *tefter* la mână, întrebăm, mereu întrebăm, ama ce aflăm? nimeni nu estem, unde școala învățăm: arhitect, la divan judicată facem; ofiter de la tun, *caimacan*—subprefect—estem; doftor de dobitoc, la corabia cu tun estem. Sultan atunci supărăm, mult supărăm și la vizir strigăm, *sictor ciorbasi*—adică l-a dat afară din slujbă. Vizir, o vorba nu spunem; stăm mut, cum mut de la Sarai estem. Sultan, mult infuriat estem. Cu *tesbith*—cu meteniile—de chihlibar, Vizir pe nas și ochi lovim și strigăm, Vizir punem, la tălpi batem, prin *pașar*—prin târg—cu nas tăiat plimbăm la el, ureche de la el, la *rus-vailac*—la stălpul ocării, din piața cea mare—în cuie batem; omorăm Vizir și aruncăm căini manăca la el, cum *ghiaur*, cum *cifut*, cum *cenghene*. Asta nu Vizir estem—strigăm Sultan—asta *pezevenghi* estem, *calpuzan* estem."

Cum am spune noi acum, Sultanul, după ce l-a dat afară din slujbă pe Vizir, l-a lovit pe obraz cu meteniile, pe care orientalii le au totdeauna în mâini și le învâtesc între degete tot timpul și i-a spus că-l va pedepsi cu pedepsele de ocară și moartea mărșavă, hărăsita, în împărăția otomană, creștinilor, ovreilor și tiganilor, pentru vini de răufăcători, de negustori necinstiți, falsificatori și falși și de borfași; nu pâlcoșul gelatului sau sugrumarea cu frînghia de mătase, cum e dreptul osmanlăului viteaz, care nu poate purta altă vină decât de *zorbalac* și *uigunlac*, adică de conspirație și complot. Asta din pricină că Vizirul nu e osmanlău, ci om cu meserie rușinoasă și falsificator.

—*Te Luminat Padisah*", Vizir trist cum căine bătut, spunem la Sultan și în genuchi cădem și mâna de la Sultan sărutăm, vrem, ama Sultan, Vizir cu palma, peste gură lovim. Atunci Vizir sărutăm iminei și talpa de la Sultan, vrem; ama Sultan un picior în coaste de la Vizir dăm și Vizir dușumea rostogolim la el, la *Kervat*—la pat—de la Sultan țărăm și *macat*—adică *astenutul* de *de-asupra*, al patului—sărutăm. După ce sărutăm mult ori, Vizir pola de la *macat* la frunte ducem, dușumea, cu frunte batem, în genuchi stăm, *aman*, *aman* strigăm și la Sultan spunem:

—Luminat Padisah, Fiu de la soare și de la lună, Umbra de la Allah pe pământ, Sultan de la două lumi, dacă tot om, unde la el învățăm, unde loc de la el estem, la ala loc noi punem, nici Vizir, nici Sultan, la loc unde acum ele estem, nu mai rămânem. *En șa Allah!*—facă-se voia lui Allah—Vizir sfârșim și ingenerii tremurăm și așteptăm. Sultan gândim, mult gândim la El, ama Vizir iertăm și *imiclic*—în pâine, adică în slujbă—la el, din nou punem.

Acum, bre, ciogiuc Istipan—urma Hogea Cantemir, dar de data asta cu glas de povară—ce la tine, cu mult școala înalt facem, dacă vizir hain estem? Și alt ca tine estem și tot an mai mult venim.

Povestea și întrebarea lui Hogea Cantemir mă puneau pe gânduri; dar el nu vroia să-mi taie avântul, ci numai să-mi deschidă ochii, să vadă cât de grea, de spinoasă și de întortocheată e calea vieții. Mă privia cu bunățate, cum stam îngândurat. Mi se pare că mă involbură o negură deasă, prin care e greu să găsești drumul drept.

—Haida, bre, ciogiuc Istipan!—mă trezia, din gândurile mele mohorâte, Hogea Cantemir. "Carte, nu estem *zarar*—nu e paguba. Tu, mereu înainte mergem. Tot înainte—ieri."

En șa Allah!

CÂND să nu aibă încurcături cu Stăpânirea, bietului om drept, cinstit și cu frica lui Dumnezeu, nu-i e de ajuns să-și vadă în liniște de treburile, de nevoile și de necazurile lui. Când vine ceasul rău și slujitorilor haini le întunecă mintea mânia ori îi apucă osândă peste măsură și li se năzare *urdu-beled*—din senin—că omul a făcutul ce prin gând nu i-a trecut, atunci Stăpânirea, care-l are la cheremul ei, îi prinde în mrejele ei, cum păianjenul prinde în pânza lui, musculița firavă și numai Dumnezeu și norocul îi mai poate scăpa pe om, de pacoste și năpastă.

I-a fost scris de Allah, se vede treaba, și bunului și dreptului Hogea Cantemir să-i cadă *sataru-beled*—năpastă—pe cap, să pată, fără nici o vină, ocară rănduită pentru cei vinovați de murdăciuri și să fie ridicat de la casa lui și plimbat sub pază, pe la dregătorii; dar aceasta s-a întâmplat pe vremea când Dobrogea era sub obăduirea Sultanului turcesc, cam pe la începutul coasei.

La poarta casei lui Hogea Cantemir, se oprise într-o dimineață, în zori, o caruță cu coviltir de rogojină și de pe scaunul din față scoborâră două lipoveni înalți, volnici, bălani, ciupiți de vârsat și bărboși. Erau îmbrăcați în cămăși roșii, vârgate cu negru și petrecute pe de-asupra pantalonilor de pânză vânată, încinși cu brăie late, verzi și încălțați în opinci de coaje de tei. Răscoliră lipovenii pe sub coviltir, înăuntrul caruței, scoaseră o căl-

(Urmează pag. 4.)

dare acoperită cu o cârpă albă și o legătură înfășurată în hârtie cafenie, apoi bătură la poarta Hogii.

—*Hoj gheldi, bre Moscov*, le ură lipovenilor, bun-venit Hoge Cantemir, din pragul ceardacului și scobori repede treptele, în întâmpinarea lor. Deschise poarta, le dădu mâna, se întrebă de sănătate, apoi Hoge îi pofti să intre în casă. Lipovenii erau vechi cunoscuți, Ermolai Maximovici și Nicanor Sergheevici, pescari din Jurilovca, de pe malul lacului Razelm. Ei aduseseră Hogii, cheful sărat și afumat și nisetur batog. După ce se închină în pragul ușii, oftând și mormăind la fie-care cruce, câte-un *Boje milostivii* și *Gospodi pomilui—Dumnezeule milostiv și Doamne miluiește*—lipovenii intrară în casă. Se așezară pe scaunele scunde din odale, ținând mâinile pe genuchi, cum fac copiii la școală, când vor să arate învățătorului, că sunt cuminiți și priveau cu ochii lor albaștri, mici și sireți, dar câte-odată nevinovați ca de îngeri și mirați ca ai pruncilor, când se trezesc fără veste din somn, cum Hoge dăduse, pentru ceai, samovarul adus din Crim, de tată-său, când venise în Dobrogea.

Hoge Cantemir, deși părăsise Crimul copil fiind, totuși nu uitase limba rusească și o vorbă cu plăcere, cu toate că era graiul cotoritorului și asupritorului, cu lipovenii pescari—și aceștia urgisiți și alungați de aceiași Stăpânire neomenoasă. Soarta vitregă îi silise și pe ei să-și părăsiască țara și să-și caute mântuirea și pâinea de toate zilele, în Dobrogea, sub oblăduirea Sultanului păgân, dar mai îngăduitor cu legea creștinească a lipovenilor decât Tarul lor pravoslavnic. Alungați de țara-mumă de la sânul ei, ca eretici și fii netrebniți, veniseră în Dobrogea rascolnici din toate sectele, deosebite și vrajmașe una alteia, dar de-opotrivă de protivnice prefacerilor și îndreptărilor aduse în biserica pravoslavnică rusească de Mitropolitul Nikon, al Moscovei: *Popovci*, adică având preoți și chiriarihi hirotonisiți și *Bezpopovci*, adică fără preoți, nici chiriarihi și care se leapădă de dogmele, cărțile sfinte și rândulelele bisericii, ei nerecunoscând decât o rugăciune duhovnicească; dar sunt cei dintâi pe lume, care au îngăduit și femeilor să facă rugăciunile obștești, în adunările lor, așa cum numai în timpurile de azi s-au văzut, la protestanții scandinavi, femei fiind pastori. *Molocani*, al căror nume vine de la *moloco*, ce pe limba lor înseamnă *lapte* și nu se ating de carne de vită sau de pasăre, dar beau laptele și în zilele de post, în felul papistașilor. Ei însă spun că miezul învățăturii lor, de unde li se trage și numele, e *laptele duhovnicesc*, de care vorbește Sfântul Apostol Petre în Cartea lui întâia și Sfântul Apostol Pavel, în Cartea lui către Corintieni și în cea către Evrei. Credința aceasta îi face să se lepede cu desăvârșire de rândulelele bisericii pravoslavnice și să nu creadă în Sfintele Taine, nici să cinstiască Sfântii și icoanele. *Killstovkinci*, care nu suferă sarea și nu o pun niciodată în pâinea sau în mâncările lor; din pricina ceasta—spun ceilalți lipoveni—sudoarea lor nu e sarată, cum e la tot omul.

Hatnici, care-și au numele de la *hata*, ce pe limba lor înseamnă *casă* și se cheamă așa, fiind-că ei îngroapă morții lor în jurul casei, ca viii să nu se despartă, pe lumea aceasta, de cei chemați la Domnul. *Subotnici*, care în locul Duminicii serbează ziua Sămbetei, așa cum glăsuiește porunca a patra din Decalog și cuvântul Domnului către Moisi, în Exod și nu se ating de carnea de porc și de peștele fără solzi, tot după spusa Domnului către Moisi și Aaron, în Levitic. *Nemolici*, care nu fac, ca noi, rugăciuni, nici nu bat mătănii, fiind-că—spun ei—Dumnezeu ne cunoaște, ca pe fii Lui, știe ce ne trebuie și ne dă ce ni se cuvine, așa că a-L ruga și a-L aduce mereu aminte de nevoile și dorințele noastre înseamnă a-L nesocoti și a-L mânia. *Molcialnici*, adică *tăcuți* fiind-că vorbesc puțin și în privința aceasta sunt asemănători gartezilor papistași, care nu schimbă între ei alte vorbe, decât cele de aducere aminte că vor muri. *Duhoborci*, al căror nume înseamnă luptători împotriva Duhului, fiind-că nu cred în dumnezeirea Sfântului Duh și socotesc că Dumnezeu e nedespărțit de om și în om își are ființa Sa, iar Sfânta Treime nu e decât ținerea de minte, judecata și voința omului. Izvorul adevărului dumnezeesc—spune învățătura lor—e lumina din sufletul omului și raiul, pe pământ și-l înfăptuiește omul.

Snohari mai zise și *Nestekici*, adică *nurornici*, fiind că numele lor vine de la *snoha* și *nevestka*, ce pe rusește înseamnă *nora*. Porecla aceasta de batjocură li s-a dat de ceilalți lipoveni, fiind-că la *Nestekici* mireasa își petrece prima ei noapte în patul socrului, iar la *snohari* traiește, după aceia câți-va ani cu socrul, fiind-că socotit e i-a dat acesta, este, la vremea nuntii, un copil nevătărnit.

Fie-care sectă ținea cu îndârjire la legea ei, ori cât de greșită și chiar necuvincioasă era ea, socotind-o că e singura dreaptă și curată și nu se amesteca cu celelalte secte, pe care le privia ca eretice și spurcate. Lipoveanul purta înoldeana cu ei, în buzunar sau în brâu, un pahar sau o cană și nu ar fi băut, în ruptul capului, din vas străin.

Dacă li deosebia credința, în schimb înfăptușeau tuturor lipovenilor era aceeași: toți erau înalți de statură, apătoși, blăni, cu ochii mici și albaștri, bărboși, fiind-că așa s-a purtat și Mântuitorul nostru și dese ori cu fața ciupită de vânt, fiind-că nu vroiau, pentru nimic în lume, să se vaccineze. Vaccinul îl socotiau ca un semn de recunoaștere al celor înrolați de Antichrist în ostile lui, cu care va să dea navala împotriva cerului; dar Antichrist va fi zdrobit de Dumnezeu și prăvălit în bezna iadului, împreună cu sfărâmurile ostilor sale. Când lipovenii au văzut că doctorii și agenții noștri sanitari vin în casele lor, cu registrele de stare civilă, de la Primărie și-i vaccinează, făcându-le cu briceagul un semn neprietor pe braț și scriindu-le apoi numele într-o condică, din care le da și țidul la mână, și-au spus că aceștia sunt slujitorii lui Antichrist și adună lume pentru ostile lui. Atât de înrădăcinată a fost această credință greșită, că, mult mai târziu, prin 1904, cu prilejul unei călătorii pe Dunăre a lui Voda Carol întâiu și a Doamnei Elisabeta, aleșii lipovenilor au venit cu jaiba în protap, la El, pe vapor, cerându-l să-i scutiască de vaccinat. Asiderea toți lipovenii din orice sectă ar fi fost, nu fumau, fiind-că—spuneau ei—tutunul e burdiana diavolului. El dă fumătorului înfăptuire de diavol, care scoate foc din gură și fum pe nări și-l îndeamnă la gânduri necurate și isprăvi diavolești.

Mai veniseră în Dobrogea, tot din țara rusească și tot ruși de neam și scopțiți, care-și zădăru și leapădă bărbăția și fac din această schilodire, botezul și mântuirea lor, după învățătura și pilda apostolului lor, Kodrat Selivanov. Dar ei, fără să știe, nu urmează decât greșita înțe-

Hoge Cantemir

legere, de către Fericitul Origen, a Evangheliei de la Matei citire; "Dacă ochiul tău drept e pentru tine, pricină de cădere, zmulge-l și zvârle-l departe de tine, că e mai bine pentru tine, ca un singur din mădulele tale să piară, decât întregul tău trup să fie aruncat în ghehena; decă mâna ta dreaptă e pentru tine, pricină de cădere, tai-o și azvârle-o departe de tine, fiindcă e mai bine pentru tine, ca un singur din mădulele tale să piară, dar ca trupul tău întreg să nu meargă în ghehena. Iar mai departe, tot Evanghelistul Matei spune că sunt *fameni*, adică scopțiți, care s-au născut așa din pântecul mamei, că sunt fameni, care au fost făcuți așa de oameni—cum sunt eunucii—și sunt fameni, care *singuri* s-au făcut așa pentru împărăția cerurilor. Erezia și schilodirea scopților, răspândită și printre boieri muscali și în armatele Tarilor, are încă rădăcini puternice și chiar acum, sub stăpânirea bolșevicilor, au fost judecați de tribunalul sovietic din Leningrad, scopțiți vinovați de răspândirea învățăturilor și botezului lor sângeros.

Toți acești rascolnici și eretici își aflaseră mântuirea sub stăpânirea turcilor păgâni, în Dobrogea, unde erau volnici să-și ducă viața trupească și să-și caute mângăiere și izbăvire sufletului, fie-care după credința și priceperea lui.

Lipovenii se așezaseră pe lângă Dunăre și lacuri și pe malul mării, ca pescari; dar când pescuitul mergea greu ori era oprit, cutreerau satele, vânzând pește sărat și afumat sau se tocmau la coasă. Dobrogeanul lua mai bucuros coșas lipovean la tăiatul grăului, al orzului și al ovăzului și pe cel tătar la cositul fânului: lipoveanul așeza din coasă, palele gata de legat, dar lăsa prea mult pai netăiat, fiind-că îl reteza la trei palme domnești sub spic, iar tatarul cosia iarba la un deget de-asupra pământului, de credea că au păscut oile prin fânează.

Hoge Cantemir puse samovarul pe *sofra*, așeză alături ceaști, fie-care pe farfuriușă ei și un ceainic, unde aruncase frunze de ceai. Răsucl, cana sau samovarul și opări cu apa în clocote, frunzele din fundul ceainicului. Aduse apoi o chieșă plină cu bucăți de zahar și imbie pe lipovenii să bea ceaiul, după obiceiul lor, adică turnând pe fundul ceșcii sau a căni lor, ceai tare din ceainic și umplând-o apoi cu apă fierbinte din samovar, iar din ceaiul ast-fel pregătit, să soarbă, după ce mușcaseră din bucata de zahar, atât cât ciupește șoarecele, cu dințișorii lui mici și ascuțiți. Dar de data asta, lipovenii nu se atingeau de zahar și la îndemnul Hogii, Ermolai îi răspunse, cu glas blând și duios, ca și cum ar fi căutat să se desvinovățiască de o faptă supărătoare:

—Bre, Hoge Cantemir Effendi, ști, azi *Giuma* la voi, la musulmani; la noi *hristian*, Vineri ieseți, zi de post ieseți și zahar asta nu de post ieseți. La fabrică îl lucrează cu sânge și cărbune de oase de vită. Noi lipovan, *starovieri* chiamă la noi și la zi de post, ceai, cu stafide bem. Tot *u prikusku*—sfârși Ermolai, privind blajin și supus pe Hoge. Lipoveanul bea *u prikusku*, cu o bucată de zahar și în zile de post, cu câteva boabe de stafide, un sfert de vadră de ceai, turnându-l binisor din ceașcă în farfuriușă ei și apoi sorbindu-l tacticos, după ce a mușcat o fărâmiță de zahar sau de stafidă.

—*Horosy, bre Moscov, tak i budet*—bine bre, așa să fie—răspunse zimbînd cu îngăduință Hoge Cantemir, care cunoștea *adetul*—obiceiul—și legea curioasă a lipovenilor și scopților. Trimise băiatul la grec, la băcănă lui Socrate Rosalis, tatăl lui Aristide—*Rusalie*, cum li ziceau oamenii din sat să cumpere stafide și o lămâie, ca să nu fie ceaiul searbăd și să te leșine pe inimă, după ce l-ai băut.

Se ospătară lipovenii, mulțumiri Hogii și se închină, făcând cruci mari și bătând mătănii. Hoge Cantemir le plăti o *medgidie* pentru chefal și nisetur batog și după asta, Ermolai și Nicanor își luară drumul, cu căruța, în care aveau pește sărat și afumat, să-l vînză prin Murfatlar și prin satele învecinate. După plecarea lor, tocmai cum Hoge Cantemir punea la păstrare chefalul și batogul cumpărat, intră în casă Menan Maxut, *urum*, adică grec, turcit și pripăsit prin sat, unde era ceauș la Primărie. Venia la Hoge cu o vorbă, din partea *muktarului* și Hoge Cantemir, om bun la inimă și filotim, se gândi să-i trimită *muktarului*, odată cu răspunsul și câțiva chefalii afumați.

—"Ia dă-mi bre, Maxut, o hârtie din raftul din colț", li spuse Hoge arătând ceaușului rafturile cu cărți și pe de-asupra tot felul de hârtii, în timp ce alegea câți-va chefalii afumați, mai mari și mai frumoși, cu gândul să-i înfășoare în hârtie și să-i trimită *peșches*, *muktarului*, prin ceauș.

—"Nu asta bre, Maxut", li spuse Hoge ceaușului, care-l întindea o hârtie albă, mare și groasă, cu scrisuri pe ea și o pată roșie, amestecată cu negru, jos și la dreapta, de credea că e un *muhir hamatum*—o pecete împărătească. Asta cîed este, *muhim* este, sfârși Hoge, vrînd să-i spuie ceaușului, că hârtia ce acesta îi întindea, ca să înfășoare cu ea chefalii afumați, e un act de mare importanță.

Menan Maxut, când auzi de act de preț, ascunse hârtia, pe furie, sub mîndir în timp ce tot căuta o altă pentru înfășurat. Găsi, în cele din urmă, o pungă veche, printre celelalte hârtii și i-o dădu Hogii, care înfășură în ea, cu grije, peștii aleși.

Mulțumit de venirea lipovenilor, de chefalii și de batog, dar mai ales de plăcerea ce credea că-i va face *muktarului*, trimițându-i un *peșches*, Hoge Cantemir se duse la geamie, pentru ezanul și dhorul de la prânz. Chemă din minaret, pe credincioșii la rugăciune, făcu slujba în geamia goală, cum se întâmpla mai întotdeauna la vremea prânzului și se întorcea liniștit spre casă, după ce mai dase o raită prin partea tătarească a satului. Întâlni în drum pe oamenii din caraulă, duși de zor spre Primărie, de ceaușul Menan Maxut, care când îl zări pe Hoge, întoarse capul într-o parte, prefăcându-se că nu-l vede.

Hoge Cantemir tocmai se așezase la masă, când, în pragul ușii se ivi *muktarul* cu Menan Maxut alături și după ei, în ceardac, caraula de opt oameni, încinși cu iatagane și cu pistoale în brâu.

—*Hoj gheldi, Efendi muktar*—bine ai venit, domnule primar—li spuse Hoge *muktarului* și ca om cilihibu, îi

pofti la masă; dar *muktarul* abia mormăi un *hoj bolda*—bine te-am găsit—la binețele și poftirea Hogii, pe care îl privia încrunțat și dușmănos, tot boscorodind din gură, vorbe ce nu se înțelegeau bine. Se întoarse apoi spre ceauș și-i porunci cu multă asprime în glas: "Maxut, la doi *askeri* din caraulă și *ciabuc*, *ciabuc*—repede, repede—cu Hoge la *Caimacanliac*—la Subprefectura—la *Medgidie*. Și cu *senedul*—cu actul—mai spuse el, dănd ceaușului hârtia, pe care acesta o luase pe furie și o ascunsesse sub mîndir, când fusese în casa Hogii.

—"Ce asta *jesat*—ce turburare—este bre, Effendi muktar"—întrebă nedumerit, dar liniștit Hoge Cantemir. "Ce pricina este la asta *dandana*, la asta *bozgun*—la alarma, la furtuna asta—în casa mea?"

—"Este, bre, Hoge Cantemir", răspunse apăsător *muktarul* și începu să strige mînit: "este *zorbalaç*, este *ghisli tertip*, este *casulac*, mare *sinaet davasi* este, Berechet este, cu toptanul este, cu ghiotura este, cu diumul este. "Kaaneli uzuna este", sfârși *muktarul*, îngrozit și el de învinovățirea din urmă. Îi spuse așa dar, că Hoge Cantemir s-a făcut vinovat de uneltiri violente, de conjurație, de complot, de conspirație, că e iscoadă a strainului și aceasta e mare afacere criminală; că sunt destule vini în sarcina lui și la urmă, că asta e înaltă trădare. Apăsa pe fiecare cuvânt, ridicând din ce în ce glasul, la fiecare nouă învinuire și numără vinile, îndoiind, cu degetul mare de la mîna dreaptă, degetele mîinii stîngi, începînd cu cel mic. Când a sfârșit cu numărătoarea, *muktarul* și s-a parut că a socotit nu numai cinci vini grele, dar și cincizeci de trepte ale ocnei, scoborâte de Hoge Cantemir și la cea din urmă treapta, vedea ca aievea și paloșul gelatului, zburându-i capul. Hoge era dovedit acum ca osmanlău fără *sadakat*—fără devotament către *Padișah*—și dușman al împărăției și al *tanzimatului*.

—"Asta *caimacan*—subprefectul—cercetează", sfârși *muktarul*, spumegînd de mînie.

Hoge Cantemir privi cu bunătațe și îngăduință pe *muktar* și oamenii din caraulă și cu mustre pe Menan Maxut, care, prins acum de o întăziasă căință, dar mai ales intrat la spaimă de neașteptata întorsătură a lucrurilor, pricinuită de isprava lui mîrgăvă, căuta să-l înbune pe Hoge, rugându-l cu glas umilit: "*iavaș, iavaș*, bre, Hoge Cantemir Effendi, nu este *zarar*—adica, încet, încet, n'o sa fie nici o pagubă. *Caimacan*, nu omoară"—sfârși el, în chip de desvinovățire și încurajare. Știa el că se primise la Primărie porunci aspre, cum că nici Pașa și Nazirul Silistrei nu mai poate tăia capul omului, cu de la el putere, ci numai judecata îl poate osândi să i se ridice viața. Era meșter *urumul* turcit în *caciarmale*—în înșelătorii—dar acum nu mai găsea nici el altă scăpare, decât ca *muktarul* să-l trimită pe Hoge la *Caimacanliac*, la *Medgidie*, unde, poate, zarva și tevatura se va potoli.

Pricina asprimei neobisnuite și a spaimii fără temei a *muktarului* își avea lămurirea în poruncile strașnice primite de la *Caimacanul* din *Medgidie* și *Aianul*—Prefectul—de la *Kiustenge*, care și ei, la rândul lor, le primiseră de la *Pașa* și *Nazirul* Silistrei, iar acesta din urmă, de la *Vizir* și de la *Sultan*. Se zvonise că în Dobrogea e lume protivnică *tanzimatului*—reformelor—și că acești uneltitori ar fi în legătură tainică, nu numai între ei, dar chiar cu muscalii, care întotdeauna au fost *dușmanii* Sultanului și au căutat în toate vremea, să pescuiescă în apă turburată, spre paguba *Padișahului* și a *Caimacanului* otomane. Și li se pronunția acestor osmanlăi *sadakatli*—acestor osmanlăi credincioși împărăției—să vegheze cu mare băgare de seamă și să prinză și să închida pe vinovați.

—"Ce-o fi scris pe hârtia luată pe furie, de ceaușul Menan Maxut, din casa lui Hoge Cantemir, că nimeni nu cunoaște slovele de pe ea, nici nu-i poate ghici înțelesul. Sunt unele slove, care ar aduce cu scrisul turcesc, dar e mai încurcat și se pierde în alte slove necunoscute. Nu cumva hârtia asta au adus-o Ermolai sau Nicanor, care or fi ei lipoveni izgoniți din țara lor de Tarul muscallesc, dar tot ruși trebuie să fi rămas în suflet. Și de unde veniau ei acum? Că lipovenii, cu lotile lor subțiri și ascuțite, care spintecă apa ca delfinul, ajung—chip că merg la prins de morun și de nisetur—până la Limanul Nisurului și chiar la Hagi Bekir, căruia muscalii îi spun acum *Odessa*. Și ce-au făcut lipovenii și Hoge Cantemir că lămăia cumpărată de la Socrate Rosalis? Lămăia are o zeama bună de pus în ceai sau în băutură rece, dar zeama ei e bună și pentru scrisuri tainice. Întrebările acestor și le pusese *muktarul*, când ceaușul Menan Maxut îi adusesse hârtia luată pe furie din casa Hogii și-i povestise toată tărășenia cu venirea lipovenilor și cumpărarea lămăii de la băcănă lui Socrate Rosalis. Dar cum nici *muktarul*, nici altcineva de la Primărie nu putuse citi hârtia, nici găsi deslegarea tainei ei, sau gândit cu toții, că numai *caimacanul* poate să-i dea de capăt și să facă el, pe urmă, cele trebuitoare, cu vinovatul.

Va urma

Ghiocet.

DELAVRANCEA ORATOR

de C. Xenii

ACTIVITATEA literară a început-o Delavrancea scriind nuvele; stilul românesc impecabil și de o inspirație poetic-sentimentală a cucerit îndată publicul românesc. În maturitate a dat Teatrului Național o piesă în patru acte "Apus de soare", jucată de nenumărate ori și cu mare succes întotdeauna. Era povestea imaginată sau reală a unei pasiuni târzii care aprinsese inima bătrânului Ștefan cel Mare. Dar înclină a crede că contemporanii lui Delavrancea nu-l prețuiau nici pentru stilul fără prihană al nuvelor lui, nici pe dramaturgul pasiunii de toamnă a marelui Ștefan. Faima și-o câștigase ca orator neobișnuit de strălucit.

L-am auzit vorbind, deseori, și la bara Justiției, și în întrunirile politice de partid și în Parlament. Putea-voi să-i schitez oratoria? O încerc cu plăcere.

Fizicul lui Delavrancea? Nu era nici oribil ca Mirabeau, nici urât ca Titulescu, ca să nu uităm pe urâții noștri. Avea un fizic interesant, chiar plăcut la vedere. Căci pe un trup subțire, mai mult înalt, trona cu mândrie un cap impresionant, un cap de leu. Părul de o neobișnuită abundență, roșcovan și creț încadra figura lui calmă, aproape rece. Ochii albaștri, mustața mică, tunsă și un mic barbișon—o mică "țacălie"—cum se spunea pe atunci, părea un mic anachronism chiar în vremea aceea. Umbra încet, puțin aplicat din spate, lipsit de orice ostentație. La gât, o lavalieră neagră de artist.

Născut într-o mică localitate din județul Ilfov, Barbu Ștefănescu și-a început studiile la București, și-a terminat studiile juridice și a devenit avocat după ce dăduse deja probele talentului său literar. Dar lucru curios: talentul de orator, elocința lui se descoperă în micile pledoarii de debutant. Baroul și politica atrăgându-l din ce în ce mai mult, activitatea literară se împuținează. Talentul de orator îi aduce succese; activitatea literară se limitează la îmbogățirea coloanelor "Voinții Naționale", organul partidului liberal-brătienist condus pe atunci de Gogu Cantacuzino, fostul ministru de Finanțe al liberalilor.

Și iată-l pe Barbu Ștefănescu păstrându-și în luptele politice pseudonimul literar, Delavrancea; ajunge deputat, este ales chiar Primar al orașului București. Și moare la Iași, în refugiu, în 1917, amărât și încă destul de tânăr.

STĂPAN pe două, mare talente, talentul de a scrie și talentul de a vorbi, Delavrancea devenise cineva atât în politică cât și în literatură. Cred că deși partea cea mai activă a vieții lui o consacrase Baroului, dar mai ales politicii, inima lui rămăsese credincioasă literaturii. În articolele lui politice se trăda literatul. Fraza cizelată, limba românească limpede și colorată, imaginile cu care își înflorea până și articolele de polemică, dovedeau căt demult omul politic rămăsese omul de literă. Și încetul cu încetul, oratoria, oratoria de bară, de întruniri publice, de parlament, l-au smuls cu totul din câmpul literar.

În ce consista talentul lui oratoric? Cu cari dintre oratorii contemporani semăna el? Ce artificii de vorbă îi erau caracteristice?

DELAVRANCEA nu semăna cu nici unul din oratorii contemporani lui. Oratorii nu seamănă între ei. Delavrancea nu avea nici argumentarea plină de gândire politică, nici prestigiul covârșitor al unui P. P. Carp; n-avea nici elocința rece și surzătoare a logicii lui Titu Maiorescu; nici verva scârpătoare, simpatică și rapidă a lui Take Ionescu, nici elocința emfatică, nutrită de cultura clasică a mândrului Alex. Lahovary; nici finețea exoticului Matei Cantacuzino; nici eleganța impecabilă a lui Al. Marghiloman. Mai puțin încă, n-avea torentul vijelios și risipit al lui N. Iorga, nici profunzimea, tunătoarea elocință de profet și de luptător a părintelui Lucaci.

Oratoria lui Delavrancea era măsurată, era literară, dar era dramatică. Nu te cucereau atât ideile cât forma literară, dicțiunea lui clară, fraza muzicală și gestul. Și ce limbă românească! Incepea încruntat. Nici un zâmbet în tot timpul discursului; nici un cuvânt de spirit. Era la el o concentrare serioasă asupra ce urma să spună, o cinstită preocupare de a exprima cece trebuia și de a mișca pe cei cari îl ascultau. Nu-l interesa atâtă să convingă, cât să miște inimile, să emotioneze. Inima nu e oare drumul spre minte?

Era un spectacol de neuitat când acest "magician al cuvântului"—cum i s'a spus—întra în adâncul expunerii și ridicând vocea tot mai mult lărgea și gestul, scutura bogata lui coamă de leu care părea a completa și fraza și tunetul vocii, iar cu ultimul gest cutremura sala și deslănțuia ovatiile. Firește, nu în parlament Delavrancea culegea succesele lui cele mai răsunătoare. Nu acolo era câmpul lui de victorii. În parlament, interesul politic al partidelor nu îngăduie, decât la mari și rare ocazii, o unanimitate de admirație. Succesele le-a obținut în întrunirile partidului său propriu, în întrunirile alegerilor generale, în sălile arhipline ale partizanilor săi politici, în acele săli în care polemica și atacul virulent își pot da curs liber afirmațiilor de orice natură. Acolo da, câmpul elocinței e fără limită și un talent ca Delavrancea se putea ridica fără frâu până în sferele cele mai de sus ale marelui elocință.

Dar asemenea discursuri sunt efemere. Odată trecut interesul momentului, trecută lupta, nimic nu rămâne: nici frumoșii discursuri, nici emoția sălii, nici furtuna ovatiunilor. De aceea, în deosebire de ceilalți oratori, n'a rămas după el un singur volum din tot ce a rostit așa de frumos.

Delavrancea avocat? Nefiind bogat ca Al. Lahovary, Carp, Marghiloman sau Brătianu, el a trebuit să activeze într-o profesie lucrativă. Avea copii; pianista Cella Delavrancea era favorita. A intrat în Barou unde a întâlnit pe Maiorescu, pe Take Ionescu, pe talentatul Alex. Djuvara. Mihail Cornă, ilustrul avocat al României, trăia încă. Dar Delavrancea nu iubea Baroul; venea numai când avea ceva de pledat și nu întârzia niciodată pe sălile Curții de Apel, acolo unde inteligența și spiritul se cheltau așa de larg între două procese.

Si-ce e drept—lupta de bară, în afară de Curtea cu jurați, nu era făcută pentru el. Căci la bară procesul se câștigă prin știința principiilor de Drept și a textelor, prin mănuierea isteată a argumentelor, prin cunoașterea migăloasă a dosarului... Patima, emoția, imaginele plac și acolo, de sigur, dar nu duc la sentința dorită.

Și iată-l în lunga robă neagră pe avocatul Delavrancea, cuvîncios și serios, așteptându-și rândul la cuvânt. Neavând o clientelă prea numeroasă, venea cu dosarul studiat. Și, firește, exprima clar și frumos tot ce trebuia spus.

L'am văzut, de mai multe ori, în chiar așa zisele procese mari. Era atunci alături de colegi iluștri: Vasile Missir, Mișu Antonescu, Eugeniu Stătescu, Toma Stelian, Take Ionescu. Presupun că clienții bogați angajau pe Delavrancea nu atât pentru știința lui juridică, ci mai mult pentru faima talentului său. O pledoarie frumoasă nu strică în atmosfera finală a procesului... Din potrivă; forma literară într-o pledoarie e un adaos neprețuit. Căci ideea cere să fie îmbrăcată, frumos îmbrăcată. Ca o femeie. O formă literară, o formă aleasă, o comparație fericită, o imagine luminoasă, aruncată abil într-o uscată

Barbu Delavrancea.

expunere juridică, ține mereu trează atenția și câștigă simpatia judecătorilor. În Franța, marii avocați erau întotdeauna de o strălucită cultură literară. Citindu-le pledoariile în colecția de cuvântări ce se publică îndată după moartea lor, simți o desfătare literară care te surprinde și îți uie, uneori, că e un jurist, un avocat la bară care a vorbit.

Și ca să nu neglijăm nici dreptul anecdotei, fie-mi permisă o reminiscență tocmai din Călărași. Era vorba de un proces, devenit celebru, al milionarului Petrovici-Armis, cu Cioroienei de pe moșile lui, proces care dura de 50 de ani. După o casare a înaltei Curți de Casație, iată că procesul e trimis înaintea micului Tribunal din Călărași. Toți avocații mari porniseră dimineața la Călărași; printre ei se afla și Delavrancea, angajat de Petrovici. Cum trenul ajungea în spre amiază, Tribunalul admisesse ca în mod excepțional, ședința să nu înceapă la orele 12, ci la ora 1, pentru ca ilustra falangă de juristi—vre-o 10—să poată dejuna. Au intrat într-un mic restaurant, sărac și aproape gol. Repede "comanda". Un blet chelnăr, complet zăpăcit, veni repede cu o foaie de hârtie pe care, cu cerneală violetă, erau scrise câteva mâncări simple, "naționale". Delavrancea o luă și el în mână, grav și calm. Nimic nu-i plăcuse; a pus hârtia pe masă și pe când ceilalți mâncau deja câte ceva, el a cerut "lista" de vinuri. Nici o listă. Chelnărul i-a spus respectuos că n'au listă, dar au un mic vin roșu și unul alb. Delavrancea le-a cerut pe amândouă în câte un paharel. Cu atenția concentrată, le-a gustat pe amândouă și a îndepărtat paharele cu oroare. Timid și speriat de acest eșec, chelnărul a îndrăznit să propună un al treilea vin "cam oțet", pe care clienții îl refuză. A cerut să-i aducă și din acela. O degustare înceată, savantă și, în disperare de cauză, Delavrancea s'a mulțumit și cu acest vin oțet. Dar, între timp, colegii lui terminaseră dejunul și în trei birji prăpădite au plecat la Tribunal, urmând ca Barbu să vie după el... cum a și fost.

Desbaterile au durat câteva zile. Lui Delavrancea i se rezervase o parte mai puțin aridă din proces și a pledat frumos.

Dar ceace va rămâne neuitat pentru cei cari l-au auzit, ceace rămâne ca punct culminant al elocinței marelui orator, este pledoaria rostită în fața Curții cu jurați din București, în procesul răsunător al arhitectului Ion Socolescu. Niciodată Barbu Delavrancea n'a risipit cu mai multă pasiune darurile cu care se născuse, pentru una din cauzele cele mai ingrate. O spun pentru că, strivit într-un colț din vasta sală a juraților, am asistat la toată desbaterea. Socolescu, arhitect de mare reputație, fusese, spre norocul lui, coleg de clasă cu Delavrancea. Fără această norocoasă întâmplare, ar fi fost condamnat cu siguranță.

Socolescu locuia în casa proprie clădită de el în stil românesc, situată în plin Bulevard. Ducea cu frumoasa lui soție un trai luxos, chiar prea luxos. De aici, încurcături bănești... Și tot mai grave. Și într-o noapte, palatul lui Socolescu a luat foc deodată și din mai multe părți în același timp. Casa a ars complet. S'au făcut cercetări

minuțioase. Tot Bucureștiul se pasiona, deoarece ancheta descoperise focare de incendii așezate cu pricepere în diferite colțuri și la diferite etaje. Societatea de asigurare "Dacia România" numise experți cari au conchis că focul fusese pus cu intenție. De cine? Iată marile puncte de întrebare. Bănuitul este numai Socolescu. După o lungă anchetă a poliștilor și experților, bănuiala se schimbă în certitudine. Socolescu a fost adus în fața Curții cu jurați; procurorul a pronunțat un rechizitoriu sdobitor. Pentru opinia publică nu mai exista nici o îndoială asupra vinovăției lui Socolescu.

Dar acuzarea a primit, de-odată—un sprijin neașteptat. Societatea "Dacia România" refuza să plătească asigurarea, dovada fiind singură că focul fusese pus. Au fost angajați să pledeze contra lui Socolescu doi mari fruntași ai baroului, două mari talente: Take Ionescu și Alex. Djuvara. Și iată că sare în apărarea acuzatului, Delavrancea. Sentimental și emotiv, el nu vedea în acest pasionant conflict decât soarta fostului coleg de clasă. Și s'a aruncat în luptă trup și suflet.

Un proces în adevăr "gras" cum se spune în limbajul comun. Un proces complex, cu dovezi precise dar și cu unele mici îndoieli. Un proces extraordinar, un proces neverosimil, important prin situația personajului acuzat cu tărie de reprezentantul Justiției și, mai grav încă, de quasi unanimitatea opiniei publice. Ce sursă de elocință pentru cele trei mari talente ale Baroului!

Firește, nu e locul să expun argumentarea abilă, rapidă, impresionantă a lui Take Ionescu. Nici eleganța fină și tăioasă a pledoariei a acelei maladive siluete care era Alex. Djuvara.

Delavrancea, speriat oarecum de atmosfera ostilă a sălii care vibra contra lui Socolescu, a luat cuvântul ezitant și vizibil emoționat. Ceasuri de-a rândul, ceasuri lungi care păreau că nu se mai sfârșesc el și-a dăruit toată bogăția elocinței pentru a dărâma, unul câte unul, argumentele care sdrobeau pe amic și clientul său. Desigur, cea mai caldă, cea mai impresionantă din toate cuvântările lui. Talentul și afecțiunea erau duse la paroxism. Și a sfârșit plângând.

Sala toată, deși ostilă, a rămas mută. Totuși condamnarea părea în afară de îndoială. Cei 12 jurați se retrag în fine în camera de deliberare. E seară. Se înnoptează. Lumea stă nemiscată. Așteaptă. Tensiunea crește iar orele trec una după alta. Ochii stau țintă la ușa de lemn sculptat care se va deschide odată aducând verdictul. Și în fine, tocmai spre ziua, cei 12 jurați sdrobiți de oboseală, după o grea luptă de îndoieli și de ceartă, intră în ședință încet, rând pe rând. Tăcerea de mormant. Și iată căzând depe buzele primului jurat un verdict de achitare! Sase jurați au opinat contra lui Socolescu, șase pentru el. După legea penală, paritatea profită acuzatului. Socolescu e achitat, e... spălat!

Uimirea publicului din sală ca și din afară, a fost generală. Fără elocința lui Delavrancea, verdictul ar fi fost altul... Socolescu s'a strămutat la Floești unde a trăit în umbră, dar n'a mai trăit mult.

Din tot acest proces n'au rămas firește decât amintiri tot mai șterse, tot mai depărtate. Dar au rămas din valurile de elocință, a rămas amintirea a două imagini fericite, care au mers multă vreme din gură în gură. Una a lui Delavrancea: spre a micșora efectul pledoariei lui Take Ionescu, el a spus juraților: "Recunosc că am o sarcină grea ca să pot dărâma tot ce a spus dl Take Ionescu, această fiară a cuvântului". O imagine de toată frumusețea, care a trăit multă vreme. Și alta mai frumoasă încă, o comparație de antologie. După achitare, Curtea a dat cuvântul din nou Societății "Dacia", pentru pretenții civile, dacă vrea să le invoace. Și s'a sculat Al. Djuvara, pentru o simplă declarație negativă. Cu acest prilej, desbaterea s'a închis asupra următoarelor cuvinte: "Domnilor jurați, verdictul Dvs. spală pe Socolescu de oribila acuzare a Societății. Dar îl spală cum spală marea cadavrele ce aruncă la țarm". Această splendidă, neașteptată și disprețuitoare imagine, a uimit sala. Și mulți ani a fost repetată și fixată chiar în cărțile de elocință.

DELAVRANCEA, ca toți oratorii mari, e uitat. Căci oratorul, ca și marii actori, domină pe contemporanii lor prin prezența, vocea, gestul sau farmecul lor. Aceste bunuri așa de cuceritoare, dispar însă odată cu omul. Scena elocinței este efemeră ca și vocea marelui actor. Ea n'are privilegiul picturii, muzicantului sau savantului, care închid în pagini durabile, în pagini eterne, auzul inspirației lor.

După orator rămâne numai amintirea celor cari l-au aplaudat. Și nu după prea mult timp nu rămâne nici atât...

Care cu hoi pe drumurile Gorjului.

C. RADULESCU-MOTRU

DE ION PETROVICI⁽¹⁾

Poate că nu a sosit încă momentul unui studiu de ansamblu al operei filosofice a d-lui C. Rădulescu-Motru. Gândirea sa, deși așternută în numeroase volume, este în curs. D-sa nu este dintre acei cugetători care să-și fi dobândit deodată, printr-un fel de intuiție bruscă, conturul definitiv al concepțiunii sale. Nu este cazul lui Schopenhauer bunăoară, care și-a terminat din tinerețe construcția sa filosofică, careia n'a mai avut să-i adauge pe urmă, decât unele anexe și dependenți.

Construcția d-lui C. Rădulescu-Motru urmează ca să zicem astfel—sistemului pavilionar. Avem o construcție lentă, în care se adaugă succesiv clădire la clădire, avansându-se către un ansamblu care deși se poate bănuși de pe acum, nu este încă isprăvit.

O scurtă caracterizare a locului pe care d-l C. Rădulescu-Motru îl ocupă în cultura românească—independent de aspectele viitoare ale operei lui—aceasta, se poate mai lesne face și vom și încerca în rândurile ce urmează.

În deosebire, în orice cultură, filosofia ocupă un rol aparte. Ea nu este un simplu modălar, care la nevoie ar putea să și lipească. Dănsa are repercursiuni în toate ramurile vieții culturale, fiindcă ea este aceea care dă direcțiile ferme, aceea care autoriză și fundamentează. Chiar dacă o cultură se elaborează și fără amestecul fătiș al filosofiei, aceasta din urmă se găsește totuși latentă sub formă de procesus instinctiv, și în orice caz ea trebuie să pună mai târziu sigiliul care dă culturii în chestiune autoritatea necesară.

Filosofia, pe lângă valoarea ei directă, are astfel o imensă valoare instrumentală, și un filosof—demn de acest nume—nu este numai un meditativ singuratic, ispitit de anume probleme speciale, ci un îndrumător în toate regiunile culturii. Emerson spunea în formă lapidară, că mai sus de fătănă trebuie căutat și găsit izvorul. Este o admirabilă caracterizare a poziției ce o are filosofia—știința principiilor față de ansamblul vieții culturale, pe care o domină—adesea invizibilă—alimentând-o și cărmuind-o.

Din cauza acestui rol social al filosofiei, un gânditor își poate sluji cultura patriei sale chiar dacă nu este original. Lipsa de originalitate este o mare lacună pentru cine năzuiește să împingă mai departe progresul intrinsec al cugetării filosofice. Poate însă și fără o vădită originalitate, cu principii împrumutate de aiurea, să dirijeze viața intelectuală a țării lui, — mai ales când aceasta e rămasă înapoi.

Este cazul elocvent al lui Titu Maiorescu, care a executat o operă critică ce totdeauna va fi pomenită cu recunoștință fără ca dânsul să fi fost propriu vorbind un creator în sfera ideilor filosofice.

Fiește nu voiu spune că opera d-lui Rădulescu-Motru va fi în totul asemănătoare celei a lui Maiorescu și că nu ne-a dăruit nici dânsul scrieri de creație proprie (2). Voiu sublinia numai, în conformitate cu ceea ce mi-am propus în aceste rânduri, că și d-l C. Rădulescu-Motru a avut în țara noastră un rol cultural, independent de forma în care tinde să se încheie partea personală a meditațiilor lui. Ca și profesorul său Maiorescu, și dânsul a pus umărul la înfăptuirea culturii românești și este reprezentantul filosofic al unui moment important al evoluției noastre culturale. — bine înțeles al altui moment decât acela pe care îl înfățișează Maiorescu.

Titu Maiorescu reprezintă faza inițială cea dintâi așternere de temelii, mai precis, dânsul reprezintă implantarea—in mijlocul unei confuzii generale—a unor criterii sigure de judecată, a unor reguli clasice, ca bază de cultură serioasă. A fost cea dintâi rază de îndrumare sănătoasă, în ceața care amenința să dureze și se complice în ea însăși. Un popor pentru a se înălța la o cultură proprie, trebuie să se înarmeze cu mijloace de lucru și printre acestea, mai înainte de orice, cu posibilitatea de a distinge adevărul de eroare. Însă de atunci nu se poate trece în genă de dreptul la opere de creație trinită. Între prima fază—de care se leagă numele lui Maiorescu—și aceasta din urmă, trebuie să se însereze la mijloc o altă etapă necesară, pe care socot că o reprezintă, cu autoritate filosofică, d-l C. Rădulescu-Motru—cu toate că după cum am lăsat a se înțelege, d-sa nu se oprește în pragul fazei finale, ca în fața unui pământ al făgăduinții în care nu pune piciorul.

Deși incredintat că o cultură românească trebuie să-și aibă rădăcinile în fondul nostru specific național—ceea ce l-a și făcut în politică fie apologistul tradițiilor și adept al ideilor conservatoare—d-l C. Rădulescu-Motru a înțeles totuși foarte bine că un popor nu trăiește izolat, că trebuie să intre în vasta cooperare a tuturor neamurilor și să-și însușească în primul rând tezaurul de învățătură al popoarelor care au avut norocul să pășească mai repede pe calea culturii. Ar fi să pierdem vremea căutând să găsim noi înșine, lucruri care demult au fost găsite și trebuie să folosim cultura altora, sorbind cu lacomie la toate izvoarele. Se impune deci o vastă pregătire făcută prin asimilarea neobosită a științei universale, cu bogăția ei de fapte, de teorii și de controverse. Se cere o perioadă de mare elasticitate receptivă, mai înainte de a trece la atitudinea proprie, care totdeauna implică o simplificare, o reducere, o eliminare.

Opera lui Maiorescu era cu altă menire. Având pur și simplu să deprindă cu severitatea metodică a gândirii, și constrâns de necesitățile primei inițieri, nu punea în destulă evidență nevoia erudiției vaste, trebuința informațiunii cât mai întinse și mai largi. Opera lui Maiorescu este o operă de selecție și de înălțare strictă, — una de cunoaștere bogată. Atunci era vorba de norme generale de valorificare, iar materialul științii europene se gădea mai mult sub formă de exemple, nu ca repertoriu ce trebuie însușit. Dar odată această operă inițială săvârșită, venea cu necesitate ceaaltă, care reclama să ne ridicăm la nivelul popoarelor avansate, nu numai prin criteriile de judecată ci și prin conținutul cunoștinței. Aceasta a doua etapă culturală este strălucit reprezentată de d-l Rădulescu-Motru care a și exercitat una dintre cele mai frumoase influențe în această direcțiune.

Cine vrea să-și dea seama—in concreto de deosebirea dintre cele două momente culturale, poate să compere ma-

nualul de Logică al lui Maiorescu, cu tratatul de Psihologie al d-lui C. R. Motru. Cea dintâi scriere, care a adus de altfel servicii eminente culturii românești, este o lucrare de minunată concizie, claritate și rânduielă. Model de cugetare strânsă, canon de reguli de orientare, e totuși descărcată de bogăția controverselor care există chiar în această materie, așa încât cetind-o dobândești fără îndoială un instrument de cugetare precisă, dar nu te pui la nivelul științei europene în această ramură. Cu totul altfel e Psihologia d-lui C. Rădulescu-Motru, și aceasta nu se datorește numai faptului, că scrierea aceasta e de curând apărută, pe când Logica lui Maiorescu a avut tot timpul să se învechească. Între ele este o deosebire de natură. În cartea d-lui Motru—ceea ce lipsește în tratatul lui Maiorescu—se vede preocuparea constantă și categorică de-a îmbrățișa într-un tablou complex toată literatura chestiilor care formează capitoarele lucrării, de a se înfățișa cu întreg aparatul operei similare din străinătate.

Această factură savantă a Psihologiei d-lui Motru, o găsim de altfel în toate lucrările sale. Sub raportul erudiției și al informațiunii, ele ar putea servi nu numai la inițierea compatrioților autorului, dar chiar și străinilor. Și dacă a fost de sigur o șansă, este însă și un lucru simptomatice pentru faza europeană pe care o reprezintă d-l Motru, faptul că într-o chestiune determinată, una din lucrările d-sale—aceea care fusese scrisă într-o limbă mondială—a fost folosită și citată de Bergson, în celebrul său articol: "Introduction d la métaphysique".

Dacă scrierile sale—de n'ar exista bariera unei limbi puțin cunoscute—ar putea perfect să fie utilizate de știința străină, pentru țara sa, ele au pe deasupra valoarea unui exemplu, de cum trebuie jăcuță știința. Ele sunt îndemnul autorizat către o vastă și nepărtinitoare informațiune, în contra căreia mai ales sunt dispuși să păcătuiesc acei care se ocupă cu "idei generale" cu speculații care își dau iluzia periculoasă că propria reflexie ajunge.

Această ținută larg-receptivă a d-lui C. Rădulescu-Motru, lipsită de idei preconcepute și de îngrădiri apriorice, lăsând ca adevărul să se aleagă oarecum la urmă d-sa a avut-o chiar ca director de revistă. Organul cultural pe care l-a dirijat pe vremuri: "Noua Revistă Română" și care a fost o adevărată binefacere pentru toate curentele de idei, nu reprezenta fanatismul unei direcții exclusive, primind în coloanele ei ospitaliere, uneori chiar împotriva directorului revistei, Organul Junimei, "Convorbirile literare", având a reacționa în vremea lui, în contra unei rătăcirii a gustului public și-a unei lipse complete de busolă, a reprezentat o direcție fermă dela care nu se abătea. "Noua Revistă Română", care venea în altă epocă, în care se consolidaseră unele principii dirigitoare, se putea pune în scrierile altor necesități: de-a deschide larg porțile tuturor ideilor, pentru o cât mai fecundă fermentațiune. Pildele istorice sunt adeseori edificatoare și de aceea e bine să ne amintim bunăoară că splendida izbucnire a filosofiei moderne în Apus, a fost precedată în vremea Renașterii de-o destul de lungă perioadă de pregătire în care se încrucișau haotic toate concepțiunile reînviolate ale cugetării antice.

E momentul acum să remarc—întorcându-mă la lucrările științifice ale d-lui Motru—că bogăția lor de fapte și cunoștințe nu se etalează în paguba sistematizării și înălțurii. Dacă sub raportul multimei cunoștințelor constatăm un pas înainte față de faza Maiorescu, nu putem cătuși de puțin să zicem că sub raportul consecvenței și coordonării logice ar reprezenta un pas înapoi. Scrierile d-lui Motru au toate coloanele vertebrale, masa enormă a faptelor și teoriilor este pusă în rubrici comode, în sfârșit tot materialul acesta nu este asvârlit de-avalma ci așezat cu metodă și apreciat c'o judecată sănătoasă. Neapărat că atunci când îmbrățișezi atâtea teorii și controverse, când aduni atâtea comori și cauți să nu ignorezi nimica din ceea ce s'a spus într-o chestiune, e mai greu să faci impresia unității de gândire, ca atunci când mănuești un material mai redus. O sinteză care caută să echilibreze numeroase teorii divergente și să facă dreptate tuturor punctelor de vedere, va avea fatal puțină imprecizie și această impresie o culegi câteodată și din opera d-lui Motru.

Dar în schimb căia desfășurare și liniște sufletească ce te instrucești cu călăuză unui spirit lipsit de "parti pris". Neapărat că și d-sa, după ce face mențiune de toate teoriile, până la urmă înălțură hotărât pe unele din ele. Nici nu s'ar putea altfel, căci altminteri cartea n'ar mai fi un sistem, ci un bazar. Așa de pildă, pentru a cita un exemplu, în tratatul său de Psihologie, d-l C. R. Motru concepea sufletul ca o substanță—cum voiam vechii spiritualiști, și conceperea lui sub formă de mozaic—asa cum pretindeau asociaționiștii—, autorul punând cu vigoare în lumină caracterul unitar și funcțional al sufletului, caracterizat prin ideea de eu. Dar pe de altă parte, de câte ori nu caută să concilieze opiniunile adverse în sinteza unei concepții mai nepărtinitoare? Să deschidem iarăși tratatul de Psihologie, de unde putem culege la fiecare pas încercările sale de împăcure. La pag. 33, vorbind de cele două tabere care preconizează în studiul vieții sufletești, una introspecțiunea, alta metoda observării exterioare, d. Motru ne spune: "Cartea de față evită ambele extreme". La pag. 18 și următoarele se ia deasemeni o atitudine intermediară între concepțiile care face din procesele sufletului realități asemănătoare cu obiectele fizice și între teoria lui Wundt care opune faptele sufletești lucrurilor materiale așa precum tre-tuale. D-l Motru se separă—fără a cădea în extrema contrară—de profesorul său Wundt, arătând cu multă pătrundere și dibăcie că și în psihologie, realitatea cretă și imediată se poate înlocui cu abstracții tipice, fără ca acestea să fie absolut identice cu acele fărurite în lumea fizică. — La pag. 93 și 94, ne întâmpină o alta atitudine conciliatorie față de teoriile lui Helmholtz și Wundt cu privire la problema energiei specifice a simțurilor. "Ambele interpretări însă, ne spune d-l Motru, nu se opun". — La pag. 184 și următoarele, după ce se discută atât teoria dualistă care face din sensibilitate și rațiune două funcțiuni radical deosebite, precum și teoria care voeste să facă din rațiune un simplu rezumat al expediției sensibile, — d-l Motru își fixează poziția sa proprie, dând oarecare dreptate fiecăreia din cele două teorii. Și așa mai departe, opera de conciliație merge cu multe alte exemple până la sfârșitul cărții.

E momentul să menționăm că aceste concilieri nu se mărginesc pur și simplu să satisfacă cumpătarea unui bun simț sănătos și cu repulzie firească de exagerații, prin formule tranzaționale care rămân mai departe infecunde. Avem impresia dimpotrivă că din aceste concilieri se desenează schița unei concepții filosofice unitare și personale, în concordanță cu concluziile altor scrieri ale acestui autor, așa că opera de psihologie a d-lui Motru nu rămâne numai o excelentă lucrare de informație, ci alcătuiește și o treaptă în ascensiunea unei cugetări care se degajează din ceturile diminetii, tot mai limpede și mai triumfătoare...

Fiindcă am vorbit toată vremea de influența d-lui Motru asupra vieții noastre intelectuale, nu putem încheia fără a aminti că n'afară de opera lui scrisă, d-sa fiind profesor la Universitate, și-a mai exercitat înrăurirea și sub forma prelegerilor orale. Lecțiunile sale au cam aceeași structură și fizionomie ca și scrierile lui, așa că și-au produs influența cam în aceeași direcțiune. Așezate bogăție de fapte, același amplitudine informațiune, înfățișate într-o solidă coordonare, cu toate că într-o formă plină de modestie. Cunoștințele nu ni se servesc la d-l Motru nici pe tipis de aur, nici pe tăvi de argint, dar ai însă impresia binefăcătoare că sunt lucruri proaspete întotdeauna.

Lecțiunile sale sunt și dânsule un viu îndemn la muncă și documentare, pentru oricine năzuiește să cugete temeinic și cu rod. Dar nu numai atâtea, fiindcă îți mai lasă și o altă impresie încurajantă. Văzând cum din belșugul faptelor se degajează adeseori ideea, ca parfumul care se exală din flori, și se strecoară o credință optimistă: că oricare ar fi aptitudinile speciale care deosebesc pe om de om și avantajează pe unii mai mult decât pe alții, geniul filosofic este totuși și dânsul, măcar în bună parte, o chestie de stăruință și de muncă.

1) Din volumul "Din cronica filosofiei românești" de Ion Petrovici, Biblioteca pentru toți.

(2) Despre această latură a activității d-lui C. R. Motru m'am ocupat în articolul meu: "Kant și cugetarea românească", apărut în volumul "Studii istorico-filosofice", precum și—in traducere germană—in revista berlinieză: "Archiv für Geschichte der Philosophie und Sociologie. Heft 1 und 2, 1927". Articolul în chestiune decide și prezentul volum.

P O E Z I I

de N. Novac

Ravas de departe

Departa ești de mine, mamă, atât de departe,
Când mâna ta pe frunte să mi-o pui așa vrea-
Atâtea vâi și dealuri ne despărte;
Iar inima mă doare și mi-i grea...

Ți-am priceput răvașul chinuit
Și-am descifrat pe pagini lacrima-ți fierbinte:
Mi-ai scris că tați n'au chinuri grele a murit
Și singură cu ții ce să te faci de-acî 'nalte...

O, cât se vrea să mă întorc acasă
Să-ți mângâi zilele ce ți-au rămas—puține;
Dar e blestem pe viața mea, ce nu mă lasă—
Și, să o ști, de-alicea, nimeni nu mă vine...

Ci tu, măicuța mea bătrână și ntristată,
Să te mângâi cu gândul eternei despărțiri.
La groapa tatălui, din ochiul tău, o lacrimă și pentru mi-
ne-a fost vărsată...

La groapa mea, or plânge doar streini...

Tristete

Nu, niciodată nu ne-om mai întoarce
În țara cu dumbrăvi și povești;
Uitat e drumul anilor copilărești
Căci viața-acolo astăzi, alte visuri toarce...

S'au măritat iubitele, pe rând,
Căci am murit de mult și n'imi și în gând,
De când tot pribegim fără ogoi
Și nimeni nu-și mai trimite gândul spre noi.

Nu, niciodată nu ne-om mai întoarce
Acolo unde am iubit întâiași dată,
Ca pe-o lămaie, exilul, viața n' timp ne-o stoarce—
Și-acolo, nu ne mai așteaptă nici o fată.

Nu mai crucile ce le lăsam pe drumul trecerii noastre
Ne vor mai spune numele sub zările-albastre,
Departa de țară și de tot ce-am iubit,
Până ce și ele, ca și noi, vor fi putrezit.

CÂND SE ÎNGANA NOAPTEA CU ZIUA

de Stan M. Popescu

EA mai bună mâncare, cele mai bune vinuri, cele mai strălucite rachii, cele mai dulci cântece, toate cu superlative, preoteaso, ai înțeles? Vreau ca noaptea asta, până s'o îngana noaptea cu ziua, s'o facem lată, ca pe vremea când băteam "mensuri" la "Bucovina", mă înțelege? Ca pe vremea când veneai și mă priveai cum băteam spada cu polonii și nemții dela "Arminia" și "Teutonia"... Încă nu mi-ai fost căzut cu tronc la inimă... Da, chiar așa, ca pe vremea golăniei mele! S'o știi. După șapte ani de căsătorie de preot cu cernic și smerit, am și eu dreptul la o noapte de vacanță... Numai noaptea asta, preoteaso, înțelege? Noaptea asta vreau să mă îmbăt și să cânt ca pe vremuri la "Pajura Neagră":

"Lumea se uită la mine
cum stau în cârciumă beat..."

sau celălalt cântec, pe care-l cântam împreună cu feciorașii dela "Moldova":

"Hai să bem, hai să bem!...
Fiindcă nu știm câte zile mai avem..."

chiar așa să tip și să strig, și să uit tot prin ce trecem... Afară de aceasta nu avem încă de ce ne teme... Șeful de post mi-a promis că va sta de veghe dacă observă ceva... I-am promis un sac de făină și o bucată de slănină...

—Dacă află satul că preotul a făcut-o lată... și încă cu cine... Omule, fii cu scoteală și nu te pripici... Când va veni primar comunist în sat ce te vei face? Ai auzit și tu că în Neagra Corbului s'a prezentat un primar comunist adus de prin Basarabia... Se aude că vor aduce și alt șef de post...

—Prea vezi lucrurile negru... Nu-ți amintești ce-mi tot troncâneau când treceau nemții? Crezi că ciolovecii vor sta o veșnicie? Nu vezi că n'au nici măcar pe cine pune primar într'un sat de opt mii de suflete? Și apoi nu uita un lucru de mare importanță: Un preot nu poate sta indiferent când se petrec fapte așa de mari... Am obligația de a ajuta această luptă a legionarilor, mă înțelege? Ei sunt unica noastră salvare, preoteaso...

Preotul Teofil se opri o clipă. Incepu să fluere înțetitor o melodie veche, și parcă cuprins de un dor neînțeleș, se așeză pe canapea, își sprijini capul de o perină brodată de preotese, ascose turtul de calitate în fața sa. Privirea i se fixă, fără să privească dinadins, în fotografia lui și a preotesei, făcută cu ocazia cununiei, în fața Catedralei din Cernăuți.

După ce inspiră adânc fumul, gândurile încep să se deslășească. Se simțea nespuns de bine. După opt ani își întănea cel mai bun prieten. Ultima oară se întâlniseră la închisoarea din Cernăuți. Încă nu era sfârșit. Il vizitase la "vorbitor" și, fără să știe cum și pentru ce, îndată după ce îl strânsese la piept, îi năpădiră lacrimi și plânse ca un copil... Il vedea slab, foarte palid și trist. Nu se putu stăpâni. Unicul lucru ce-l putea articula din când în când era: "Iartă-mă...". Traian îi tot spunea: "Bine omule, dar n'am de ce să te iert! Dimpotrivă, trebuie să-ți mulțumesc...". Dar toate cuvintele de liniștire ce le credea Traian potrivite, nu aveau nici un fel de efect. Continua să plângă. Nu putu să vorbească pe poarta închisorii. Gardienii și "Primul" clătinau capul înduioșat. Așa ceva nu mai văzuseră. Nu se mai pomenise ca om în toată firea, înalt și volinic, îmbrăcat în reverendă, cu început de barbă aurie și ochii mari albaștri, să plângă ca un copil și să nu poată rosti decât "Iartă-mă"...

Părintele Teofil ascultă atent. I se păru că auzise voci în ograda parohiei. Putea fi brigadierul silvic, invitat și el împreună cu învățătorul și fostul primar, sau mai bine zis Primarul-Interim, pentru că nu aveau altul. Dar nu, nu era niciunul din ei.

Probabil că erau copii ce se jucau pe lângă poartă. "Ar fi lătrat câinele dacă venea cineva strein" gândi, și se lăsă din nou în leagănul amintirilor.

De atunci nu-l mai întâlnise. El, Teofil, fu sfârșit preot și numit paroh în Stăna lui Darii, iar Traian colindă temerile României, iar mai târziu fugi în Germania, urmărit de poteriile lui Antonescu. Ici-colo câte o scrisoare sau câte o vedere îl mai ținea la curent cu viața lui Traian. Acum căteva luni cetise în ziarele ce soseau cu înălțare că Traian ar fi fost parașutat pe "Pietrele Doamnei" și că detașamentele armatei combinate cu poliția sovietică ar fi înconjurat muntele făcând prizonieri toți legionarii veniți din Viena, dar șeful de post împreună cu pădurarii din jurul "Pietrelor Doamnei" nu văzuseră nici urmă de legionari parașutați și nici detașamente de poliție. Erau scormituri de-ale comunistilor din București. Apoi, într-o noapte, veni Moisuc pădurarul. Il trezi din somn și-i povesti tot ce auzise dela Inginerul Silvic. Pe "Dorul Râu" fuseseră parașutați zece legionari înarmați până în dinți. Nu aveau mâncare și cereau alimente în grabă.

Câteva zile mai târziu auzi dela învățătorul Cudelca, că grupul era condus de Traian. Acuma, după ce se convinsese de adevărul faptelor, îi invitase pe cinci dintre ei, împreună cu Moisuc și Cudelca la cină. În noaptea aceea trebuiau să sosească. După opt ani își va vedea prietenul. Il va îmbrățișa frățește și-l va întreba fără ocolișuri: "Îți mai aduci aminte cum plângeam ca un copil în fața gardienilor din Cernăuți?". Vor râde, vor cânta, vor desgroa amintiri și vor bea.

—Ce-i place domnului acela? Ce să-i fac?, întrebă preoteasa.

—Sărmașute cu smântână și plăcinte cu mere...
—Ca și tie... ca și feciorilor noștri...
—Ca și mie... ca și feciorilor noștri, preoteaso...
—Mai omule, parcă ești altul astăzi... Ce-l cu tine?...

—Imi sunt toți boli acasă. Nu-mi lipsește niciunul. Unicul lucru ce-l regret este că nu putem invita și cele două învățătoare, ca să fie societatea mai variată. Atăția bărbăți și nici o femeie—afară de soțioara mea bineînțeleș—mi-e teamă să nu fie prea multă plictiseală, la un moment dat... făcu părintele Teofil zâmbind.

Coana preoteasă nu credea în plictiseală. Opt ani nu sunt opt zile. Vor avea ce să macine și ce să rumege toată noaptea, afară de aceasta nu i-a invitat să petreacă cu băutura și femeii, ci să desgroape amintirile și să reia firul unei prietenii. Nu era așa? Sau alte erau gândurile Sfintei Sale?

Nu. Nu avea alte gânduri. Voia să mai ajute și să-i încurajeze pe băieți. Voia să se mai desmortească după crâncena lovitură primită cu ocuparea țării de către bolșevici. Să mai prindă puteri ascultând cântece de vitejie și strigăte de luptă. Să rădă ca pe vremurile studenției. Să ajute la formarea unui centru de aprovizionare cu alimente a celor din munți. Să întărească spiritul de rezistență al românilor contra cutropitorilor streini. Da. Acesta era gândul Sfintei Sale. Avea planuri mari și voia să le realizeze împreună cu învățătorul Cudelca și cu pădurarul Moisuc. Mai târziu va lua legătură și cu inginerul silvic și cu toți brigadierii silvici din cele două Ocoluri. Ea, preoteasa, trebuia să-i ajute. Trebuia să pună și ea o cărămidă la lupta pe viață și pe moarte ce se dădea. Nu cetise manifestul lansat de Traian acum câteva săptămâni? Vremuri grele asteaptă Neamul românesc, iar ei trebuiau să fie gata.

—Nu-ți face griji, părinte, eu voi fi gata cu sărmașutele la ora nouă seara. Eu imi fac datoria... Fă-ți și tu datoria și adă țuică, adă vin, adă brânză, adă...

—Știu, știu, dar nu uita să pui copiii în pat înainte de ora nouă... Vreau să fim singuri, știu... Apoi nu uita încă ceva, nevestică... Așa, cam pe la una noaptea, lasă-ne singuri... E mai bine, știu... E mai bine...

—Bine, bine, acum du-te și adă...

—Mă duc, mă duc...

Afară se desghețase de-a binelea. În spatele Culmii Cerbului soarele mai arunca o ultimă privire în mândrul sat unde păstora Teofil. Cele câteva imazuri verzi care rupeau întunerecul pădurilor păreau vesele și dornice de a-și usca iarba amorțită sub neaua îndelungată a iernii anului 1944-1945. Undeva într-o poiană răsună un tulnic. Cățiva câini se speriară și începură să latre zgomotos. Un car încărcat cu lemne scobora depe ulița ce ducea spre Măgura. "Depe ulița asta trebuie să coboare și ei, dacă nu și-or fi schimbat planul... Te pomenesti că și-au schimbat planul și nu mai vin..." gândi speriat părintele Teofil. Dar nu-l credea în stare pe Traian de asemenea figuri lipsite de bun simț. După ce cheltuisese și se pregătise toată ziua, ar fi culmea culmilor să nu vină și să-l lase baltă... Nu, nu putea fi. Ar fi anulat pădurarul, iar acesta ar fi trimis pe cineva să-l înștiințeze de schimbare.

Părintele Teofil zâmbi fericit. În sfârșit o schimbare, o schimbare înspre bine. O nădejde. O nădejde pricinuită de alte nădejdi mai mari și mai implinitoare. Dacă se răcoala toți românii din apropierea Carpaților, dacă alături de bucovineni se răcoala și maramureșenii, moții, transilvănenii și bănățenii, atunci ciolovecii nu vor avea încotro și vor trebui să plece. Vor trebui să se supună clauzelor din armistițiu. Țara va face alegeri libere și România va continua să meargă în pas cu lumea civilizată. El, părintele Teofil, va fi pus și el ceva la reușita acestei mari acțiuni. Va avea și el satisfacția de a povesti fiilor—când vor fi mai mari, bineînțeleș—, "Și eu am luptat pentru independența și libertatea țării noastre..."

Părintele Teofil, fără să-și dea seama lungi pașii. Voia să facă toate cumpărăturile înainte de a sfârși soarele. Își aminti că ar fi trebuit să-l invite și pe directorul școlii. Nu se aveau prea bine, dar era un om de inimă și patriot neînfricat. Mai avea timp oare să dea și pe la el? Nu se va supăra Cudelca? Ce va spune Traian în prezența atâtor streini? Nu, mai bine o lăsa pe altădată. Mai avea timp să invite și pe ceilalți parașutiști. Totul deodată nu se putea. Numai să nu se afle... Ar fi fost o tragedie adevărată dacă s'ar fi aflat ceva... Putea pierde parohia... Unde să meargă cu doi copii mici și cu nevastă... Cine avea să-l primească? Nu avea altă meserie decât preoția. Servea Domnului. Altcuiva nu știa să servească. "Tocmai de aceia. Nu servea altcuiva decât Domnului. Servind cauza aceasta îl servesc pe Domnul", își zise liniștindu-se.

Când ajunse acasă, ferestrele sufrageriei erau luminate. Preoteasa pune tocmai perdelele. Căinii în ogradă îl primiră gudurându-se și chelălând prietenos. În cerdac îl aștepta pădurarul Moisuc zâmbind...

—Binecuvântează, Părinte!

—Domnul...

—Mai lipsește puțin până la venirea lor...

—Oricând sunt bineveniți...

DUPĂ cum bănuise și părintele Teofil, mosafirii veniră pe etape. Cam pe la orele nouă și jumătate apărură doi tineri care păreau buni cunoscuți de-al lui Moisuc. Unul era mic de statură, de piept volinic și ochii albaștri, senini. Să tot fi avut vreo douăzeci și șase de ani. Celălalt, înalt, uscat, cu ochii mari, verzi, ținea mâna stângă bandajată și acoperită cu un șal negru de lână. Se chema Radu. Când îl prezentă părintelui, Radu se înclină și-i sărută mâna cu smerenie. Celălalt, mic și zămbăreț, i-o strânse cu putere, îi zâmbi deschis și arătă două șiraze de dinți albi ca neaua.

—Mie spuneți-mi Nelu... făcu tânărul mic de statură.

—Bine ați venit în casa noastră! Il salută preoteasa.

—Bine v'am găsit... Sunteți prima familie românească care știind cine suntem, ne primește cu brațele deschise... Putem spune că abia acum ne întâlnim cu patria noastră după patru ani de exil și amaruri printre streini.

Preoteasa le servi câte o țuicuță și o gustărica preparată anume în asemenea ocazii. Până la venirea ce-

lor!alți doi, puteau să se desmortească puțin. Voia bună nu lipsea. Părintele nu voia să-l întrebe de Germania și de Austria, deoarece aștepta venirea lui Traian. Dorea ca să afle din gura lui tot ce s'a întâmplat.

—Sunteți bine cu toții? întrebă preoteasa.

Da. Toți erau sănătoși. Puțin flămânzi și stăbiți din cauza marșurilor dar—stăvă Domnului—sănătoși. Afară de unul. Nelu zâmbi și-i aruncă privirea spre Radu care povestea ceva părintelui.

—Vai! Dar ce-i lipsește? Il putem ajuta cu ceva?...

Evident, il puteau ajuta și chiar mult de tot. Nelu povesti preotesei întâmplarea nenorocită cu parașuta ce-i tăiasse nervul brațului stâng. Nu mai putea mișca mâna, iar brațul abia îl putea ridica. Simțea dureri, deși nu se văita nicicând, toți ceilalți suferau când îl vedeau cum își ducea crucea în tăcere. Aveau nevoie de un medic, dar cum să-l aducă în creierii munților? Și, afară de aceasta, în cine să se încreadă?... Lumea era înfricoșată decând se anunțase în mod oficial înfrângerea oricărei rezistențe împotriva bolșevicilor. Armata națională dela Viena mai era ultima speranță a milioanelor de români ce așteptau nimicirea comunistilor. Acum toți se temeau. Trebuia să încurce drumurile N. K. W. D.-iștilor care îi urmăriseră din prima zi.

—Nelu își mai turnă un păhărel de țuică, uitându-se la ceas și la preoteasă. Aceasta tocmai își fixase ochii în brațul invalid al lui Radu.

—De ce fel de îngrijiri are nevoie Radu?, întrebă preoteasa în șoaptă.

Trebuia să i se fricționeze brațul cu untdelemn, de patru-cinci ori pe zi. Să se odihnească mult și să mănânce bine. Atât, deocamdată. Timp de două-trei luni. Credea doamna preoteasă că?...

Da. Dacă era după ea, de ce nu? Radu putea rămânea în casa lor câteva luni de zile. Șeful de post, chiar dacă afla ceva, era destul de bun prieten cu părintele Teofil pentru a-și ține gura și a nu face nici un raport. Era fericită că putea contribui cu ceva la alinarea durerilor unor tineri care luptau pentru țară.

—Nu-i așa Teofil că Domnul Radu poate rămânea la noi timp de câteva luni, până să se facă bine? Uite ce slab e sărăcuțul...

Desigur, desigur... Nu înăpea Indoială. Era o mare cinste pentru toți. Tocmai aflase de năcazul domnului Radu și voia să-l facă aceiași propunere. Cu o secundă numai i-o luase înainte preoteasa.

—Cum găsiți țara, acum după atâtea ani?... întrebă preoteasa adresându-se amândurora.

—O găsim așa cum ne-o închipuiam când ne vestejeam de dorul ei, răspunse Radu. Pentru mine a fost o mare revelație Bucovina, Maramureșul și Bistrița. Nu mi-am închipuit că erau atât de frumoase. Acuma îl înțeleg pe Nelu de ce își iubeste atât de mult "vesela grădină".

—Dar oamenii? Cum vi se pare că sunt oamenii acum după un război atât de crud? Mai tăcuți?...

—Păi să vedeți, începu Nelu, cu oamenii am avut câteva deziluzii. Dar sunt normale, dacă ne gândim că am pierdut un război pe care îl consideram sfânt. Tânărul care va veni îndată însoțind pe Traian, a fost trei ani pe front. El poate să vă povestească multe din cum vedeau ei pe front războiul. Cât despre noi, care am pierdut doi ani într'un lagăr de muncă obligatorie în nordul Germaniei, iar apoi într'un lagăr de concentrare—cred că îi fi auzit de Buchenwald—și pentru noi războiul era sfânt. Vedeam o singură posibilitate de a ne desface definitiv de fantasma comunismului, așa că acum ne putem explica de ce unii nu vor să mai nădăjduiască și refuză să ne ajute...

Ochii preotului Teofil sclipiră de mânie. Moisuc își șterse fruntea asudată. Preoteasa clătină capul intristată și compătimitoare.

—Poți să povestești ce ni s'a întâmplat cu laptele, Nelu...

—Ei da, ca să vedeți, din primele zile ne-a fost sortit să ne poticnim olecuță cu năcazul. Am cerut lapte unui român ce locuiește la marginea Varatului. Le-am spus că unul din noi era foarte slab... Eram gata să-i ajutăm la tăiatul lemnului din curte... Ne-a cerut un dolar american pentru o cană de lapte... Când am auzit mi-am făcut cruce. Traian ne-a liniștit zicându-ne că se mai găseau și oameni fără inimă ca în orice țară, dar Fireanu a început să-i facă o scenă lui Traian, de ne-am prăpădit de răs. Il spunea: Vă amintiți când ne învățați cântecul ăsta:

"Cu ape albastre și cu holde
Te-așteaptă țara să te-alinte...
Oștean al României mele
Mergi înainte, înainte..."

Rezultatul a fost că țara ne-a primit cu o zăpadă de doi metri, iar primul român ne cere un dolar pentru o cană de lapte. Am răs cu toții și ne-am continuat drumul. Mai târziu am găsit numai români de inimă. Iar acum... azi... după cum vedeți și D-voastră... suntem fericiti...

—Să fie oare adevărat că Anglia și Statele Unite ar fi refuzat definitiv oferta amiralului Doenitz de a lupta armata germană și diviziile de voluntari contra comunistilor?, întrebă părintele.

Nu era Indoială. Facea nu sosise încă, dar armistițiul se semnase. De acum nu mai putea să fie vorba de a zdrobi comunismul decât prin lupte de guerrilla: O răscăală a întregului popor românesc contra ocupanților.

Părintele Teofil începu să se simtă nerăbdător. Nu știa de ce întârzia atât de mult. Intre timp se făcuseră unsprezece. Preoteasa începu să pregătească cina.

—Trebuie să sosească dintr'un moment în altul... făcu Nelu.

—Până una alta, hai să mai bem un păhărel... Vorba cea: "Păhărelul cât un cuiu, când îl pui la gură nu-i..."

Răseră și ciocniră din nou. Nu volau să mai povestească ceva din primele impresii? Era curioasă să afle

câte ceva din viața lor... Dacă aveau voie și dacă nu se temeau de ea, îi ruga foarte frumos să mai povestească în timp ce așternea masa și aducea borsul...

Nelu era dispus să mai povestească, evident, dar nu știa ce anume o interesa pe domna preoteasă. Voia să știe cum trăiesc?

—Nu, se dori să afli cum a decurs prima ciocnire cu rușii... făcu preoteasa.

Nelu îi povesti pe scurt. Apoi justifică rezerva de a se întâlni prea adesea cu bolșevicii, deoarece ofițerii germani care preparaseră bombele cu munitii, arme, alimente și îmbrăcăminte nu legaseră parașutele de bombele de aprovizionare. Tot ce puseseră salva erau vreo sută de patroane pentru pistoalele mitralieră cu care sărise.

—Ar trebui să ne legăm rănilor întâu, să mai găsim puțin sprijin și în românii de pe aici... Să ne unim, să unim partidismele și vechile rivalități... Nu mai avem timp de asemenea lux. Înainte de a se fixa bine cizma sovietică, trebuiau să se unească și să nu permită comunicarea țării.

—Vai, dar cum de ne-au înșelat în așa hal occidentali, se tângui preoteasa.

—Spuneau reprezentanții noștri care plecaseră la Moscova și Cairo să trateze cu aliații, că țara noastră va putea avea alegeri libere, că va decide de destinul ei, că... mai știu și eu câte... făcu Moisuc furios.

—Nu mai avem timp de văicăreală, acum tot ce trebuie să facem este acțiune. Luptă. Să ne mișcăm. Să nu ne mai lăsăm în nădejdea streinului. Streinul se gândește întâu cum să profite el. Cum să ne jupoaie. Noi trebuie să ne ajutăm și să nu pierdem timpul în "Cum de s'a întâmplat una ca asta!". El, dar ce să ne îngrijorăm așa... Hai să mai bem și pahărelul ăsta, că îndată trebuie să vină și Traian cu celălalt domn... încurajă preotul Teofil.

Începură să bea. Dar părintele Teofil nu se simțea bine. Parcă cineva i-ar fi strecurat o umbră de bănuială în suflet. Rădea el ce rădea și mereu își netezea barba aurie, așa cum făcea numai când era îngrijorat iar acest lucru începu să o îngrijoreze și pe preoteasă, mai ales că borsul se răcea iar minulele treceau tot mai anevoios. Se făcuseră aproape unsprezece și jumătate și nici pomenală de Traian. Nici măcar Cudelcă nu dădea semne de viață. Ce se întâmplase?

Părintele Teofil se hotărî să iasă puțin afară. Era neli-nișit și îi era rușine să-și arate neli-niștea în fața celor doi tineri atât de senini și glumăreți.

Când se întoarse îi găsi pe toți străni în jurul mesei pregătite. Tocmai când se pregătea preoteasa să-i facă semn părintelui Teofil că erau gata și așteptau binecuvântarea mâncărilor, acesta se opri în pragul ușii tuși de două ori și vorbi cu vocea pe jumătate înecată:

—Domnilor, regret, dar cina s'a terminat. Trebuie să părăsiți imediat parohia. Cât mai repede vă rog... Chiar acum...

Preoteasa care era o femeie înimioasă și nu se lăsa cu una cu două la vreme de strămoare, sări în sus tipând:

—Al înnebunit Părinte? Ce te-a apucat?

—Dar văzând liniștea soarelui și gesturile hotărâte ale celor doi tineri, care stăteau cu mâinile în buzunari și scoteau revolverele și desfaceau plicul cu un clinchet sec, rămas pe gura căscății. Moisuc, se strecură ca un șarpe spre lampa mare ce atârna în mijlocul sufrageriei și coborî mukul lămpi. În cameră nu se mai vedea aproape nimic. Părintele Teofil se lăsă moale lângă icoana Măgurei Domnului și ridică mâinile murmurând ceva. Radu își primul pe usa ce dădea în bucătărie. Nelu se apropie încet de preoteasă și o întrebă ceva la ureche. Preoteasa inclină capul. Nu mai putea vorbi, de spaima ce-i intrase în oase abia când își dădu seama că Sfinția Sa nu înnebunise. Tremura toată, dar nu putu să nu admire sângele rece al celor doi tineri care se mișcau de parcă ar fi fost niște umbre ce se jucau de-ascunsele.

Nelu își pe usa ce da în dormitorul cel mare. Moisuc rămase încremenit alături de preot. Îi vedea murmurând și ridicând mâinile în sus, ca și când ar fi căutat ceva. Nu-l putea vedea, dar ceva îi spunea că obraji părintelui Teofil erau scâldați în lacrimi.

TRAIAN întârzie mai mult decât s'ar fi așteptat. După cum făcuse planul cu Ortacu, trebuiau să ajungă pe vârful Măgurei pe la orele nouă, dar socoteala lui Traian se duse de răpă, deoarece interveni ceva cu totul nou pentru dânsul: Simți niște împunături teribile la încheiturile picioarelor și la genunchi.

Se așeză pe iarba umedă, pe care se mai vedeau câteva firicele de zăpadă netopită și începu să-și frece cu grija genunchii. Ortacu îl privea surprins. Traian nu-i spusese niciodată că suferea de genunchi. Îi privi în tăcere cum își fricționa piciorul drept și se lăsă încet lângă prietenul suferind. Îi putea ajuta cu ceva? Nu. Numai Dumnezeu îi putea ajuta în acel moment. Era pentru întâia oară că simțea acele dureri neașteptate de ascuțite. Dar vor trece. Desigur că vor trece. Între timp, el, Ortacu, să facă bine și să continue singur. Acolo pe vârful Măgurei îi aștepta Cudelcă și era păcat să se îngrijoreze.

Ortacu continuă câțiva pași în direcția culmii, apoi se opri și gândi: "Desigur că suferă mult, să-i iau măcar pistolul mitralieră... Nu înțeleg de ce l-a mai lăsat... Ce ideile! Pistol mitralieră la petrecere cu via și țuică... Acuma are, așa îi trebuie...". Se întoarse totuși și ceru să-l predea arma grea. Nu. Nu era nevoie. Traian îl mulțumea, dar nu era nevoie. Putea să-și ducă arma singur.

Pe culmea plecură a Măgurei aștepta Cudelcă. Sprinț de un brad mic și închiruit, cu mâinile făcute pâlne în jurul gurii, Cudelcă părea că nu observase venirea lui Ortacu.

—Unde-i Traian?, întrebă fără să întoarcă capul.

—La vreo două sute de metri numai, vine singur...

—Mi se pare că e exagerat cu precauțiile... Nu vrea să prindă pe amândoi... De câte ori i-am spus că munții sunt înțepați de mine și nimeni nu îndrăznește să se apropie, deși se aude că batalioane de pionieri se pregătesc să curățe terenul...

—Nu e vorba de exces de precauție... L-a prins o durere de genunchi, știu...

Traian se apropie de cei doi. Era mare întârzierea? Nu. Lui Cudelcă îi se părea că așa pe întunec era numai bine. Adăsesse o lampă de buzunar, dar nu era nevoie, cu noaptea drumul bine. Îi număra și cu ochii închiși. Era gata de plecare?

Când se îngana noaptea cu ziua

Porniră la drum. Traian își tăie un baston improvizat și își urmă camarazii schiopătând încetisor. Cărare era marcată, ici colo de dungi albe de zăpadă murdă, amestecată cu noroiu și ghimpi de cetină. Printre brazii ce se făceau mai deși, se zăreau luminile satului. Erau ca niște licurici mititei, palizi, stropiți cu rugină. Ici-colo se auzea câte o lătrătură de câine speriat de vreo dihanie, sau de umbrele ce rătaucau pe ulițele satului.

Traian nu se gândea la nimic. Așa i se părea, cel puțin. În realitate încerca să-și aminească ceva din cunoștințele învățate în pripă despre durerile de reumatism. Avea reumatism la genunchi? Sau abia acumă își făceau efectul nopțile dormite în zăpadă și marșurile forțate prin mijlocul păraielor înghețate timp de două zile și două nopți? Nu știa, dar era îngrijorat și mult ar fi dat să fi avut în grup măcar un medic. Dar totul trecea. Nu se putea ca să desnădăduiască pentru o simplă durere de genunchi... Era caraghios...

Totuși... Cudați! Părea mai preocupat de reumatism decât de orice altă idee. "Așa suntem toți. Ne mândrim cu țaria noastră de caracter, cu neînfricarea, cu rezistența spiritului, cu stăpânirea de sine, cu seninătatea în fața primejdiei... Apoi, așa din senin, se iveau un lucru de nimic, un fleac, o înepătură... Și totul se prăbușește! Suntem niște biete firicele de iarbă. Suntem niște biete trestii, cum spunea nu știu ce francez. Deodată se năruiesc toate în fața unei înepături și ne apare în față trista și cruda realitate. Deodată ne amintim că în ultimul timp ne-am rugat prea în grabă și prea ne gândeam numai la țărână... Ce ar fi dacă, acumă, când îmi este mai necesară sănătatea, să..."

—Uff! Dumnezeu! Sfințel!

—Ai spus ceva, Traiane?, întrebă Cudelcă.

—Nu, nimica...

Luna apăruse brusc de după o colină împădurită. Își arăta fața rotundă cu nevinovăția unui copil mândru de a fi făcut o ispravă pe jumătate în glumă și pe jumătate în serios.

"Luna știe, dar nu spuneee
Multee tainee deee amoooo..."

Cântă Ortacu încetisor. Cudelcă sășii înveselit. Se gândea la ciuda lui Traian pe care-l socotea prea grijuliu cu măsurile de siguranță.

Ce bun era Teofil! Cât de mult se iubeau! Câți ani trecuseră de atunci! "Când eram copilându și ceteam romane mă impresionau nespuse capitolele în care se vorbea de revederi după tre-patru ani... Părea ceva de fantazie și mister. Acum, când ajuns să trăiesc tot ce altădată atribuiam fantaziei, simt parcă mi se strecoară în suflet o dorință puternică de trăire a realității... Mi se pare că fantazia transformată în realitate este prea urală, prea plină de mireasma basmului și a duzel. Atunci, în totul unor întâmplări real, logice, perfecte în înțeles, îmbinate de proza unor evenimente sceli, savuram imposibilul, acum, trăind imposibilul încep să regret timpurile... Ce prostii! Tot ce gândesc în momente de tensiune nu sunt decât ineptii. Afroiere conștientă sau semiconștientă de senzații. Adevărul este că mă neliniștește întrebarea. Ce mai tura-vura? Scurt pe doi!"

Durerea dispăruse ca prin farmec. Traian păstră însă bastonul improvizat. "Îl voi ruga să-mi cante: "Ce te legeni codrule?". Ce voce plăcută are Teofil. Dacă Teatu ar avea așa voce când cântă "Codru-i des poteca-i grea..." am mai uita de năcazurile zilnice." Prin mintea lui Traian zburau tot felul de crâmpeli de gânduri. Nu voia să se oprească nicăieri. Așa era mai bine. Așa se scurgea și timpul mai lesne. Nu-l prea speriau nici gândurile mai năstrușnice, dar nu le permitea prea mult răgaz de rezidență în țeastă.

—Am ajuns în sat... șopti careva din față.

—Ssst!, făcu Traian.

Se apropie de cei doi și scoase binoculul. În vale se așternea Stâna lui Darii, împrejmuată de creste uriașe de munți îmbrăcați de verdele închis al brazilor și al molifilor. Luminile satului deveniseră mai mari, dar mai rare "Lumea economisește naftul", gândi Traian.

—Putem să luăm pe cărare și ajungem mai repede, deși e mai lung drumul, sau o luăm peste grădini, și sărind pârleazuri, ajungem drept în spatele parohiei, lângă stogurile cu fân... puteziti, vorbi în șoptă Cudelcă.

Traian decise drumul direct peste pârleazuri. Nu dădu nici o explicație. La ce bun? Dar nici Ortacu și nici Cudelcă nu erau curioși să afle de ce hotărâse drumul cel mai greu.

Cu toate precauțiile luate, nu putură evita lătrăturile unor câini și vocile furioase ale unui țaran trezit din somn, care îi zări trecând prin grădini.

Ajunși în grădina parohiei se așezară în spatele unui stog pe jumătate gol. Traian privi casa părintelui Teofil prin binoclu. Numai fereastra bucătăriei era luminată, celălalte păreau negre de întunec. Pe sub zidul bucătăriei observă o umbră ce se strecură ascundându-se sau păzindu-se parcă de cineva. O presimțire amară i se strecură în inimă. Întinse ocheanul lui Ortacu. Poate că Ortacu vedea și altceva, era mai bine dacă priveau doi... Așa era, vedea și Ortacu o umbră pe brânci și alta ce se apropia. Binoculul trecu în mâna lui Cudelcă. Acesta confirma întru totul cele văzute de Ortacu. Se apropia ră de stogul cel mai apropiat de gură. În spatele surii zăriră altă umbră. La lumina lunii se putea distinge bine luciul unei țevi de carabină și kakuil unei uniforme. Traian își privi camarazii. Ortacu își scoase încet revolverul.

—Nu, încă nu. Pe ăsta trebuie să-l prindem viu, fără zgomot... Dacă se poate și pe ceilalți doi... Trebuie să fie jandarmi... Nu cred să fie bolșevici... șopti Traian la urechea celorlalți doi...

Cudelcă îi dădu dreptate.

—Mă mir însă. Mă mir mult. Mă cruceșc... adăugă Cudelcă.

Dece se mira atâta? Era normal, jandarmii erau jandarmi, observă Traian surprins. Nu. Jandarmii din Stâna lui Darii erau prietenii părintelui Teofil. Șeful de post îi promisesse să păzească și să stea de veghe... Erau doar prieteni buni...

Traian îi șopti ceva lui Ortacu și-l rugă pe Cudelcă

să stea cu binoculul și să observe strada fără să tragă cu arma.

—Numai dacă vezi că începe hora, atunci dai și tu, altfel nu trage, orice s'ar întâmpla... Evident dacă vezi că ne surprind pe noi doi, atunci...

Ortacu o luă la stânga surii, iar Traian la dreapta. Cudelcă le urmărea mișcările. Soldatul din spatele surii stătea pe brânci nemiscat. Părea că asculta ceva. Ortacu ajunsese la colțul surii ce da spre soldat. Un pasăit scurt ieși de pe buzele lui Ortacu. Soldatul se apropie. Când ajunsese la colț, Ortacu sări brusc și-l lovi în cap cu tocul revolverului. Apoi îl mai lovi de două ori. Voi să-l mai lovească odată, dar îl opri mâna lui Traian.

Traian abia avu timp să-i dea indicațiile necesare lui Ortacu, care se grăbi să-și puie chipul și haina soldatului. Ușa bucătăriei se deschise și în prag apărură figura preotului Teofil. Una din umbrele ascunse lângă trepte se apropie și-l rugă să nu strige.

—Părinte—îl spunea încet, dar suficient de tare ca să audă Traian și Ortacu—, nu am altă scăpare decât să-l arestez, dar nu vreau să-l prind în casa Sfinției Tale, alungă-l... Nu pot altfel, ordinul e ordin... Părinte, nu te supăra că nu mă țin de cuvânt, dar știu... nu pot să-mi pierd serviciul, și apoi... datorita e datorie...

—Nenorocitul... Ce-mi faci... Nu ți-e rușine!... băigui părintele Teofil.

—Alungă-i părinte, că de nu...

—Dumnezeu să te ierte pentru acest păcat strigător la cer... Eu nu te pot ierta... Cum de-mi faci una ca asta?...

Doamne!... Cine te-a cumpărat?...

—Iute părinte că n'am vreme... Alungă-l! De altfel...

Părintele Teofil dispărură în casă. Traian ar fi dat mult dacă ar fi putut evita acea scenă și l-ar fi putut cruța pe prietenul său din tinerețe și copilărie de violența acelei întâmplări. Dar nu avea timp de gândit și regretat, trebuia să procedeze iute. Îi șopti lui Ortacu și-i spuse ce trebuia să facă, "De multe ori voi fi obligat să renunț de a despica firul în patru. Dacă vreau să-mi mai văd vreo dată pe Nelu, Radu și Moisuc, trebuie să gândesc mai puțin. În situația mea, omul nu are voie să gândească mult".

Ortacu își aranjă mai bine centura și cartușiera, își potrive chipul în mod regimentar și se mișcă pe brânci spre șeful de post, care stătea pitit lângă un șopron de lemn. Când ajunsese în dreptul șopronului îndreptă patul carabinei spre cel ascuns și cu o putere năpraznică îl repezi în pieptul jandarmului. Traian sări, îi strânse cu putere și-l șopti ceva înădușit.

Apoi nu se mai auzi nimic. Un nou negru, gros și grăbit nevoe mare, ascunse fața curioasă a lunii.

PĂRINTELE Teofil se întoarse în casă ca să pună pe preoteasă la curent cu cele întâmplate, lui o sticlă cu țuică pe care o ascunse sub reverendă și ieși grăbit să ajungă pe celalți șase, care, în frunte cu Traian, o luaseră spre culmea Măgurei.

Când ajunse sus, cei șase stăteau roată împrejurul a trei trupuri legate burduf și întinse în iarba umedă și rece. Se opri o clipă neștiind ce să facă. "Nu mă pot apropia de grup. Cel puțin nu mă pot amesteca cu acești băuți care se pregătesc să judece, eu nu pot judeca", își spuse și așteptă în liniste. Nu se auzea nimic. Nimeni nu vorbea. Păreau cufundați în somn, sau într-o profundă meditație. Careva dintre ei scotea rotocoale groase de fum, ce se pierdeau în umbrele nopții argintate de lună. Părintele Teofil simți că nu mai putea de curiozitate. Făcu cântiva pași și se apropie de grup. Șeful de post, cu fața îndreptată spre cer, cu ochii deschși, mari, lărgiți și sclipitori de groază, se mișcă încet și-l privi rugător.

—Teofile, ăsta ți-a fost prieten?, întrebă Traian, fără nici o nuanță de ton în voce. Nu se putea distinge nici ironia, nici reproșul, nici mânia, nici indiferența. Era o întrebare simplă, fără noimă.

—Dece mi-ai promis ajutor, Guriuc? Dacă nu puteai să mă ajuți, de ce nu mi-ai spus-o deschis? Eu te-am ajutat atunci, când te căutau legionarii să te aresteze, te-am ascuns, am vorbit și l-am înduplecat... Dece mi-ai răspuns strâmb? Nu ți-a fost milă de fecioriașii mei, Guriuc? se tângui Teofil cu vocea înăbușită.

—Așa dar tu ești Guriuc... Guriuc... Ridicăți-i capul să-l văd mai bine, iar tu Cudelcă luminează-i fața cu lampa ta electrică. Omul acesta îmi amintește ceva... rosti Traian cu vocea liniștită.

Întreabăvăr nu se înșela. Era Guriuc cel cu povestea din 1936... Dar nu spuse nimic. Nu voia să pună paie peste foc. Îl privi numai de aproape și îi observă pupilele ce se măreau de groază. Apoi se retrase răsuindu și o țigare. Avea nevoie de o clipă de reculegere.

Părintele Teofil îl privea și-i urmărea mișcările liniștite. Se schimbaseră mult Traian. Fața de copil nevinovată se transformase într-una de bărbat. Mijlocul frunții era brădat de o linie verticală ce-i despica fruntea drept în două. Când trăgea din țigare obraji îi se sogeau, dându-i o înfățișare când de fanatic, când de pustnic. "Acesta e prietenul meu Traian. În loc să petrec noaptea cu el, să povestim, să cântăm, să rădem și să facem planuri de luptă, acum..." Se simți podidit de lacrimi. Tot ce plănuse cu preoteasa se sfărâmasă ca un castel de carton. Ba, mai mult. Acuma nici nu știa ce avea să urmeze. Dacă Guriuc povestea sau făcea raport șefului de secție sau Legiunii de Jandarmi, era pierdut și el și preoteasa, și copiii. Ce va face? Dacă îi arestează poliția comunistă, nu avea nici o salvare... Gânduri negre îi sfredeau creierul, iar trupul îi părea greu ca de plumb. Ar fi vrut să se brăntească în iarba înghețată, dar îi era teamă să nu fie interpretat greșit gestul...

Un vânt rece începu să măture culmea Măgurei. Brazii închiriciți ce se răstăciseră pe culme începură să se miște, agitănd crenguțele agățate parcă de sripile vântului înghețat. Luna stătea și-i privea imposibilă. Din când în când nouri cenuși și străvezii o îmbrăcau și desbrăcau cu grabă. În vale nu se mai vedeau decât puține lumini tremurătoare și ruginite ce-și cereau iertare parcă luminii argintii a lunii. Răsfirate pe toată fața Măgurei, niște petece mici de zăpadă întârziată, pe jumătate topite și pe jumătate încremenite de neașteptat vânt, păreau niște cărpe aruncate pe un mușuroiu imens. În zare, munții acoperiți cu păduri negre, culmile și poienile, urmele șerpuitoare a păraielor, totul părea tremurător, în tocmă unei imaginii ce se oglindea pe fundul unui lac murdar.

—Luști-le interogatoriul, vorbi Traian și se ridica apropiindu-se de Părintele Teofil.

—Ce vei face, Traiane? Gândește bine... Incepu Părintele Teofil. Voi să continui, să-i spună că nu trebuia să uite de învățăturile Mântuitorului, că era păcat de moarte să-ți ucizi aproapele, că nu oamenii erau chemați să judece, că era mai bine să amăie judecata pe altă zi, că... dar tot ce ar fi vrut să-i spună i se opri în gât. Nu putu rosti o vorbă. Nu știa ce era mai bine să plângă sau să plece. Iși privi prietenul cu ochii rugători și înălțându-se. Traian privea drept înainte. Părea absorbit cu examinarea unui lucru ce se afla undeva departe în zare. Trăsăturile îi păreau sculptate în piatră. —Nu-i Traian ce l-am cunoscut... Nu-i prietenul pe care l-am lăsat eu acum opt ani. E altul. Nu știu dacă e mai bun sau mai rău. Nu pot judeca acum, dar nu este același.

Traian nu răspunde. Făcurea câțiva pași împreună, apropiindu-se de un bușten pe jumătate putrezit. Se așezară în tăcere unul lângă altul, fără să rostescă o vorbă. Traian părea preocupat de niște nouri negrii ce se ridicau tot mai sus și amenințau să acopere luna. Părintele Teofil scotocea cu vârful bocancilor gramajoara de zapadă ce rămase încă în umbra buștenului. Într-un târziu Traian își privi prietenul. Se pregătea să-i spună cât de mult regreta că întâlnirea lor se terminase atât de tragic, și cât de mult ar fi vrut ca totul să nu fi fost decât un vis urât, deoarece se cutremura la gândul că autoritățile bolșevice de la oraș ar putea afla de cele întâmplate și l-ar putea arunca din parohie, lăsându-l pe drumuri, cu doi copii și nevastă, sau l-ar putea închide și condamna... Sau mai rău... Ar fi vrut să cadă în genunchi și să-l roage de iertare. Dar nu putea scoate o vorbă. Se mărginea doar să-l privească înghițind noduri și clipind des.

Părintele Teofil nu observă starea de agitație a prietenului său. Iși dădea seama că în acel moment era obiect de atenție, dar nu avea timp de alte speculații. "Trebuie să găsească un argument solid, bine exprimat, care să-l facă să uite posibilitatea de a-l ucide pe Guriuc. Dacă în această seară a intervenit Dumnezeu în aducerea lui Traian aici, atunci trebuie să existe și o soluție care să fie pe placul Lui. Trebuie să mă gândesc mult, mult. Dumnezeu o să mă ajute să găsec o soluție. El voi ruga să-mi dea jumătate de oră de gândire, dacă mă obligă la despărțire".

În același timp, parcă captând radiatiile gândirii lui Teofil, Traian își aminti de Guriuc. Trebuia să-l execute. Dacă voia să supraviețuiască părintele și familia sa, trebuia să-l execute pe toți trei. La întoarcerea pe Măgura nimeni nu-i observase, iar ciocnirea cu cei trei jandarmi fusese unilaterală. Se produse fără incidente și fără sgomote. Erau trei oameni ce dispăreau. "Atât și nimic mai mult. Trei oameni ce vor muri peste câteva minute. Totul se aranjează simplu. Simplu ca lumina zilei. Da. Simplu ca lumina zilei". Repetă încet în gând. Apoi își aminti de anumite momente trecute, când îi trecuse moartea pe lângă ureche și pe lângă inimă. "E ușor să spui: Trei oameni ce vor muri peste câteva minute în mod simplu, simplu ca lumina zilei. Da, e foarte ușor să spui așa. Tot așa spunea și colonelul de jandarmi la vârstă: "Să spună tot grăbiții lui. Dacă nu spune nimic, scut pe doi". Așa era, viața mea era un scut pe doi. Valora cât o frântură de adjectiv. Un număr. Pentru ei eram un element subversiv. Le subvertiam uriasa scară de valori ce o credeau invincibilă, le arătam că tot ce credeau ei că era adevărat și sublim, în realitate nu era decât o grămăjică de idei, concepte, teorii

ARAVDAM.

de GHÎȚEA Nicolae

Arăvdăm pân'asândzi sclavia
Și arșini ș'angurări di la dușmași,
Prit ghideri nimal tricu Vlahia
Di l'Asănești gionli căpitași.
Ma tora iară si disteaptă
Dit plângli Armănilor arși di jar,
C'arăvdară mult și nu m'aravdă
Ș'ea prindi ca s'adară țara iar.
S'mută Armănamea
Di l'Avlona la Balcani,
Alagă tiniramea
Cu fruntea'n sus ca di aslani.
Muma noastră Roma va s'adună
Pri hili di la Pind, Urlic ș'di la Balcani,
Di tr'ateă băgă cămbăși și asună
Ca s'avdă Armăni a noștri gionli aslani.
Cu flambura tuș s'închisească
Di la ma mare pân' la flic
Și s'ni veadă aușli si s'hărsească
Că him nipoții-a lor di la Urlic.
S'mută Armănamea
Di l'Avlona la Balcani,
Alagă tiniramea
Cu fruntea'n sus ca di aslani.

SGHIC DI MOARTE.

de George MURNU

Vidzui tu vis fumeli pri cale,
Avdzii sghirări di oi și niale
Și lavă ș'cântite jaloase
Și-avdziră lundzi, dipărtoase
Și chiprile di cali și mule
Bătură'n sus pri căraule
Și-ni vihe doriu diunăoară
Di soc, părinți, di hoară,
Di tută a noastră vrută Fară,
Di tută a noastră sârpită Armăname;

Cand se ingana noaptea cu ziua

și fraze incolăcite și amestecate cu musturi fierțe în cele mai deochiate cazane. Noi veneam în numele unei lumi ce voia să ardă minciuna, depravarea și corupția în focul unei credințe de neînțelese pentru ei. Când ne prindeau, viața noastră valora un "scurt pe doi". Acuma viața acestor trei nenorociți valorează un "simplu ca lumina zilei". Ei vin în numele unei tradiții create și lăsate ca moștenire de aceia pentru care... Dumnezeu! Incep să mă încing. Simt fruntea ca o schijă aprinsă... Da! aceștia trei trebuie să moară. Nu mă mai gândesc la nimic. Nu am voie să mă gândesc. În asemenea momente trebuie să mă gândesc puțin. Rațiunea este de partea Răului. Cel puțin acum. Dacă ar ști Teofil!

—Să nu crezi că am devenit un sălbatec fără inimă, Teofile! Trebuie să-lucid, sau "execut"—dacă vrei—deoarece numai așa vei putea respira tu, nevasta și cei doi copii. Numai așa va putea respira familia lui Moisuc și a lui Cudelcă. Noi nu contăm. Am venit să ținem ultimul discurs. Il vom ține așa cum ne-a cerut căpitanul. Aici în munți vom fi fugăriți de ostile streinului și potterile organizate în mod special pentru a ucide. Vor veni cu câini dresați și ne vor sfășia de vii. Poporul, neamul, opinia publică românească—cum vrei să-i spui—va asista ca la teatru. Va privi impasibil. Multimea românilor nu va ridica un deget. Ne vor prinde, ne vor împusca, ne vor sfășia și ne vor sfărteca... Ca la teatru, sau la cinema-tograf. Cu unica deosebire că armele vor avea cartușe, iar gloanțele vor pătrunde cu adevărat în măruntaiele noastre. Se vor odihni în ficat, în plămâni, în stomah, în creier și în inimă. Nimeni nu le va mai scoate de acolo. Nimeni nu ne va plânge. Vom fi inamici ai "ordinii publice". Ca și pe vremea lui Tătărescu, ca și pe vremea lui Calinescu sau a lui Antonescu. Apoi, după moartea noastră, totul va continua ca și înainte. Nu înseamnă că poporul nostru nu merită această jertfă! Doamne fereste! De asta am venit... Dar așa e. Nimic nu se poate schimba. Nici soarta acestor trei nenorociți nu se poate schimba. Numai dacă aș ști că tu cu familia ta și Cudelcă și Moisuc, în loc să trăiți ca buni creștini, în loc să încercați a trăi pentru mântuire, v'ați irosi existențele în svârcoliri zădărnice, atunci da! Atunci le-aș spune acelor trei care așteaptă legați: Vă dăruim viața! Nu noi v'am creat, nu noi suntem cei sortiți să vă judecăm, ci Domnul! Mergeți deci în pace și faceți-vă datoria! Faceți ce vă taie capul. Noi nu vă putem lua viața. Suntem creștini. Mergeți și denunțați-ne din nou, arestați-ne, uciideți-ne! Noi vă oferim celalt obraz! Da, da, Teofile. Așa le-am spune. Dar eu cred că nu pot fi atât de hain cu fiul tăi, încât să nu le ofer posibilitatea de a se bucura de căldura tatălui... Nu sunt profet să ghicesc...

Traian tăcu. "Incep din nou să gândesc prea mult. Afară de aceasta mi se pare că Teofil plânge".

—Du-te, Teofile. Lasă-ne singuri. Altă dată, de-o vrea Cel de Sus, ne vom întâlni și vom sărbători revederea... Vom mânca bine, vom bea și vom cânta: "Bate vântul foaia'n dungă, cântăreții mi-i alungă...", sau "Trist așeară cum stăteam" Vom cânta și vom depăna cele trecute. Ne vom veseli de revedere. Acum e târziu. Îndată se îngână noaptea cu ziua și trebuie să plecăm. Ne așteaptă un drum lung.

Teofil nu răspunde. Iși acoperi față cu o basma albă. Pieptul i se scutara ca apucat de friguri. Îi era rușine.

Plângea ca și la vorbitorul Penitenciarului din Cernăuți. "Desigur că Traian își amintește în momentul acesta de vorbitor. Iși amintește de slăbiciunea mea..." gândi. Dar Traian nu-și amintea de Cernăuți în acea clipă. Nu voia nici să-i molcomească penitruca simțea că îi lipseau cuvintele potrivite. Afară de aceasta voia să-l mai roage ceva:

—Părinte, Teofile! Du-te și roagă-te pentru sufletele lor! Roagă-te și pentru iertarea păcatelor noastre! Roagă-te fierbinte. Nu mult. Nu te ruga mult. Puțin. Puțin, dar fierbinte. Înălță-ți inima și gândul spre Tatăl Cereș și fă-l să coboare lângă tine și să te asculte. Să se îndure de sufletele celor trei și de păcatele noastre. Să nu ne judece prea aspru. Să fie blând cu păcatele unor bieți muritori, care se tem uneori să gândească prea mult iar alte ori se cutremură când nu pot pătrunde tainele. Când nu pot desluși granița ce ascunde prăpastia morții de vecl. Roagă-te fierbinte, Teofile!

Părintele Teofil se îndreptă spre cărarea ce cobora în Stâna lui Darii. Când ajunse în pădure simți că ar fi trebuit să-și lăsa rămas bun și de la ceilalți tineri. Se întoarse în grabă. La marginea pădurii se opri o clipă. Numai la câțiva pași, ingenușiat, stătea Traian, cufundat cu obrazii între palme, nemiscat, cu fața spre răsărit. Teofil ar fi vrut să-l trezească și să-l mai strângă odată mâna, iar apoi să-și lăsa rămas bun și de la ceilalți, dar renunță. Ceva, o curiozitate bolnăvicioasă îl înțepeni pe loc. După câteva clipe, Traian se ridică. Umbra i se desena pe pământ tremurătoare și nesigură. Se apropiă de grup și-și scoase revolverul. Cei cinci ascultară liniștiți cuvintele lui Traian, ce aveau ca niște murmure neînțelese la urechile Părintelui Teofil. Apoi se îndepărtară de cele trei trupuri legate. Se îndepărtară toți, afară de Traian. Părintele Teofil putu desluși mișcare înceată a mâinii înarmate. Se ridică fără grabă și se opri piezis spre craniul unuia din cei legați. O clipă mâna păru ținută de o forță nevăzută. Apoi se aplecă o idele. "Acuma va apăsa trgaciul!" gândi. Dar timp de câteva frânturi de secunde nu se petrecu nimic. Părea că mâna doborânde creier și că rațiunea înainte de a lua o hotărâre.

După aceea se văzu o rabufneală de lumină învăluită într-o manta de fum. Părintele Teofil nu avu timp să audă bubuitura. Ochii i se înfipseră fulgerător în fața de piatră a lui Traian, luminată de pulberea aprinsă.

Apoi urmară alte două bubuituri. Văzduhul păru scurmat de tot atâtea curcubeie violente, izbite în traiectorie fără țință. Fruntea părintelui se plecă dezmiardată de broboane mari, ce alunecau fără grabă. Iși simți gâtul închiruit, cuprins parcă de spasmul unui cârcel grăbit. Îl cuprinsese un dor nebun de casă. Ar fi vrut să se fi trezit așa deodată cu ochii pe icoana Mântuitorului pe Muntele Măslinilor, ce se afla în fața patului din dormitor, iar el să se fi deșteptat dintr'un coșmar. "Măntuirea există și pentru aceia ce păcătuiesc de moarte. Principalul este să aibă conștiința că realizează un act de justiție, sau că contribuiesc la mântuirea semenului cu jertfa propriei mântuiri" gândi cutremurat.

Când ridică privirea, Traian nu mai era. Undeva departe i se părea că răsună melodia lui: "Cu toți pornit-am la luptă vitează, vrem țara v'o salvăm, moartea cea cruntă la toți veghează" napoi nu ne dăm...

Se întoarse grăbit spre casă. Glesnelei păreau ușoare, iar genunchii i se îndoiu cu repeziune. Voia să ajungă repede la Biserica. În acea dimineață trebuia să se roage mai mult ca oricând. Respiră adânc. Când slobozi aerul, își simți pieptul zguduit de un suspin tremurător. Deschise ochii mari și privi cerul ce se lumina.

Afară se îngână ziua cu noaptea!

DIN LIRICA MACEDO - ROMANA

Di cărvănari,
Di picurari
Și celnicame,
Flambura a lumilei și izvur
Di giuname.
Se-avdza cum huhutea diparte
Na boate ca un sghic di moarte...

Văzea pădurle di cripare
Că horle-a noastre, albile cuibare,
Dit munți suntu asparte
Și soia noastră moare.
Și frămtea nî-aplicai pri mână
Și ocul-nî s'featiră fântână
Și inima-nî te dzeame
S'feate cănină di blăsteame
Și blăstimai și plămșu noaptea tută
Și bana-nî si păru chirdută.

AM RABDAT.

Am răbdat pără astăzi sclavia
Și rușine și înjurături dela dușmani,
Prin nenorociri destul a trecut Vlahia
Dela Asănești vitejii căpitani.
Dar acuma iar se trezesc
Din plăsetul Aromănilor arși de jar,
Că au răbdat mult și nu mai rabdă
Și că trebuie să facă țara iar.
Se ridică Aromănamea
Dela Valona la Balcani,
Aleargă tinirimea
Cu fruntea sus ca de lei.

Mama noastră Roma vrea să strângă
Pe filii din Pind, Urlic și din Balcani,
De aceea a pus clopote să sune
Ca să audă Aromăni noștri viteji lei.
Cu steagul toți să pornească
Dela (cel) mai mare până la (cel mai) mic

Și să ne vadă bătrânii să se bucure
Că suntem nepoții lor dela Urlic.

Se ridică Aromănamea
Dela Valona la Balcani,
Aleargă tinirimea
Cu fruntea sus ca de lei.

VAIET DE MOARTE

Văzui în vis familii pe drum,
Auzii sbierete de oi și mielusele
Și gălăgie și cântece jaloase
Se auziră lungi, depărtate
Și clopotele de cai și catări
Sunară sus pe colină
Și m'a apucat dorul imediat
De rude, părinți, de sat,
De integrul nostru iubit Neam,
De întreaga noastră răspândită Aromăname;
De cărvănari,
De păcurari
Și celnicame,
Steagul lumei și izvor
De voinicime.
Se auzia cum hohotia departe
O voce ca un vaiet de moarte...

Fremătau pădurile de necaz
Că satele noastre, albele cuiburi,
Din munți sunt distruse
Și neamul nostru moare.
Și fruntea mi-am aplecat pe mână
Și ochii mi s'au făcut fântână
Și inima-mi ce geme
S'a întristat de blesteme
Și-am blestemat și-am plâns noaptea toată
Și viața mi s'a părut pierdută.

(Celnic = proprietar de turme mari de oi sau capre; celnicame = gruparea mai multor celnici.—Transpunere în daco-română de V. P.)

(Notă: Poetul armatol din Pind, Ghîțea N. a murit în floarea vârstei în 1942 în urma unei boli nemiloase căpătată în timpul exilării grecești (Oct. 1940-Mai 1941) din Corinț și insula Chios.—Transpunere în daco-română de V. P.)

OAMENI, FAPTE, IDEI

Titel Petrescu

MORTEA lui Titel Petrescu răscolește în adâncul amintirilor pentru a-mi lăsa o dăru de tristete.

L-am cunoscut în 1913, la Clubul Socialist din Piața Amzei. Revăd pe Ilie Moscovici, cu o barbă care părea o replică dată bărbii lui Karl Marx, al cărui portret stătea atârnat deasupra biroului secretarului partidului socialist. Revăd pe Ecaterina Arbore, înaltă, slabă, trecând făcută și misterioasă ca o eroină dintr-un roman rusesc; pe Christian Rakovschi, dominator și părând că freamătă continuu de un neastâmpăr interior. Într-un ungher, Mina Arbore, tânără, frumoasă, cu ochi albaștri, surzător, sub cască de aur a unui păr blond cu reflexe de aramă, ascultând nimicurile spirituale ale lui N. D. Cocea. Într-alt ungher, Toma Dragu, inconjurat de Nicolae, Gheorghiu Bujor și Titel Petrescu, discutau grav nu știu ce actualitate politică. Printre aceste grupuri se mișca repede, preocupat, I. C. Frimu.

Era statul major al partidului socialist, așa cum se refăcuse datorită energiei făcute a muncitorului I. C. Frimu. În acest cadru socialist s'a menținut Titel Petrescu dela 1908, când a intrat în partid, și până la moarte: neclintit în credință, el a rezistat ispitelor ambiției, acceptând disciplina unei ideologii politice, fără altă aspirație decât să vadă realizate idealurile socialiste. Un exemplar rar de intelectual, care se sacrifică integral, o viață întreagă, unei credințe. Intransigent al unei ideologii politice, respingea organic sectarismul, intoleranța socotind-o drept o renegare a libertății; în relațiile sociale punea o caldă, sinceră comunicativitate. De o bunătate care înflorea în zâmbetul lui plin de afecțiune, tresărea în caldă strângere de mână; se precipita spre a face un serviciu oricui se afla la mare strâmtorare. Aveai întotdeauna sentimentul că în sensibilitatea lui toate suferințele își află un adânc și dureros ecou. Chiar vocea lui avea parca tonalitatea mângâietoare a bunătații lui. În fața unor măsuri brutale, revolta lui afla ca expresie mai mult uimirea în fața unei renegări a ceea ce este mai de preț în om, bunătatea; era incapabil de ură și un adversar politic era pentru el un rățacit sau un nefericit prizonier al unor prejudecăți sau interese de clasă. Cu cât îl cunoșteai mai bine, cu atât te simțai mai cucerit de limpezimea lui sufletească.

Dealungul anilor a rămas neschimbat; nestatornicia vremurilor și a oamenilor, desamăgiriile care ne țin o melancolică tovarășie dealungul vieții, nu i-au alterat sensibilitatea, nu i-au dat acele sbărcituri ale sufletului în care stau, ca o descurajantă măturie, umbrele amărăciunilor încercate. Revedeam pe tânărul avocat cu lăvalieră, cu privirea inundată de lumina sincerității, cu gustul prietenos, așa cum l-am cunoscut în 1913.

În viața politică, indiferent în care partid este cineva integrat, se ciocnesc ambițiile, se crăspăză vanitățile, forțolește intriga, și dorința de afirmare diminuează adesea cele mai frumoase calități. Deaceia, acțiunea de echipă se realizează adesea cu mare anevoiță. Titel Petrescu nu a dat brânci, spre a-și face drum, nu a căutat să se impună, mulțumindu-se să fie un disciplinat membru al partidului socialist. Numai în vremuri de grea cumpănă se pot verifica puterile morale, energia credințelor unui om.

Ocupația rusească, instaurarea dictaturii partidului comunist au prilejuit afirmarea lui Titel Petrescu. Pentru el, ideea de dreptate nu putea fi separată și opusă ideii de libertate; toate măsurile luate de partidul comunist i se păreau tot stătea prostituări ale idealurilor lui socialiste. În fața orgiei de criminalitate a comunistilor, Titel Petrescu a opus o energie ce a uimit; dar acea vigoare a opoziției față de regim își afla izvoarele în profundul lui atașament ideilor de dreptate și de libertate. Ca și Ivan Karamazov, eroul lui Dostoievski, care spunea: "dacă i s'ar propune să intre în Paradis cu prețul unei singure lacrimă a unui copil, el ar refuza respectuos cartea de intrare". Titel Petrescu a refuzat să accepte un decor marxist pentru a acoperi cea mai monstruoasă robire a omului.

Avea reflexele românești intacte și tresărea în fiecare clipă când neamul său era călcat în picioare și jefuit. Suferea și ca român și ca socialist când vedea că în numele ideilor cărora le închinase întreaga lui putere de credință, se pun neamului lui lănturile sclaviei. A încercat o luptă inegală: un om izolat, fără niciunul din mijloacele de luptă pe care libertatea le pune la îndemână oricărui om în afirmarea unor idei, a fost fatal învins. În momentul în care a fost învins, dintre zidurile temnițe el relinsepea cu alte mijloace lupta pentru apărarea libertății. Nu avea nevoie să strecoare printre gratii manifeste, să urzească, prin tainele legăturii, comploturi, să stimuleze rezistența muncitorilor la opresiunea crescândă a dictaturii comuniste; singura lui prezentă în închisoare demasca un regim de ocupație străină, de impostură, de crimă. Timp de șapte ani a plătit tributul de suferință fără să se încovoieze, fără să accepte să i se deschidă porțile închisorii plătiind prețul desonorant al unei renegări. Când a fost pus în libertate, puterile lui fizice anințau deja sfârșitul. Au fluturat temnicerii o scrisoare în care Titel Petrescu îngălma o resemnată acceptare a regimului: "ca socialist care vede căese se înapătuiește azi în România, chiar dacă preconizăm o altă cale pentru atingerea acestor rezultate, nu pot să nu recunosc căese se impune oricărui observator obiectiv". Ce valoare mai poate avea o asemenea măturie smulțită după șapte ani de temniță? Dacă această raliere ar fi fost sinceră, spontană expresia efectului unei revelații la realizările comuniste, scrisoarea ar fi avut o urmare, proaspătul convertit trecând la acțiune. Cum ar fi organizat dealungul și deslătuțul țării intruniri la care ar fi luat cuvântul "tovarășul" Titel Petrescu spre a convinge pe muncitori că lipsurile sunt o iluzie, foamea o prejudecată reacționară, cărora fiecare socialist trebuie să-i opună elocvența statisticilor partidului comunist, unica expresie a realităților economice. Orice critică este manifestarea unei schisme, orice nemulțumire formulată, o conspirație reacționară.

Scrisoarea a rămas fără urmare, căese îndreptățite o contestare a autenticității. Propaganda comunistă nu

se sfiște să săvârșească orice potlogărie, care, din ferice, nu mai înșeală pe nimeni. Rămân neclintit în credința că toate calculele comunistilor s'au isbit de intransigența unui om, pentru care libertatea nu poate fi strângulată în numele justiției sociale, mai exact a mizeriei generalizate. În la "Revue Socialiste" din Aprilie 1948, Levy Brühl scria: "Orice dictatură este vrednică de ură. Chiar și aceea a proletariatului". Cum putea să accepte Titel Petrescu dictatura birocrăției unui partid, care în locul adeziunii maselor muncitorești are adeziunea tancurilor sovietice, unica lui legitimare în politică?

Hrana din închisorile comuniste? În afară de prizonierii cu o sănătate robustă, cea mai mare parte suferă de scorbut. Technica surpării sistemului nervos se resimte asupra inimii.

Din fortareața Petre Pavlovsk, revoluționarul Bakunin a isbutit să trimită surorii lui Tatiana o scrisoare, valabilă pentru toți prizonierii închisorii comuniste: "Sunt încă stăpân pe toate facultățile intelectuale și morale, dar știu că aceasta nu mai poate dura multă vreme. Forțele mele fizice au scăzut foarte mult; rândul forțelor morale nu va întârzia să vină. Înțelegi sper, că orice om care se respectă cât de puțin, trebuie să prefere moartea cea mai crudă acestei lente și desonorante agonii. Credeti-mă că orice moarte este preferabilă izolării predicate de filantropii americani. Pentruce am așteptat așa de mult timp? (Bakunin face aluzie la sinucidere). Nu vă puteți imagina cât de tenace este speranța în inima omului. Care, mă veți întreba? Aceia de a putea să reîncep cu mai multă prevedere poate, deoarece închisoarea are cel puțin acest bun pentru mine: mi-a dat răgazul și deprinderea de a chibzui, ea, ca să spun așa, mi-a consolidat spiritul; dar închisoarea nu a schimbat vechile mele sentimente, dimpotrivă, le-a făcut mai arzătoare, mai absolute ca oricând și de acum încolo, tot ce-mi rămâne de trăit se rezumă într'un singur cuvânt: Libertatea".

În lungile, nesfârșite meditații ce acopereau monotonă, trista scurgere a orelor, Titel Petrescu s'a adâncit în vechia, neînvină a lui credință: nimic bun nu se poate realiza fără respectarea libertăților fiecărui om, fără acea caldă iubire de oameni.

În această patetică înfruntare a unui om singur cu o organizație strivitoare, era fatal ca Titel Petrescu să fie un învins.

Mă întreb dacă această înfrângere fizică a omului poate să însemne o autentică victorie pentru comunisti? Când moartea, mai milostivă decât argații Kremlinului, i-a închis ochii, libertatea este suprema și unica năzuință a întreg poporului român. Mai există azi în supinsul neamului românesc, în afară de numărul redus al argaților moscoviți, cineva care să creadă posibilă o existență omească lipsită de libertate?

Suferința innobilează pe om, identificarea eroică a unui om cu o idee nimbăază o existență. Titel Petrescu a crezut cu fanatism în ideea libertății, s'a identificat cu această idee, acceptând toate riscurile. Această imagine va reține posteritatea.

Un supraviețuitor al generației dela

«Semanatorul»: C. Xenii.

Generațiile se succed, opunându-se una alteia. În rândurile unei generații, prin chiar opinia separată pe care o face o minoritate, unele personalități formând "un fel de pod asupra sumbrului flux al viitorului", cum spunea Nietzsche (considerații inactuale), anticipează trăsăturile spirituale ale generației următoare.

Nouă ne-a lipsit o istorie a ideilor politice și literare care să ne înlesnească o mai exactă cunoaștere a acestei mișcări dialectice a culturii și spiritualității românești. În general am avut o bogată producție de lucrări de pură istoriografie și unele timide încercări de istoria mișcării ideilor. Istoria ideilor estetice, pe care a încercat-o E. Lovinescu, ca și "Istoria junimismului", formează o manifestare aproape izolată.

Ar fi interesant să se încerce o istorie a ideilor politice și literare, luând ca punct de plecare anul 1881, proclamarea regatului. Junimismul este o dată finală a unei întregi evoluții a ideii liberalismului ca și a negației istoricismului liberalismului. După 1881, atât liberalismul cât și criticismul junimist, intră în criză. Este de reținut că la 1883, Gheorghe Panu scoate ziarul "Lupta", radical, democrat, antidinastic, mai exact antimonarhic. G. Panu venea din rândurile tineretului dela Junimea și în loc să accentueze în sens naționalist și conservator criticismul junimist, trecea dincolo de liberalismul amăgitor al unei burgezii în vertiginosă ascensiune, afirmând necesitatea unei democrații reale; unor reforme radicale atât a organizației politice și a Statului cât și a structurii economice a țării, prin transformarea țărănimii într-o clasă înstărită. Între 1883 și 1888, tinerimea era radicală. Ziarul "Lupta" ralia pe intelectuali prin acerbele campanii contra regelui Carol I. Acțiunea lui G. Panu pregătea, prin chiar violența criticilor pe care o făcea unui regim de amăgitoare democrație liberală, climatul necesar afirmării curentului socialist. Între 1889 și 1899, tineretul a fost socialist. N'am înțeles de ce toți cei cari au încercat să facă o istorie a literaturii române, nu au dat nici o atenție "Evenimentului literar", pe care îl scoate la Iași Sofia Nădejde, soția lui Ion Nădejde marele dascăl al socialismului și "Lumea nouă literară", care apărea săptămânal la București. Am avut colecția acestei reviste literare și, în paginile ei, un istoric ar fi putut identifica ușor tendințele care înnueau în cadrul mișcării socialiste. Generația socialistă—ca să înălțurăm orice confuzie trebuie să subliniem că este vorba de prima mișcare socialistă—era caracterizată printr-o mare pasiune de lectură. A fost, necontestat, generația cea mai cultă din câte s'au succedat. Mi-a fost dat să cercetez în casa părinților lui, țărani din Bucești, județul Tecuci, biblioteca lui Ștefan Petica, pe care în 1912, tatăl poetului, o păstra cu religioasă grijă. Am fost uimit nu numai de numărul volumelor ci și de varietatea curiozităților intelectuale a lui Ștefan Petica. Alături de un volum de socio-

logul Durkheim, un volum de versuri de Ștefan George, alături de "La lutte de classe en France" de Karl Marx, două romane de d'Annunzio, alături de "Droit à la paresse" de Paul Laforgue, volume de Oscar Wilde, "Manifestul comunist", nesimțindu-se stânjenit de vecinătatea poetului Mallarmé, Stranie împerechieri de volume. Zola, Huysmans, Ibsen, Strindberg, Walt Whitman, Jean Marie Guyau, o mulțime de cărți din colecția Alcan și—ceia ce nu putea lipsi din biblioteca unui intelectual socialist—cele două volume ale lui Büchner "Force et matière" și "L'homme selon la science". Mă munește demuită vreme gândul să evoc biblioteca unui intelectual socialist dela 1897.

La 1899, cu prilejul celui de al VI-lea congres al partidului socialist—ultimul congres al primei mișcări—, s'a putut face melancolicul inventar rezumat de Ion Nădejde într-o măturisire plină de amărăciune: "Am luptat până ce am rămas fără nici un soldat și fără nici un ban". Adevărul este că masele muncitorești părăsiseră mișcarea socialistă. Constantin Graur, cunoscutul publicist, făcea această constatare în 1911, explicând dispariția primei mișcări socialiste: "Este fals că intelectualii au fost cei dintâi care au părăsit vechia mișcare; o părăsiseră întâiu, în mare parte, muncitorii".

Orî în măsura în care slăbea vigoarea mișcării socialiste, se conturau începuturile unei afirmări a ideilor naționaliste. Apariția în 1900 a ziarului "România Jună" având ca animator și director pe Aurel C. Popovici, este caracteristică. A fost o temerară încercare de a grupa noua generație în paginile ziarului "România Jună". Vom găsi colaborând pe N. Iorga, Simeon Mehedinți, P. P. Negulescu, Ovid Densusseanu, C. Rădulescu-Motru, Evolveanu. În redacția ziarului "România Jună" îl vom găsi pe socialistul Ștefan Petica. Dealtfel, și literar se remarcă la el o evoluție: în "Frații", dramă în versuri apărută în 1902, lirismul lui se apropie de cel al poetilor dela "Semanatorul" din epoca 1904-1906. Caracteristic pentru evoluția spiritului politic: în ultimul congres al primei mișcări socialiste (1899), G. Diamandy a formulat o propunere: să se înființeze pe ruinele partidului socialist un partid național-democrat.

În 1900 G. Coșbuc și Al. Vlahuță încep să publice revista "Semanatorul". Noua generație descoperă pe gânditorul politic Mihail Eminescu. Publicase Grigore Peucescu la 1891 o culegere de articole de ale lui Eminescu apărute în "Timpul", dar atmosfera intelectuală nu era propice. Generația socialistă diviniza pe poetul Eminescu și nu atribuia nici o valoare articolelor lui politice. Prima culegere din poeziile lui Eminescu a fost publicată în editura "Șaraga" din Iași, de socialistul Vasile G. Morțun. Abia în 1905, publicarea în editura "Minerva" a unui volum întocmit de I. Scurtu, "Scieri politice și literare 1870-1877" a corespons noului climat spiritual. Reacțiunea naționalistă și oarecum romantică o ilustrează un scriitor și gazetar de mare talent, Al. Antemireanu. Cartea lui "Junimea și roadele ei", publicată în 1905, fixează poziția antiunimismului a spiritualității generației post-socialiste. Influențat de Ferdinand Brunetiere (Discours de combat), publică în ziarul "Epoca" o serie de articole "Știință și religie" care apar ca o reacțiune împotriva generației precedente, atee, având drept evanghelie materialismul lui Büchner din "Force et matière".

Colaboratorul nostru C. Xenii, apartine acestei generații post-socialiste. Colaborator la "Semanatorul" lui G. Coșbuc și Al. Vlahuță, intră în redacția "Epocii" lui Nicolae Filipescu, pentru a suplini pe Al. Antemireanu hărțuit de boală—tuberculoză—și sortit să moară în 1905.

În exil, C. Xenii este un supraviețuitor al acelei generații. Părăsind literatura și gazetăria, s'a consacrat în întregime avocatului. A fost până în prezua intrării în războiul unității naționale, colaboratorul principal al lui Take Ionescu. Formația literară se simțea în pledoariile lui, de o atică claritate în expunere, de o remarcabilă eleganță în frazarea ideilor. Istrate Micescu, marele jurist pe care l-am avut, vorbind odată cu el de elocvența juridică, mi-a spus: "Ascultă o pledoarie de Xenii în fața Curții de casție ca să ai un model de elocvență juridică de cel mai pur clasicism. Vei remarca fineța ironiei și suplețea de oțel a logicii".

Dacă în colecțiile ziarelor se pot găsi articolele care au făcut o justificată faimă unui gazetar, cine poate reconstitui pledoariile unei generații de mari avocați, adevărate capodopere ale elocvenței juridice.

În amurgul vieții C. Xenii revine la indeletnicirea tineretii: scrisul. Prezența sa în coloanele revistei "Carpații", ilustrează concepția noastră de unitate a spiritualității românești. În opunerea dialectică a generațiilor. Colaboratorul dela "Semanatorul" din epoca G. Coșbuc-Al. Vlahuță continuatorul lui Al. Antemireanu la "Epoca", colaboratorul lui Take Ionescu, își mângâie dorul de țară evocând figuri dispărute, în paginile "Carpaților".

Aceiași gând, aceiași sentimente, ne unesc într-o patetică așteptare.

F. S.

TEPEȘ VODA

de I. G. DIMITRIU

—Ia, spune-mi, pârclăbe, ce-i prin țară
Și ce-agrăiră cei ce-s proști la minte,
Când Turcilor în fes băturăm ținte?...
Pe noi din nou grozav se mântără?
Să stăm? Ce zici? Să-i dăm așa nainte?
—Mărite Doamne, fii Tu slăvit pe veci!
Norodului să faci mereu dreptate,
Să năli în țepi pe cei în strâmbătate
Și'n prețuirea lumii va să treci...
Doi inși șopteau pe uitaș aseară
Voroave nalte, pline de'ntrânsneală
Că li-i vieață veșnică prea amară,
Că Vodă-i bun și p'ea stă la'nđoială
Să nu mai bată cuie'n fesuri țară
Și'n capul celor fără de tocmală!...

Tribuna libera

Farse si impostori

de N. S. Govora

EXISTĂ o categorie de Români în exil, care și-au făcut un obicei din utilizarea cuvintelor umflate: fenomen românesc, moment românesc, esențe culturale, structură, suprastructură și infrastructură socială, economică, politică sau socio-economico-politică, spiritualitate românească, etc. Sunt vreo nouă ani decând la Paris, "prietenu" meu, dl Vasile Postecă, m'a invitat să particip și eu la un... fenomen românesc. "Cine intuiește fenomenul românesc, cine este sguduit de tragedia Nației, mi-a spus el, este obligat să participe la ședințele noastre." "Prietenu" face parte dintre acei Români cărora le place să întrebuințeze cuvintele umflate citate mai sus, ba chiar și să lanseze noțiuni noi ca "omul petrinic", "omul iisusic", etc. Dar despre această inclinație a dlui Postecă, voi vorbi mai pe larg cu altă ocazie.

În subsolul unei cărciumi pariziene, dl Mircea Eliade și Herescu, sguduiți de tragedia Nației, prezidau o adunare de scriitori: Postecă, Stamatu, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Emil Cioran, etc. Grupul prezidat de cei doi pontifi avea și o revistă, "Luceafărul", care apărea cu bani trimiși de răposatul general Rădescu. Cum intuiau pontifi fenomenul românesc, s'a văzut din apariția celor două numere din revista citată, unde au apărut niște versuri ale profesorului Herescu, care cânta pe o Amalie care era portugheză și pe care a păcălit-o un marinier-desigur tot portughez extraordinarele cugeteri ale dlui Emil Cioran, care batjocorea eroismul. Despre ce s'a discutat în ședința la care am participat, am mai scris tot în coloanele acestei reviste, în articolul intitulat "Critică și critici".

Nu m'am mai dus la ședințele care se țineau în subsolul cărciumii pariziene, iar scurt timp după aceea am auzit că cercul s'a desființat: generalul Rădescu nu a mai putut trimite bani și cei doi pontifi care intuiau fenomenul românesc și erau sguduiți de suferința Nației, au găsit că nu se poate pierde timpul chiar totalmente gratuit.

Zilele acestea mi-a căzut în mână o broșură în care și "prietenu" meu, dl Vasile Postecă și pontifi dela Paris, sunt depășiți cu o sută de poște în întrebuințarea cuvintelor bombastice. Este vorba de "Buletinul Asociației culturale românești din Spania". Cine citește acest buletin, află că la Madrid s'a înființat o nouă Asociație culturală. Nu este prima și desigur nu va fi nici ultima, "științific", la Roma se vorbește că s'a înființat recent o Academie iar în Statele Unite și Canada există circa 70 de societăți care se numesc și culturale. Deci destule asociații culturale și una în plus sau în minus nu schimbă situația nici în bine nici în rău și în nici într'un caz nu constituie o noutate.

Nu mai că cine citește Buletinul pe care îl am eu pe masă, își dă seama că redactorii lui sunt convinși și vor să ne convingă și pe noi că Asociația dela Madrid este ceva nu nou, ci epocal, că aici este cheia eliberării și întoarcerii.

În cuvântul de început al Buletinului, se spune că Asociația "s'a născut din nevoia pe care au simțit-o câțiva compatrioți din Madrid de a fi împreună sub altă lumină decât aceea a politicii (sic) pure sau impure". Scopul fondatorilor—citim mai departe—, "nu e nici acela de a realiza o himerică unire între toți Românii din exil, nici acela de a ascunde sub o firmă spirituală macroscopică intenții politice și nici acela de a servi drept trambulină ambțiilor personale ale unuia sau altuia". Scopul este, spun pontifi, aducerea unei fărâme de lumină și de ordine românească în întunericul de tentații și de îndoeli care ne înconjoară... de a salva tot ce merită să fie salvat...

După cum se vede, intenții mari și, mai ales, nobile. Căuza pentru care s'a dat semnalul de alarmă la Madrid, "este imposibilitatea dezvoltării spirituale în Țara unde scopul Rusiei este de a reduce cultural poporul român la folclor și propagandă. Cultura politică este un mijloc de teroare a timpului iar folclorul este folosit ca mijloc de închistare spirituală".

Personal nu cunosc la perfecție situația din Țară, socotesc însă că dacă Rușii ar reduce cultura românească la folclor, ar fi extraordinar de bine și bolșevicii ar dovedi o notabilă lipsă de inteligență. În Ardeal Ungurii au comis imprudența de a ne lăsa să ne închistăm în folclor, de a ne pune în situația să ne închistăm în folclor și am rămas astfel un corp străin, aparte, în conernul celorlalte naționalități conlocuitoare. Aceasta a fost salvarea noastră ca popor în Ardeal. E drept că Ungurii și-au dat seama de eroarea comisă, în 1848, au voit să schimbe tactica, dar era prea târziu.

Un mare pericol pentru românism ar fi tactica contrarie; adică ar permite celor dornici de glorie artistică și literară să se adape la izvoarele culturale ale exilului. Dacă și fi Rus sau comunist român pus cu trup și suflet în serviciul Moscovei, așa lăsa înadins să pătrundă în România anumite cărți apărute în exil. Dintre acestea, așa alege pentru o mai largă difuzare "Précis de décomposition" a dlui Emil Cioran și "Antologia" publicată de dl Vintilă Horia. Asupra efectului demoralizant ce s'ar obține, cred că foarte puțini Români din exil ar mai putea emite îndoeli.

În celace mă privește, socotesc că nu de o închistare în folclor poate fi vorba ci de o falsificare a folclorului. În dansurile zise românești prezentate în Occident de către reperisti, s'au văzut cu stupeoare cizme sau costume ce aminteau pe cele din Rusia iar salturile executate făceau să se creadă că între dansurile naționale românești și cazacioc este o mare asemănare.

Asociația are un statut, cu membri de mai multe categorii și cu... nelipsite cotizații care, e drept, sunt bene-

vole, adică, cei care le-au impus speră să fie mai mari decât dacă ar fi fost fixate.

Personal cred că într-o asociație culturală, trebuie să între numai oamenii care au preocupări culturale. Niste Români se ocupă de cultură, citesc, scriu, meditează, fie pentru că au o situație care le permite să o facă, fie că simt în sufletul lor o arzătoare chemare în acest domeniu și nu-i interesează nici tocurele scălate și nici stomacul gol. Acești Români, grupați într-o Asociație în ședințe publice, dau serbări, festivaluri, etc., în care aduc la cunoștința neculturalilor, fructul muncii lor, rezultatul cititului, scrisului și meditației, studiază probleme, le găsesc soluția și apoi le împărtășesc celorlalți.

Această părere au avut-o și alții înainte de mine. De exemplu, la Paris, s'a constituit un centru de cercetări "științifice". Din el fac parte oameni care stau toată ziua cu nasul în carte și odată pe săptămână cheamă pe neculturali să le arate ce au citit, ce au scris și ce au meditat. Numai că la Paris se face cu totul altceva decât ceea ce ar trebui să se facă. Nu mai am darea de seamă de activitate a acestui centru pe primul an, dar, dacă nu mă înșală memoria, în el se vede că în acel prim an a vorbit domnul Eliade despre Yogism, dl Costim Deleanu despre Marea schismă iar dl Vuia despre... filozofia lui Parmenide, un filozof grec care a trăit acum 2500 de ani. Ce legătură poate să existe între tragedia actuală a poporului român și filozofia grecului Parmenide nu m'am lămurit nici atunci când l-am ascultat pe dl Vuia și nu mă pot lămurii nici acum. Bietii Români care lucrau o săptămână în fabrică, veneau obosiți Sâmbătă seara, pentru a afla dela domni culturali, un răspuns la întrebările care-i chinuiau. Ce răspuns găseau acești exilați în "Conferința" dlui Vuia nu știu precis, cred însă că nu e greu de bănuț. La aceste adunări erau invitați și străini. Am socotit că se săvârșea o eroare. Cred că Franzezii au avut și au ocazia să asculte conferințe despre Parmenide dela compatrioții lor, mult mai documentate și mai pline de miez, mai ales că dlul Vuia este departe de a poseda calități oratorice. Noi veneam dintr-o țară care a trăit două secole și jumătate în coasta Rusiei țariste și două decade în cea a Rusiei sovietice. Occidentali erau îndreptățiți să creadă că trăind atâta timp în preajma Rusiei, suntem adânci cunoscători ai problemelor rusești, ca unii ce am simțit pe pielea noastră teribila lor amenințare. Pentru Franzezi de exemplu, amenințarea rusească a devenit palpabilă numai în urma celui de al doilea război mondial și încă foarte mulți nu sunt convinși de realitatea ei. Noi trebuie să-i convingem, să-i documentăm asupra pericolului rusec. Este foarte probabil că unii din ei veneau chiar cu această speranță și nu este greu de imaginat desiluzia lor, când problema stringentă pentru Românii exilați și Occidentul amenințat era... filozofia lui Parmenide. Și atâtea și atâtea probleme puteau fi cercetate, studiate, apoi expuse în ședințele publice ale centrului de cercetări "științifice" dela Paris: Diplomația rusească, Geografia Rusiei, Istoria Rusiei, Invaziile Rusiei în țările noastre, Istoria revoluțiilor rusești, Marxismul, Psihologia rusească, Aportul real al Rusiei sovietice în cel de al doilea război mondial, Îndreptățirea luptei noastre contra Rușilor alături de Germani, Industria rusească, Constituția sovietică și aplicarea ei, Potențialul militar sovietic, etc., etc. Aceste probleme ar fi interesat desigur și pe Franzezi și pe Români exilați. În ședințe la care ar fi fost invitați numai Români, s'ar fi putut proceda la o spălare a rușelor în familie, tratându-se probleme strict românești ca Istoria Românilor, Bogățiile solului și subsolului, Democrația balcanică românească, Contribuția noastră în lupta antirsovietică, Trădarea dela 23 August, Eroismul soldatului român în Rusia, Constituția românească și aplicarea sau mai bine zis neaplicarea ei, etc., etc.

Dar înfărsit, Centrul de cercetări "științifice" dela Paris, după părerea mea, prezintă defecte de funcționare și nu de organizare.

Pe aceeași linie de vederi cu umila mea persoană se găsește de altfel și Președintele ședinței de constituire a Asociației, adică dl Profesor Ion Protopopescu. Iată ce a spus dl profesor în scurta cuvântare ținută înainte de începerea ședinței: "Asociația vrea să fie un club în care să intre cei a căror preocupare esențială este de ordin cultural". Ori iată cine fac parte din Asociație: Dimitrie Ardeleanu, Djana Ardeleanu, Preot Mircea Boac, Antoaneta Bodisco, George Candeleanu, George Calimănescu, Stela Candeleanu, Ion Chirilă, Mihail Fotin Enescu, Ion Flegeriu, Vintilă Horia, Dna Vintilă Horia, Vasile Iasinschi, Emil Ionescu, Maria Moraru, Tatiana Moraru-Boravskaja, Vladimir Petrovici, Ion Protopopescu, Aurel Răuță, Alfredo Soler, Marie Jeanne Soler, Horia Stamatu, Corneliu Stoian, Prof. George Uscătescu, Consuelo Rubio-Uscătescu și Vasile Uscătescu. E greu de presupus că Dl Ardeleanu, Dna Tatiana Moraru-Boravskaja sau chiar Dna Marie Jeanne Soler, pot avea preocupări culturale, măcar subsidiare dacă nu esențiale.

Ne miră faptul că dl profesor Protopopescu nu a demisionat când a văzut că însăși coloana vertebrală a culturalei și nu o chestiune de detaliu, este exact contrarie vederilor dsale, după cum ne miră că poate sta alături de Dna Stela Candeleanu.

Nu știu de ce dl Mihail Fotin Enescu a inseris în asociație oameni cari nu au nimic comun cu cultura și nu s'a adresat unor oameni ca dlul Aron Cotruș, Prof. Alexandru Bursuc, Părintele Alexandru Mircea, dl Cotărian, Ciril Popovici și Pamfil Șeicaru Maestrul Aron Cotruș a scris atâtea cărți, a făcut propagandă românească în Polonia, Portugalia, Italia și Spania, dl Prof. Bursuc are extrem de interesante descoperiri în domeniul istoriei și anume din perioada întunecată a Istoriei Românilor, Părintele Mircea conduce o splendidă revistă în exil, dl Ciril Popovici este preocupat de problemele plastice iar dl Pamfil Șeicaru a scris în exil două cărți "Pax americana-Pax sovietică" și "Dotla-Rien que des cendres", și a publicat în revista noastră o serie de

splendide portrete, admirate chiar de adversari (a se vedea "Vocea libertății"). Dl Enescu vorbește cu admirație de dlul Uscătescu, Stamatu și Vintilă Horia pentru că reușesc să strecoare din când în când câte un articol în ziarele spaniole și nu a aflat încă că dl Pamfil Șeicaru este redactorul de politică externă al unui cotidian madrilen, lucru pe care până acum nu a reușit încă să-l facă alt Român din exil.

Era mai cinstit dacă recunoșteau că obiectivele "culturalei" sunt exclusiv politice și nu culturale cum vor pontifi să ne facă să credem.

Constituită la 15 Aprilie 1957, culturala, vrea să treacă la fapte și replică a săptămânii românești realizată cu atâta succes între 6 și 13 Mai 1953 la Madrid, de către Comunitatea Românilor din Spania, de sub prezidenția dlui Georgel Demetrescu, organizează la 10 Mai 1957 o demonstrație de forțe, sub pretextul unei noi săptămâni românești.

Pusă ca și la Freiburg, cu un an înainte, sub egida Prințului Nicolae de Hohenzollern, sunt aduși gratuit câte zeci de Români din Franța, Italia, Elveția, Germania și Austria, pentru impresionarea oficialităților spaniole și facilitarea încercării de substituie a instituțiilor românești existente în Spania.

La Madrid, de ani de zile, sărbătorirea zilelor naționale a fost organizată până acum de Comunitatea Românilor și Ministrul României libere la Madrid, dl Nicolae Dimitrescu, două instituții oficial recunoscute de către guvernul spaniol. Dacă Societatea culturală, proaspăt înființată și nerecunoscută încă, dorea să organizeze ea anul acesta sărbătorirea zilei de 10 Mai, era normal ca să ia contact și să se înțeleagă cu cele două instituții românești care organizau ca și în trecut această sărbătorire, evitând ridicolul a două manifestări distincte pentru aceeași sărbătoare națională.

Ori nu au făcut-o sperând că patronajul Principelui Nicolae era suficient pentru a obliga autoritățile spaniole să participe la Te Deum-ul organizat de culturală și nu la cel obișnuit, oficiat de către preotul român în cadrul comunității românești din Spania și la Biserica pusă permanent la dispoziția Românilor.

Și machiavelismul caragialesc al dlui Enescu și-a primit pedeapsa meritată: la serbarea culturalei nu a venit nici un străin, toate oficialitățile spaniole, toți ambasadorii sau reprezentanții lor participând la serbarea organizată de cele două instituții românești recunoscute de autorități, care au voit odată mai mult să sublinieze care este poziția românească oficial recunoscută de guvernul spaniol.

Au avut loc după aceea "conferințele" culturalelor. Trebuiau să vorbească în aceeași zi dlul Stamatu (Prezența culturală a Românilor în lumea liberă) și Mihail Fotin Enescu (Prezența politică).

Dl Stamatu constată că în exil sunt "patru mari", dlul Virgil Gheorghiu, Mircea Eliade, Emil Cioran și Constantin Amărieș. Cărții "Ora 25" a dlui Gheorghiu, dl Stamatu îi găsește defecte: "Injustițiile făcute poziției românești prin contrafacerea datelor, au fost ulterior compensate printr-o carte de popularizare a antihității românești, total necunoscute în Occident". Fraza este puțin confuză căci nu se înțelege bine ce este total necunoscută în Occident, antichitatea românească sau cartea de popularizare a dlui Gheorghiu. Cred că și una și alta căci această carte de popularizare a trecut—vom vedea pentru ce—neobservată.

Dl Stamatu îl considera mare pe dl Gheorghiu, pentru succesul de librărie. Ori actualmente la Paris, cărțile dsorei Sagan depășesc cifra de vânzare atinsă de dl Gheorghiu în câțiva ani, numai în câteva luni. Mă îndoiesc total că dl Stamatu ar îndrăzni să declare pe Dsora Sagan mare, dacă ar fi o românească exilată, după cum mă îndoiesc că dsă ar fi bucuros să scrie cărți de calibrul scriitoarei franceze numite, pentru a avea același succes nebun de librărie.

Este știut că în Occident există o ocultă care ridică în slavă și aruncă în noroi. Dl D. G. R. E. Șerbanescu a scris undeva că cu o carte de vizită dela un membru al acestei oculte, deschizi mai multe uși decât cu una dela un ministru în funcțiune. Pentru lansarea dlui Gheorghiu, oculta a deslățuit un tam-tam universal.

La Barcelona a apărut o excelentă carte a dlui Anton Ștefănescu, intitulată "Alambre de púas". L-am văzut pe dl Ștefănescu imediat după apariția cărții sale. El era optimist, eu pesimist. Și pesimismul mi l-am exprimat astfel: Dle Ștefănescu nu vei avea succesul de librărie al lui Gheorghiu, din două motive: întâi pentru că opera dtale apare la Barcelona și nu la Paris și, mai ales, pentru că eroul cărții dtale se numește Ion Duh și nu Iohan Moritz.

În sprijinul tezei mele intervin cifrele. Prima carte a dlui Gheorghiu s'a vândut—după afirmația dsale—in 400.000 de exemplare. A doua, tot din aceeași sursă, numai în 20.000. Care este cauza acestei extraordinare căderi? Foarte simplă. Între timp, dl Virgil Ierunca făcuse să ajungă la cunoștința oculte faptul că dl Gheorghiu a mai scris două cărți în România, cărți a căror existență autorul Orei 25 o ascunsese. Este vorba de două cărți apărute în timpul războiului: "Ard malurile Nistrului" și "Am luptat în Crimeea". Gabriel Marcel—Evreu botezat—care îl lansase pe dl Gheorghiu, a declarat: Dacă știam acest lucru, nu-l prefațam cartea lui Gheorghiu. Și fără Gabriel Marcel, Ora 25 ar fi trecut neobservată, cum trec cele peste o mie de cărți care apar anual în Franța. Că este așa, se vede din căderea în cascadă dela 400.000 de exemplare, câte s'au vândut din prima carte, la 20.000 câte s'au vândut din a doua.

Prin urmare, oculta care lansează și distruge, a avut interesul să-l facă pe dl Virgil Gheorghiu mare. Mi se pare foarte curios ca cineva să se poată gândi că interesele acestei oculte pot vreodată coincide cu interesele exilului și ale Țării noastre. Mi se pare mai ales curios

(Urmează pag. 12.)

ca tocmai dl Stamatu sau Mihail Fotin Enescu să gândească astfel.

Nu înțeleg ce legătură poate avea cartea sau cărțile dlui Virgil Gheorghiu cu exilul românesc sau cu România. Dacă dl Gheorghiu merita o statuie, atunci locul ei nu este la București, ci la Tel Aviv. În a doua carte, într-o treime din pagini, Virgil Gheorghiu aruncă cifrele cele mai fantastice, în sprijinul tezelor evreiești și varsă lacrimi de crocodil pentru soarta lui Israel. Cifra de 3.000 de Evrei uciși în timpul zisei rebeliuni din Ianuarie 1941, a fost redusă într-o conferință ținută la Paris, la o sută și ceva, de dl dr. Filderman. În a doua carte a dsale, dl Gheorghiu se arată mai Evreu decât Evreii. Dacă ași fi Ben Gurion, nu ași sta mult la gânduri și ași deschide o listă de subscripție pentru a ridica o statuie scriitorului de origine română, Virgil Gheorghiu. Și este probabil că mai devreme sau mai târziu, o asemenea statuie la Tel Aviv sau Haifa, va exista. Dar ce legătură poate fi între exil, România sau spiritualitatea românească și statuia dlui Gheorghiu în unul din orașele palestinene? Personal nu văd nici una și cred că poziția justă este aceea de a nu căuta să stabilim asemenea legături. Căci în acest caz, s'ar impune și legătura cu necazurile dlui Gheorghiu. Ar însemna că exilul românesc a fost atât alături de Virgil Gheorghiu în fata Justiției franceze pentru că nu și-a respectat angajamentele luate față de traducătoarea Orei 25, dna Monica Ierunca, ar însemna că lumea străină are dreptul să-și întorască capul cu desigur de la exilul românesc pentru că "marele" scriitor, după ce s'a înfruptat din arginții generalului Peron și a scris două cărți rămase în manuscris "El general de los descamisados" și "Los descamisados del general" a fost primul care s'a grăbit să-și dea lovitură de copită, când fostul șef al Statului argentinian s'a prăbușit.

Acest punct de vedere a fost susținut și de dl Ștefan Teodorescu care, la discuțiile care au avut loc, a declarat că exilul nu are nimic comun cu cel "patru mari" și nici aceștia cu exilul. Acești domni, a spus dl Teodorescu, scriu și se agită pentru ei personal și nu pentru exil și nici pentru România. Sala întreagă a aplaudat pe dl Ștefan Teodorescu, raliindu-se astfel acestei păreri.

Dar în introducerea, redactorii Buletinului spun că Asociația are scopul de "a salva tot ce merită să fie salvat". Ca să salvezi ceva, înseamnă că acel ceva există, adică, înțeleg eu, scopul Asociației este de a salva cultura românească amenințată de ocupant. Ori cultura românească formează un lanț neîntrerupt. În cultura românească a existat o continuitate, nicăieri și niciodată nu se constată o rupere a lanțului. Acest lanț începe să fie solid dela Vasile Alecsandri, care i-a dat o vigoare nouă, adăpându-se la izvoarele puse la dispoziție de folclor, acel folclor condamnat astăzi de redactorii Buletinului culturalei. Scriitorii care au urmat nu s'au inspirat numaidecât direct din folclor, dar nu l-au disprețuit și în orice caz s'au inspirat dela înaintașii lor. Acest patrimoniu cultural românesc, pe lângă alte caracteristici are și pe aceia a patriotismului, direct sau indirect. Din culturala dela Madrid face parte și dl Vintilă Horia. Și dl Horia, în prefața "Antologiei" despre care am mai vorbit, condamnă acest patriotism, condamnă pe cei ce se inspiră din Coșbuc sau Alecsandri și îndeamnă pe toți scriitorii exilului să se inspire din Ungaretti și Jouve. Deci, dl Horia vrea să rupă cu trecutul, vrea să rupă lanțul spiritualității românești și să se apuce pe alte drumuri. Atunci ce vrea să salveze culturala? Dar acest nou drum pe care ne îndeamnă să apucăm dl Horia este românesc, se va crea o nouă spiritualitate românească? Ce legătură cu românismul are "șancrul de aur" al dlui Parvulescu sau "pulis-pulisque-pulorum" al aceluiaș mare poet? Intrând în culturală, oare atât dnul Vintilă Horia care a întocmit antologia, dl Stamatu care figurează în ea și dl Răuță care a editat-o, au renunțat la ideile care i-au determinat să dea acea antologie tiparului? Nu reiese deloc aceasta,

ci dimpotrivă. În discursul dsale, dl Uscătescu se referă la acea antologie când spune: "Și iată că mesajul pe care exilul îl adresează Țării, singurul, este tocmai un mesaj poetic, inspirat din esențe metafizice". Din acest mesaj, spune mai departe dl Uscătescu a dispărut izul de cronică, ce nu se mai alimentează din folclor, nu mai e în slujba unei doctrine. Deci și dl Uscătescu este contra folclorului și contra izului de cronică. Se va observa totuși că dl "profesor" Uscătescu a căutat să-și introducă păreri prin contrabandă, ferindu-se să precizeze despre ce mesaj poetic este vorba. Pot afirma fără posibilitate de a fi contrazis, că 90 % din cei prezenți nu au înțeles la ce făcea aluzia dl Uscătescu iar restul de 10 % avea interesul să tacă.

Dar punctul principal al întregii farse rămâne următorul: culturalii dela Madrid cred că activitatea culturală este cea principală și prin ea se va ajunge la eliberarea Țării. Acest punct de vedere a fost combătut așa cum am mai spus, de dl Ștefan Teodorescu. Acesta a spus că trebuia să se înceapă cu discuția problemei politice, ea trebuind să constituie axa luptei noastre, activitatea culturală fiind secundară și numai un compliment al acțiunii politice. Dar nu numai dl Teodorescu a combătut punctul de vedere "culturalist" al dlui Enescu și Stamatu. Deși buletinul dă pe scurt intervențiile în discuție, adică numai cele care putea fi mai puțin grav, se vede totuși destul de clar care sunt pozițiile. Dl George Acriu spune că lucrările literare sunt insuficiente pentru a răspunde integral unei acțiuni, iar dl Racoveanu dă un atac direct la adresa celor "patru mari", "făcând procesul poziției unor scriitori dedicați exclusiv științei sau literaturii. Oricât de valoroasă ar fi contribuția lor științifică sau literară, spune dl Racoveanu, ea nu contribuie direct la desbateră chestiunilor acute ale vieții românești".

Aceste intervenții dar mai ales ralierea semnificativă a sălii la păreriile dlui Ștefan Teodorescu, păreri diametral opuse celor ale dlui Enescu și Stamatu, au avut darul să irite pe dl Stamatu. Dsa a devenit livid și a spus: "Constată că discuțiile au căpătat un ton polemic chiar dela început". Dl Stamatu, adept al unei neodictaturi regale, ar fi voit ca toate referențele dlui să fie aprobate fără nici o critică cu aplauze furtunoase și era normal ca să devină livid constatând că aplauzele furtunoase s'au dirijat exact către păreriile contrarii.

Față de asemenea întorsătură neprevăzută a lucrurilor, dl Mihail Enescu, care-și pregătise "conferința" dsale exact pe calapodul celei a dlui Stamatu, și-a amănat expunerea pentru câteva zile, pentru o schimbare.

În conferința dsale, dl Enescu caută să impună și pe planul acțiunii politice câțiva "mari". Figura cea mai importantă pentru dl Enescu este aceea a lui Grigore Gafencu, despre care a vorbit aproape jumătate din timpul expunerii. Se constată o simetrie suspectă între expunerea dlui Stamatu și Enescu. Grigore Gafencu a fost omul aceleiași forțe care lansează și prăbușește. Cum Gafencu nu a scris niciodată o carte intitulată "Am luptat în Crimeea", oculta nu avea nici un motiv să-l prăbușească. Grigore Gafencu se mișcă de la o Conferință la alta, cum remarcă dl Enescu, cu bani dați de Free Europe. Tot la Free Europe se mai găsea o altă figură prominentă a exilului românesc, plătită cu 800 de dolari pe lună. Dar Românul în chestiune nu înțelegea să fie unealta domnilor dela Free Europe. Într-o zi se pomeneste chemat de dl Altschul.

—Domnule X, v'am chemat să vă spun că sunteți plătit pentru a face politica noastră și nu pe a Dvoastră.

—Eu nu fac nici politica Dvoastră, nici pe a mea. Eu fac politica Țării.

—Atunci trebuie să ne separăm.

—Mă surprinde doar că ați întârziat până astăzi să-mi faceți această comunicare.

—Cum Dați cu piciorul la 800 de dolari pe lună?
—Pentru apărarea intereselor Țării ași da cu piciorul la 1600 de dolari.

—Curios. Dă știi Die X că putem cumpăra pe orice Român din exil numai cu 300 de dolari pe lună?
Chestiunea e clară ca lumina zilei; dl X a refuzat să fie unealta oculte și a fost dat afară, Grigore Gafencu a fost până la sfârșitul vieții unealta oculte și este prea-mărit de oameni care pretind a fi dui o luptă aprigă contra ei. Oricât de hazardată ar fi ipoteza că dnii culturali din Madrid sunt în slujba oculte, ea trebuie reținută.

În expunerea dsale, dl Enescu nu a uitat să se autotămăzeze. În exil a spus Dsa sunt numai trei publicații "care au încercat să elaboreze elemente de observație politică în exil; toate trei din Madrid". Foarte modest, nu le-a numit și nu a accentuat că două din ele au fost sub direcția dsale. Dar, constat că două din ele au fost interesul trezit în exilul românesc de aceste publicații, că una a decedat iar celelalte două sunt pe dric.

Aceasta este situația. Care sunt concluziile ce se impun, și, mai ales, ce se ascunde în dosul acestei fațade culturale? În introducere, redactorii Buletinului spun că Asociația nu vrea să fie trambulina nimănui. Ori adevărul adevărat, acesta este: Culturala este opera unor ambițioși, unor ambițioși patologici. Culturala este de față, în dosul ei se ascund planuri politice. Cum am crezut și cred cu tărie că numai acțiunea politică poate avea o eficiență în lupta de eliberare, ar însemna că trebuie să apreciez această acțiune cu toate că i s'a pus un paravan cultural care are scopul de a înșela pe Români. Nu o pot face. Și nu o pot face pentru că nu este vorba de o politică mare, singura care poate avea eficiență, ci de o politică de dimensiuni mizelene.

La Madrid există o Comunitate românească, recunoscută de autoritățile spaniole. Cum membrii acestei Comunități refuză să recunoască "exceptionalele" calități politice ale dlui Enescu spre disperarea patronilor săi direcți și indirecti, dsa a început o tenace luptă contra Comunității. A intrigat, încercând să strice prietenii vechi, a reclamat comitetul Comunității la autoritățile spaniole cerând desființarea Comunității, a amenințat, a șantajat, a făcut somații prin avocați, etc. Și cum spre deosebire de alte țări, autoritățile spaniole disprețuiesc pe Români care-și părăsesc compatrioții, dl Enescu nu și-a atins scopul. Și atunci a imaginat culturala. Privind chestiunea prin această priză, absolut autentică, se explică cu ușurință de ce dl Enescu a înscris în culturală și pe dl Ardeleanu și pe dna Boravskaja. Dl Enescu spera că va reuși să înscrie în culturală un mai mare număr de Români decât are înscris Comunitatea. Cu această listă ar fi mers la autoritățile spaniole și le-ar fi spus: Eu reprezint pe Români din Spania. Uite proba. Desființați deci Comunitatea și aprobați culturala.

Invitând la săptămâna românească cele câteva zeci de Români din alte țări, dl Enescu urmărea să împuște doi iepuri dintr-o singură lovitură: Spaniolilor să le arate că el este o mare personalitate a exilului românesc iar Românilor aduși gratis cu camioanele, că în Spania el reprezintă pe Români. Ceilalți erau de dsa.

Rezultatele s'au văzut.
Ar fi încă multe, multe de scris pe chestiunea aceasta, dar mă opresc aici. Unele lucruri nu le pot scrie pentru că nu cadrează cu revista noastră iar altele, pentru că deja am sacrificat prea mult spațiu pentru o chestiune minoră.

Cele de mai sus nu sunt scrise nici pentru dl Mihail Enescu, nici pentru dl Jorge Uscătescu. Ele au fost scrise pentru oamenii de bună credință, pentru aceștia să fie avertizați și să nu-și investească capitalul de energie într-o farsă de dimensiuni mizelene.

ECOURI

Dela stânga la dreapta: dl. Constantin Ardeleanu, d-soara Francis Toda, dl. John Toda, d-na Valeria Banasiak, dl. Joseph Iliesiu, d-soara Bette Enoshel, dl. Nick Roman, d-soara Ana Toma, dl. John Hategan și d-soara Salli Cutean.

S'a scris de mai multe ori în paginile acestei reviste despre activitatea și frumosele realizări pe țărâm românească ale grupului de români din orașul Gary, Indiana, unde, de câțiva ani de zile, datorită fuziunii și înfrățirii dintre vechii și noi imigranți, se muncește serios și cu folos. De trei ani de zile, funcționează în orașul Gary o oră românească de radio condusă de poetul Nicolae NOVAC, cu emisiuni regulate în fiecare Duminică și cu un program bogat și variat. În anul 1956, românii din Gary se impun cu o serie de jocuri românești în cadrul unui festival internațional ce a avut loc în acel oraș și al cărui director general a fost Părintele Eugen LAZAR, parohul Bisericii Pogorărea Duhului Sfânt. În afară de acestea, anual au loc serbări culturale românești la care și dau concursul, alături de grupul de refu-

giași, tineri româno-americani din acel oraș.

Pe drumul propagandei și afirmării românești, românii din Gary au făcut un pas înainte în zilele de 2 și 16 August 1957, când, o grupă de tineri români din acel oraș, sub conducerea d-lui Constantin ARDELEANU, au reușit să pătrundă și să apară la televiziune cu câteva jocuri românești în cadrul programului săptămânal al postului de televiziune WGN din Chicago: "INTERNATIONAL CAFE", condus de dl. Rudy ORISEK, unul dintre cei mai cunoscuți și populari comentatori de muzică folclorică și regizat cu mult gust și pricepere de către dl. Hal STEIN.

Echipa de dansatori români din Gary s'a compus din d-soarele: Salli CUTEAN, Bette ENOSHEL, Ana TOMA, Francis TODA și

d-na Valeria BANASIAK și d-nii: John TODA, Joseph ILIESIU, John HATEGAN, Nick ROMAN și Constantin ARDELEANU. S'au executat: Hora Sârba, Ardeleanu și Alunelul, care au stârnit o vie curiozitate și au fost extrem de bine primite și răsplătite cu îndelungi aplauze, atât de publicul prezent cât și de conducerea lui "International Cafe", pentru noutatea, variația și frumusețea lor. Jocurile au fost exe-

cutate cu multă măiestrie și coloratură, asigurând un succes categoric echipei de dansatori. Sute de scriori au fost primite de către conducerea lui "International Cafe" prin care se cerea readucerea grupei de dansatori din Gary și în alte programe viitoare.

În urma acestui frumos și binemeritat succes, echipa de dansatori se pregătește în mod serios și pentru alte programe.

EDITURA «CARPATI» ANUNTA

Au apărut:

Istoria Românilor din Dacia Traiană, de A. D. Xenopol, vol. I, epuizat.

Istoria Românilor din Dacia Traiană, de A. D. Xenopol, vol. I, ediția II-a, 3 dol. U. S. A.

Istoria Românilor din Dacia Traiană, de A. D. Xenopol, vol. II, III și IV, 7 dol. U. S. A.

Istoria literaturii române, de D. Murărașu, vol. I și II, 6 dol. U. S. A.

Povești, de Ion Creangă, 4 dol. U. S. A.

Naționalismul lui Eminescu, de D. Murărașu, 3 dol. U. S. A.

Amintiri din copilărie, de Ion Creangă, 3 dol. U. S. A.

Haiducul, roman, de Bucura Dumbravă, 4 dol. U. S. A.

Precursori, de Octavian Goga, 3 dol. U. S. A.

Povești fără Țară, nuvele, de Faust Brădescu, N. Novac și N. S. Govora, 4 dol.

Poeme fără Țară, de V. Postecă, N. Novac și N. S. Govora, 2 dol. U. S. A.

Cuiburi de lumină, poezii, de Valeriu Cărdu, 1,50 dol. U. S. A.

Dacia, de Vasile Părvan, 2 dol. U. S. A.

Din crucea pădurii, poeme, de Ion Tolescu, 1,50 dol. U. S. A.

Persecucion religiosa en Rumania, text spaniol, de Rev. Al. Mircea, 0,50 dol. U. S. A.

Romania, text francez, broșură ilustrat, 0,25 dol. U. S. A.

Frumoasa cu ochi verzi, de J. N. Manzatti, 3 dol. U. S. A.

Rapsodia iberica, ediție bilingvă de Aron Cotrus, 1 dol. U. S. A.

Răscoală, roman, de Liviu Rebreanu, vol. I și II, 6 dol. U. S. A.

Sub tipar:

Istoria presei românești, de Pamfil Șeicaru, vol. I și II, 6 dol. U. S. A.

CARPATII

Revistă Culturală

Director: ARON COTRUS

Redactor: TRAIAN POPESCU

Redacția și Administrația:

Calle Villanueva, 43, Madrid.

Abonamente:

Anual: 5 dol. U. S. A.

Pentru instituții: 12 dol. U. S. A.

ES MANUSCRITO.—MARSIEGA, S. A.